

Handboek Heemtuin

“Veermans Hof IJsselflora”

ivn natuur
educatie
Olst-Wijhe

Werkgroep Heemtuin
2024

Voorwoord

Jan Veerman begon in 1971 met de aanleg van een heemtuin. Hij wilde de plantentuin gebruiken om de interesse in planten en de kennis hierover bij zijn leerlingen vergroten. Toen de IJsseldijken werden verbeterd bracht dit grote schade toe aan de karakteristieke IJssel flora. Om typische plantensoorten te behouden bracht Jan ze over naar de Heemtuin. Hierdoor kwam de nadruk van het plantenassortiment te liggen op de IJssel flora. De naam van de heemtuin werd toen "IJssel flora". Sindsdien heeft Jan de Heemtuin tot grote bloei gebracht en landelijk op de kaart gezet, zoals blijkt de grote belangstelling voor rondleidingen door de Heemtuin uit het gehele land.

De Heemtuin "IJssel flora" werd ontwikkeld tot een mini IJssel landschap met een rivierduin, een mini IJssel met dijken, bos- bermplanten zowel als stinzenplanten die voorkwamen en nog in beperkte mate voorkomen op de traditionele havezaten. De Heemtuin is nu wijd en zijd bekend als "Veermans Hof IJssel flora" en is een niet weg te denken locatie in de promotie van Wijhe als toeristische attractie. Financieel werd en wordt de Heemtuin ondersteund door de Gemeente en diverse sponsoren.

Geleidelijk aan werd het IVN meer en meer betrokken bij het onderhoud en de rondleidingen in de Heemtuin. Gezien zijn leeftijd moest Jan zich gaan terugtrekken uit zijn permanente betrokkenheid met de Heemtuin. Ter ondersteuning van deze noodzakelijkheid heeft het IVN in 2006 een cursus "Heemtuin" georganiseerd om met deze cursusgroep Jans werk over te gaan nemen.

De werkgroep Heemtuin van IVN-afdeling "de Grutto" Wijhe-Olst die is ontstaan na deze cursus heeft nu het beheer en het geven van rondleidingen op zich genomen.

De werkgroep "Heemtuin"
2024

Bremraap

Inhoud

Voorwoord	2
1 Het ontstaan van de Heemtuin IJsselflora	5
2 Geschiedenis en geologie van de IJsselstreek	8
2.1 IJstijd	8
2.2 IJssel	8
2.3 Stroomdal	8
2.4 Uiterwaarden	9
2.5 Dijken	9
2.6 Weteringen	9
3 Indeling van de heemtuin	10
3.1 Bepalen van de deelbiotopen	10
3.1.1 Plattegrond met perknnummers	11
3.2 Overzicht van biotopen	12
3.2.1 Rivierduin	12
3.2.2 Oeverwal	12
3.2.3 Moeras	12
3.2.4 Bos	12
3.2.5 Dijken	12
3.2.6 Bermen	13
3.2.7 Weide	13
3.2.8 Stenen ruigte	13
3.2.9 Akker	13
3.2.10 Stinzen	13
4 Beheer	14
4.1 Beheersplan per deelbiotoop	14
4.1.1 Wat is een heemtuin?	14
4.1.2 Beheren van een heemtuin	14
4.1.3 De theorie	14
4.1.4 Milieudynamiek	15
4.1.5 Successie	15
4.1.6 Conclusie	16
4.1.7 Belangrijk bij beheer	17
4.1.8 Voorbeeld: tredplanten	17
4.2 Beheer van de heemtuin	17
4.3 Beheersplan per deelbiotoop	18
4.3.1 Bermen	18
4.3.2 Slootkanten	18
4.3.3 Oeverwallen/rivierduin	19
4.3.4 Sloot	19
4.3.5 Bos	19
4.3.6 Berm/weide	19
4.3.7 Akker	19
4.3.8 Steenhoop	19
5 Uitgewerkte lijst met werkzaamheden	20
5.1.1 Januari - februari	20
5.1.2 Maart	20
5.1.3 April	20
5.1.4 Mei	20
5.1.5 Juni	20
5.1.6 Juli - augustus	20
5.1.7 September	21
5.1.8 Oktober - november	21
5.1.9 December	21
5.1.10 Algemeen	21

6	Planten	
6.0	Plantensoorten per perk.....	22,23,24
6.1	Plantenlijst.....	25-37
6.2	Planteninformatie.....	38
6.2.1	Boerenwormkruid.....	38
6.2.2	Cichorei.....	38
6.2.3	Holwortel (Corydalis bulbosa).....	39
6.2.4	Jacobskruid.....	39
6.2.5	Kamille.....	40
6.2.6	Kattestaart (Lythrum Salicaria).....	40
6.2.7	Klaver (Trifolium).....	40
6.2.8	Longkruid (Pulmonaria officinalis).....	41
6.2.9	Paardenbloem.....	41
6.2.10	Wilde peen.....	42
6.2.11	Salie.....	42
6.2.12	Speenkruid.....	42
6.2.13	Sint janskruid.....	43
6.2.14	Tijm.....	43
6.2.15	Vrouwenmantel.....	43
6.2.16	Voorjaarshelmbloem.....	44
6.2.17	Wilgenroosje.....	44
6.3	Bomen.....	45
6.3.1	Kaart bomen in de heemtuin.....	46
6.4	Bomen in de heemtuin.....	47
6.4.1	Berk.....	47,48
6.4.2	Beuk.....	49,50
6.4.3	Haagbeuk.....	51
6.4.4	Wilg.....	52
6.4.5	Els.....	53
6.4.6	Esdoorn.....	54
6.4.7	Spaanse aak.....	55
7	Fauna.....	55
7.1	Zoogdieren.....	55
7.2	Vogels.....	55
7.3	Insecten.....	55
7.3.1	Vlinders.....	56
7.3.2	Bijen.....	56
7.3.3	Hommels.....	57
7.3.4	Wespen.....	57
7.3.5	Andere insecten.....	57
7.3.6	Zoekkaart lieveheersbeestjes.....	58
7.3.7	Zoekkaarten Vlinders, hommels.....	59
7.3.8	Zoekkaart libellen.....	60
8	Wetenswaardigheden over planten.....	60
8.1	Plant/dierrelatie.....	63
8.2	Habitat.....	64
8.3	Volksnamen en bijzonderheden van planten van Jan Veerman.....	67
9	Voorbeelden rondleidingen.....	68
9.1	4 uitgewerkte voorbeelden per periode.....	68
9.1.1	April.....	68
9.1.2	Mei.....	68
9.1.3	Juli.....	74
9.2	2 voorbeelden zoektochten voor kinderen.....	77
	Voorbeelden uitnodigingen en opdrachten scholen.....	80
10	Diversen.....	86
10.1	Voorbeelden Persberichten.....	86
10.2	Voorbeelden Klussenlijsten.....	87
10.3	Rondbrengen folders heemtuin.....	88
11	Gebruikersovereenkomsten grond en contactadressen.....	89
	Contracten huur grond gemeente en Weijtendaal, eigendom schuurtje.....	92-96
12	Inventarislijst 2023.....	97,98
13	Adressenlijst 2023 niet opgenomen.....	

1 Het ontstaan van Heemtuin “Veermans Hof IJssel flora”

Als je tientallen jaren door de IJsselstreek tussen Zwolle en Deventer hebt gezwoven, ben je geleidelijk aan onder de indruk gekomen van de plantenrijkdom van het rivierenlandschap. Maar ook heb je moeten vaststellen, dat met name de dijkhellingen bij lange na niet meer die bloemenweelde laten zien, die je van een Verkade-album herinnert. Diverse ingrepen van de mens hebben voor die verarming gezorgd. Dan komt het moment, dat je een aantal planten, die sterk bedreigd worden in je eigen tuin onderbrengt.

Dat begon in de jaren '60, toen verbredening van wateringen en rivierdijkverzwaring aan de orde kwamen. Zo ging men in die jaren de Baarlose dijk tussen Wijhe en Olst `verbeteren`. "Botanisch en landschappelijk een der belangrijkste en fraaiste dijken van het fluviale district" schreef F. Neyenhuis in "Natuur en Landschap". Niettemin werd er rigoureuus ingegrepen en veldsalie, wilde averuit, trilgras, geelhartje en tripmadam waren verdwenen. Op zo'n moment probeer je te redden, wat er te redden valt. Langzamerhand heb je dan in je tuin een aardige collectie wilde planten. Wanneer je dan ook nog enkele malen ziet, hoe in Thijsses Hof' in Bloemendal de duinflora bijeengebracht is, rijpt het plan om ook de flora van de IJsselstreek te verzamelen.

Driehonderd soorten

In 1971 kwam in Wijhe een stukje grond beschikbaar en na enkele jaren waren er zo'n driehonderd soorten wilde planten ondergebracht. Een bermdijkhelling met platen als Wilde cichorei, Pastinaak, Gewone vogelmelk, Kleine pimpernel, Kattendoorn, Veldsalie, Wilde marjolein, Rapunzelklokje, Pijpbloem etc. Een slootkant met wat moerasplanten, een stukje met akkeronkruiden en een bosgedeelte, waar rivierduinplanten als Torenkruid en Cipreswolfsmelk groeien, maar ook stinzenplanten als Helmbloem, Lenteklokje, Longkruid en Adderwortel. Door publicaties in boeken en kranten kreeg de tuin bekendheid en velen hebben er inmiddels een kijkje genomen. Ze hebben kunnen constateren, dat het geen professioneel opgezet geheel is, doch slechts een intiem tuintje van een liefhebber. Een tuin waar iedereen echter vrij kan rondwandelen en genieten van de IJssel flora van toen en nu.

Dit "intiem tuintje van een liefhebber" is altijd toegankelijk en ligt aan de Bongerd/Stationsweg in Wijhe.

Kievitbloem

Meester Veerman wilde in een tuin bij zijn school ondersteuning bieden voor zijn biologielessen. In eerste instantie was de tuin dan ook een grote verzameling van allerlei bomen en planten. Er was al wel veel flora uit de omgeving aanwezig maar pas toen meester Veerman zich realiseerde dat er veel van de oorspronkelijke IJssel flora aan het verdwijnen was ging hij die verzamelen.

De behoefte aan het behouden van de IJssel flora werd steeds groter toen door dijkverzwaring en ruilverkaveling deze flora uit het gebied van de IJssel verdween.

Meester Veerman heeft bij het opzetten van de tuin geprobeerd zoveel mogelijk verschillende gebieden uit het IJssel landschap in de tuin in te richten.

Zo zien we aan de randen van de sloot, een restant van een oude afwatering zoals die hier in deze streek veel te zien zijn, de vegetatie die direct langs de IJssel voorkomt. Er zijn dijken en wegbermen ingericht, er is een stukje rivierduin, een stukje ruigte en een klein akkertje.

Er is een stuk bos en een hoekje waar kruiden zijn verzameld die refereren aan het Katholieke geloof, het "Vrome Hoekje".

In 1971 werd de heemtuin "IJssel flora" gesticht door G. J. Veerman in samenwerking met leden van de toenmalige vereniging Natuurvrienden De Grutto, later Natuur en Milieu Wijhe, nu IVN afdeling "De Grutto" Olst-Wijhe.

De grond wordt voor een heel klein bedrag gehuurd van de gemeente Olst-Wijhe en het Weijtendaal (overkant sloot).

In 1992 werd het beheer van de tuin overgedragen aan de IVN afdeling. In 1996, bij het 25-jarig bestaan van de tuin, werd de tuin "Veermans Hof IJssel flora" gedoopt. In december 2006 is met een cursus een nieuwe werkgroep Heemtuin van start gegaan. Deze werkgroep beheert nu de tuin.

In een zo natuurlijke mogelijke omgeving zijn ruim 300 wilde planten uit de IJssel streek bijeengebracht.

De **dijkflora** met o.a.:

Veldsalie
Agrimonie
Duifkruid
Kleine pimpernel
Rapunzelklokje
Vogelmelk
Cichorei
Trilgras

De **slootkant** met o.a.:

Adderwortel
Leverkruid
Kattenstaart
Gele lis
Valeriaan
Rivierkruiskruid

De **rivierduin** met o.a.:

Cipreswolfsmelk
Teunisbloem
Avondskoekoeksbloem
Muurpeper
Tripmadam
Wit vetkruid

Het **bosgedeelte** met o.a.:

Voorjaarshelmbloem
Holwortel
Lenteklokje
Longkruid
Wilde hyacint
Knikkende vogelmelk
Gevlekte dovenetel
Gele dovenetel
Keverorchis
Heksenkruid
Door de bomen en slingeren zich onder andere
Bosrank, Hop, Heggenrank en Besanjelier

Naast **akkers** met planten als Bolderik en Guichelheil herbergt de tuin nog een vaste groentuinperk, kruidenhoekje, verfplantenperk, een eetbare plantenperk en een "Dierentuin" en

het **Vrome hoekje** met o.a.:

Roomse kervel
Roomse kamille
Rozenkransje
Mariadistel
Judaspennig
Lieve vrouwenbedstro
Monnikskap
Hemelsleutel

2 Geschiedenis en geologie van de IJsselstreek

2.1 IJstijd

De IJssel is ontstaan in het laatste glaciële tijdperk. Het landijs kwam in die tijd tot de lijn Haarlem - Nijmegen. In een warmere periode trekt het ijs zich terug en in een koude periode komt het weer terug. De IJssel, de Rijn en de Vecht zijn ontstaan in die periode.

Het opkomende ijs groef diepe geulen. Zand werd opgestuwd en zorgde voor stuwwallen. De loop van de IJssel viel eerst voor een groot gedeelte samen met de Rijn maar die boog later af in de richting van Alphen en Katwijk.

Na de ijstijden kwam er een rustige periode die duurde tot de middeleeuwen totdat de mensen dijken gingen aanleggen. Tijdens de overstromingen van deze dijken ontstaan opnieuw zand- en kleiafzettingen.

De Heemtuin "Veermans Hof IJssel flora" combineert de ecosystemen van vóór de bedijking met die zoals ze na de bedijking zijn ontstaan. Dat betekent zandruggen, stuifduinen en veengebieden combineren met dijken, berm, slootkanten.

2.2 IJssel

De lengte van een rivier is belangrijk voor de soort afzetting die je er langs tegenkomt. Hoe dichterbij de oorsprong van de rivier hoe groter (zwaarder) de afzetting is. Zo vind je langs de Maas veel grint omdat het een relatief korte rivier is. Langs de Rijn vind je grint bij Düsseldorf, zand bij Arnhem en klei langs de IJssel, tegenwoordig een zijtak van de Rijn.

De Vecht is met zijn 200 km lengte een middellange rivier en je zult er dus veel zand langs vinden.

Het afgezette sediment is dus afhankelijk van de lengte van de rivier. In de IJsselstreek is dat dus klei. Dat maakt het landschap van de IJssel zo uniek. Klei bestaat uit keileem, de laatste verpulveringsfase van gesteente.

2.3 Stroomdal

Het stroomgebied van de IJssel is ontstaan in de laatste ijstijd. Een ijsgletsjer duwde in het gebied van de IJssel twee grote stuwwallen opzij. Deze hebben de Veluwe en de Sallandse heuvelrug gevormd. De geul die gevormd werd door de gletsjer was op sommige plekken wel 150 meter diep.

Na het terugtrekken van de gletsjer toen het warmer werd vulde deze geul zich met allerlei afzettingen. In dit dal ontstond het stroomgebied van de IJssel. Waar de IJssel eerst verantwoordelijk was voor de afvoer van het water uit de Achterhoek is rond het begin van de jaartelling een verbinding met de Rijn ontstaan. Hierdoor is het water dat nu door de IJssel stroomt lang onderweg. Dit heeft gevolgen voor de afzetting van het sediment.

Het zelfde proces is op kleinere schaal ook zichtbaar langs de rivier. In de stroomgeul zelf stroomt het water het snelst. Hoe verder vanaf de stroomgeul, hoe langzamer het water stroomt. Het zware grint wordt als eerste afgezet en ligt dus direct langs het water. Het lichtere zand vind je iets verder van het water en heeft in het verleden de rivierduinen gevormd. Verderop in de uiterwaarden en vroeger in het achterland tijdens overstromingen wordt de klei en het keileem afgezet.

2.4 Uiterwaarden

Aan de IJsselkant (buitendijks) is af en toe hoog water. Het rijke sediment wordt steeds opnieuw afgezet. Het wordt niet bemest want dat spoelt toch weer weg en er komt steeds weer nieuw sediment overheen.

Het was onzeker bouwland en eigenlijk alleen geschikt om er vee te laten weiden.

Er was eigenlijk nooit sprake van verarming maar werd door constante nieuwe afzettingen steeds weer opnieuw verrijkt. Er groeien dan ook planten met een voorkeur voor een rijke bodem.

In de uiterwaarden werd de klei gewonnen en werden steenfabrieken gebouwd. Door het winnen van de klei ontstonden kleigaten. Waar de kleigaten na het toppen van de kleiwinning ongemoeid zijn gelaten is een rijke natuur ontstaan. De kleigaten bij Fortmond hebben zo'n dichte begroeiing dat het gebied Korea genoemd wordt.

In de uiterwaarden werden bossen aangelegd omdat het gebied als bouwland niet geschikt was. Deze bossen worden oibossen genoemd en het hout werd als geriefhout rondom en in het huis gebruikt.

2.5 Dijken

Veel dorpen langs de IJssel, zoals Wijhe en Olst, zijn gelegen op een oude oeverwal van de IJssel. De dijken langs dit stuk van de IJssel zijn gemaakt van materiaal uit de directe omgeving, klei, een rijk materiaal. Dijkverbeteringen zijn in de loop van de tijd uitgevoerd met materiaal dat afkomstig was van de gegraven weteringen.

Rond een dijk heerst altijd een aantal a-biologische omstandigheden. De zoninval is steeds anders op de noordkant, de zuidkant en bovenop de dijk. Omdat een dijk vaak bochtig, met de loop van de rivier mee, is aangelegd zullen aan beide zijden alle soorten zoninval voorkomen. Dit geeft een grote variëteit aan biotopen.

Dijken verschillen van grondsoort en structuur met het omringende land. Aan de achterkant werd het land verarmd door het materiaal te gebruiken voor de bouw van de dijk. Door het opbrengen van mest werd dat land weer verrijkt. Deze kant is veel minder kalkrijk dan de uiterwaarden.

Boeren lieten vroeger het gras zo lang mogelijk worden en maaiden dan maar 1 x per jaar. Het land was na het maaien erg open en het zaad had de kans om terug te keren. Door dijkdoorbraken ontstonden in het land achter de dijk wielen of kolken. (Harculo 1752). (Baarlose kolk 1651). Op die manier ontstaat langs en op een dijk een grote variatie in begroeiing.

Zandruggen in het achterland van de IJssel werden in de natte periode na het aanleggen van de dijken gebruikt als dijkjes die de natte gebieden begrepsden. Veel wegen werden op dit soort zandruggen aangelegd. Straatnamen met het woordje –dijk erin duiden hier nog op, maar ook de Kappeweg tussen Wijhe en de Elshof is daar een voorbeeld van.

2.6 Weteringen

Door het aanleggen van de dijken kon het land niet meer goed afwateren naar de IJssel. Ten behoeve van de afwatering werden weteringen gegraven. Deze lopen bijna overal evenwijdig aan de IJssel. Ze lopen via Zwolle en het Zwarte water naar het IJsselmeer. Het materiaal dat vrijkwam bij het graven van de weteringen werd weer gebruikt voor het ophogen van de dijken. Weteringen worden nu steeds vaker natuurlijk ingericht om als waterberging te kunnen dienen.

3 Indeling van de heemtuin

3.1 Bepalen van de deelbiotopen

1	Slootkant bij parkeerplaats	Slootkant	Groot hoefblad
2	Berm onder heg bij ingang	Wegberm	Meidoornheg
3	Steenruigte	Ruigte	Kalkminnend
4	Akker	Akker	Akkerkruiden
5	Stinzenhoek	Stinzen	Daslook
6	Rivierduin	Zandige rivierduin	Eiken geriefhout
7	Perk naast rivierduin	Schaduw	Kaardenbol
8	Bos links naast Stinzenhoek	Bos	Longkruid
9	Bijzondere planten	Niet spec. In IJssel- streek	Wolfskers
10	Oever RA tegenover bijz. pl.	Schaduw oever	Zwarte els
11	Helling R van trap tot brug	Dijkhelling	Beukjes
12	Oever RV van trap tot brug	Zonnige oever	Wilg
13	Centrale berm R (Dijkhelling)	Dijk berm	Rapunzelklokje
14	Oever LA van brug tot brug	Schaduw oever	(Schaduwkruiskruid)
15	Berm onder heg langs Weijtendaal	Berm	Grote klis, Donzige klis
16	Perk L onder esdoorn	Bos	Tonderzwam
17	Perk L onder haagbeuk	Bos	Bosrank
18	Perk L onder Robinia	Bos	Kardinaalsmuts
19	Berm onder heg langs Weijtendaal	Berm	Brem
20	Vrome Hoekje	Bijbelse namen	Judaspenning
21	Zandige berm	Rivierduin	Veldsalie
22	Oever LV van brug tot parkeerplaats	Rivieroever	Moeraswolfsmelk

De nummers die voor de deelbiotopen staan zijn de perknummers in de heemtuin.

Donzige klis

3.1.1 Plattegrond perknnummers

plattegrond perken

- 1 Slootkant bij parkeerplaats
- 2 Berm onder heg bij ingang
- 3 Steenuigte
- 4 Akker
- 5 Stinzenhoek
- 6 Oude rivierduin
- 7 Stinzen
- 8 Tuintje van Jan
- 9 Slootkant RA tegenover Tuintje
- 10 Slootkant R van trap tot brug
- 11 Slootkant RV van brug tot ingang
- 12 Dijkhelling
- 13 Oever LA van brug tot brug
- 14 Bos langs Weijtendaal
- 15 Bos L onder Esdoorn
- 16 Bos L onder haagbeuk
- 17 Perk bosgedeelte
- 18 Bremhoek
- 19 Vrome hoekje
- 20 Zandberm
- 21 Slootkant LV van brug tot parkpl
- 22 Vindertuin
- 23 Eetbare planten
- 24 Vaste groente
- 25 Verplanten
- 26 Ruige gedeelte
- 27 Dierentuin
- 28 Vaste kruiden

oppervlakte heertuin ca 1800 m²

3.2 Overzicht van biotopen

De perknnummers zijn tussen haakjes achter de biotopen vermeld,

3.2.1 Rivierduin (21)

De dynamiek van een rivier als de IJssel zorgt voor een continue ontwikkeling van “nieuwe natuur”.

In de buitenbochten van de rivier wordt materiaal - grond, zand en klei - weggesleten en dat materiaal zal op plekken waar het water minder snel stroomt, bijvoorbeeld in binnenbochten en uiterwaarden, weer worden afgezet.

Zware delen zoals stenen, grint en zand worden vlak langs de rivier afgezet en vormen oeverwallen en rivierduinen. Op deze voedingsarme zandduinen groeien eerst alleen planten die daar specifiek geschikt voor zijn. Alleen deze planten kunnen hier groeien en verdragen ook geen andere planten om zich heen. Deze planten zijn aangepast aan deze droge en voedingsarme zandgrond.

Muizenoor: blad krult op bij droogte, onderkant van het blad is wit en behaard.

Zandblauwtje: overwintert met een bladrozet en maakt voor de zomer een diepe penwortel.

Muurpeper is een vetplantje dat er op gebouwd is om zo min mogelijk vocht te verliezen.

3.2.2 Oeverwal (6)

Wijhe is ontstaan op een oude oeverwal. De begroeiing verschilt met die op een nieuwe rivierduin. Andere planten nemen het over. Later werden ook de hardhoutgeriefbomen gebruikt voor houtproductie (o.a. stookhout, stelen en palen).

3.2.3 Moeras (10,11,12, 14)

Klei wordt verder van de rivier afgezet tijdens overstromingen daar waar het water nauwelijks meer in beweging is. Deze klei werd op sommige plaatsen afgegraven door de steenfabrieken en er ontstonden zo kleiputten. In deze kleiputten is een unieke moerasbiotoop ontstaan en langzaam zie je hier al hardhout oobossoorten verschijnen.

3.2.4 Bos (8, 15, 16, 17, 18)

Meidoorn- en sleedoornbosjes (bekkentrekker) ontstaan en in deze bosjes zijn andere boomsoorten beschermd tegen vraat. In een open bos krijgt onderbegroeiing een kans (7).

Wanneer er niets wordt gedaan aan de nieuwe natuur die ontstaat langs de rivier zal er uiteindelijk overal bos groeien. Direct langs de rivier ontstaat het zachthoutoobos dat voornamelijk uit wilgen en populieren bestaat. Op de hoger gelegen gronden ontstaat hardhoutoobos. Wilgen kunnen 120 dagen in het jaar in het water staan, zwarte els maar 20 dagen en andere bomen nog minder.

3.2.5 Dijken (1, 2, 13 19)

De dijken in het gebied rond Wijhe zijn eerst opgebouwd met materiaal uit de directe omgeving. Aan de rivierkant werd het afgegraven “rijke” materiaal weer aangevuld door afzetting door de rivier, aan de andere kant van de dijk werd de verarmde grond met mest weer verrijkt. Dit geeft al twee verschillende grondsoorten direct langs de dijk. Door het bouwen van dijken kon het land niet meer direct op de rivier afwateren en moesten weteringen gegraven worden die voor de afwatering moesten zorgen. Het materiaal uit de weteringen werd ook gebruikt om de dijken te verhogen. Door het gebruik van al deze verschillende materialen en door het kronkelende verloop van de dijk ontstaan veel verschillende biotopen met een grote verscheidenheid aan planten.

3.2.6 Bermen (1, 2, 19, 22)

Overall langs de randen en eigenlijk door de hele tuin vind je verschillende typen bermen, afhankelijk van de grondsoort en de ligging. Bermen zijn belangrijk in de natuur als “step-stone” voor de verspreiding van planten en dieren en daardoor belangrijk voor het vergroten van de diversiteit en de “genenbank”. Een bijzondere omstandigheid van de laatste tijd is het gebruik van strooizout. Dit zorgt op sommige plaatsen voor zoutminnende planten die in Nederland verder alleen in het kustgebied voorkomen. Bijvoorbeeld de Hertshoornweegbree (2).

3.2.7 Weide (13)

Beheer, maaibeleid, zaadbank

Doordat tegenwoordig de graslanden zo vaak worden gemaaid krijgt het zaad van de akkerkruiden geen tijd meer om te rijpen en zal de in de grond aanwezige zaadbank steeds verder verdwijnen. Dit is de reden dat de akkerkruiden uit de weilanden zijn verdwenen. De groep planten die tot de akkerkruiden gerekend worden is de meest bedreigde plantengroep in Nederland.

Door op sommige stukken grasland een ander maaibeleid toe te passen hopen landschapsbeheerders zoals SBB weer zaadbanken voor akkeronkruiden te genereren.

3.2.8 Stenen ruigte (3)

Steenhopen bij steenfabrieken. Kalkrijke grond.

Er wordt al vanaf het begin van de middeleeuwen klei afkomstig uit de rivier gebruikt voor het bakken van stenen. Langs de rivier vind je daardoor op veel plaatsen puinresten. Samen met de kalkrijke afzetting van de rivier ontstaan kalkrijke gebiedjes met weer een heel eigen begroeiing. Ruige anjer en Kamille groeien hier.

3.2.9 Akker (4)

Akkerkruiden die alleen groeien op omgewoelde grond. Boeren willen zo min mogelijk vervuiling in hun graan en zeker geen giftige onkruiden als Bolderik. Hierdoor zijn typische akkerkruiden als Korenbloem, Klaproos en Bolderik uit de graanakkers verdwenen. Sinds een aantal jaren worden akkers speciaal voor dit soort kruiden aangelegd onder andere door SBB. Een bijkomend effect was in Oost-Groningen bijvoorbeeld dat de kwartelkoning weer terug is gekomen.

3.2.10 Stinzen (5)

Stinzenplanten zijn planten die van oorsprong in de tuinen bij oudere boerderijen, landgoederen en kloostertuinen werden aangeplant. Door verwildering komen deze planten nu ook in het wild voor.

Voorbeelden zijn Holwortel, Look-zonder-look en Herfsttijloos.

4 Beheer

Beheer in de heemtuin is beheer in het kader van een duurzaam geheel. De bodem bestaat uit minerale delen: zand, klei, grint, leem enz. Elke bodem bevat een mengsel van deze fracties.

4.1 Beheersplan

4.1.1 Wat is een heemtuin?

Een heemtuin is een afspiegeling van de natuur uit de directe omgeving. Een heemtuin is een verzameling wilde planten uit de eigen streek. Een heemtuin kan themage-richt zijn: in dit geval IJssel flora waar planten uit de IJsselstreek worden verzameld. Heemtuinen moeten altijd worden verzorgd/beheerd. Een heemtuin bewaart soorten voor het uitsterven.

4.1.2 Beheren van een heemtuin

Het belangrijkste voor een beheerder is om te weten wat een plant nodig heeft. Planten die van verstoring houden kun je beter niet tegen gaan door het uitsteken ervan. Berenklaauw bv. houdt van verstoorde grond en kun je dus beter tegengaan door te maaien en de grond ongemoeid te laten. Om mooie akkerflora te krijgen zul je dus veel moeten spitten want daar houden akkerkruiden weer van. Een schrale berm moet je een keer per jaar maaien.

Een heemtuin zul je soortsgewijs en intensief moeten beheren. Kennis van soorten, standplaats enz. is dus belangrijk.

Bij reliëf geldt: 30% helling is 2 keer zoveel zon op de zuidkant. Hierdoor zal er op de zuidkant ook altijd een grotere variatie in begroeiing zijn.

Bermen op *rijkere grond* zullen een eenzijdige flora geven met meer en grotere planten van een zelfde soort. Deze ruigere stukken kunnen wel 2 keer per jaar gemaaid worden. Het materiaal moet worden afgevoerd als je wilt verschralen.

Beheer = goed kijken

Het credo van natuurbeheer is tegenwoordig verschralen. Maar soms kan bemesting ook goed zijn.

4.1.3 De theorie

Kernbegrippen die een rol spelen in de heemtuin standplaatsfactoren:

- milieudynamiek;
- successie;
- beheer.

Standplaatsbegrippen zijn onder andere:

- zon/schaduw;
- bodem, grondsoort, humus;
- nat/droog;
- expositie, reliëf;
- vaste planten of bomen in de directe omgeving;
- micro klimaat: zon, wind, temperatuur;
- zuurgraad van de bodem.

Minerale fracties zijn:

- Lutum: het percentage bepaalt de vetheid
- Zand: slechte water-/voedselbinding, geen minerale uitgifte
- Grint
- Humus: kan wel veel vocht binden en afstaan. De in water opgeloste voedingsstoffen zijn direct beschikbaar voor de planten. Klei (lutum en zand) kan dat niet. Het houdt het vocht wel vast maar planten krijgen het niet uit het substraat.

Vocht:

- hoogte ligging/grondwaterstand
- hoeveelheid humus in de grond
- wisselingen in vochtigheid is een grote standplaatsfactor
- naast vochtigheid is de kwaliteit van het water belangrijk

Lucht (zuurstof)

- Zware klei bevat weinig lucht. Lucht is van invloed op het bodemleven. Zonder zuurstof verteren de organische stoffen in de grond nauwelijks.

Zeldzame planten zijn weinig tolerant m.b.t. de bodem. Bijvoorbeeld:

Eik is een zure grondminnende boom. De bladeren en bast bevatten looizuur.

Wanneer het eikenblad op de grond valt creëert de boom zijn eigen leefmilieu.

De Esdoorn heeft een blad dat goed verteerd en niet zuur is.

Kalk versnelt de vertering van organisch materiaal. De omloopsnelheid vergroot, de voedselafgifte verheft.

4.1.4 Milieudynamiek

Milieudynamiek is de mate van veranderlijkheid.

- natuurlijk: continu, weinig invloed fauna, a-biotische factoren, standplaatsfactoren, andere flora, fauna;
- cultureel: minder continu, meer invloed beheer
- incidenteel: niet continue enorme invloed, bijv. storm, droogte, overstroming, brand

Beheer = culturele milieudynamiek (MD)

Hoog (veel MD):

afgraven

plaggen

spitten

branden

betreden

bemesten / wieden

hooien

oogsten

snoeien

kappen

niets doen

Laag (geen MD)

4.1.5 Successie

Successie is opeenvolging van vegetatietypen in de loop van de tijd. Een start wordt meestal gemaakt door een natuurramp o.i.d. (windhoos, orkaan of overstroming). Het einde zal in Nederland meestal een (beuken) bos zijn.

Hoge
Milieudynamiek

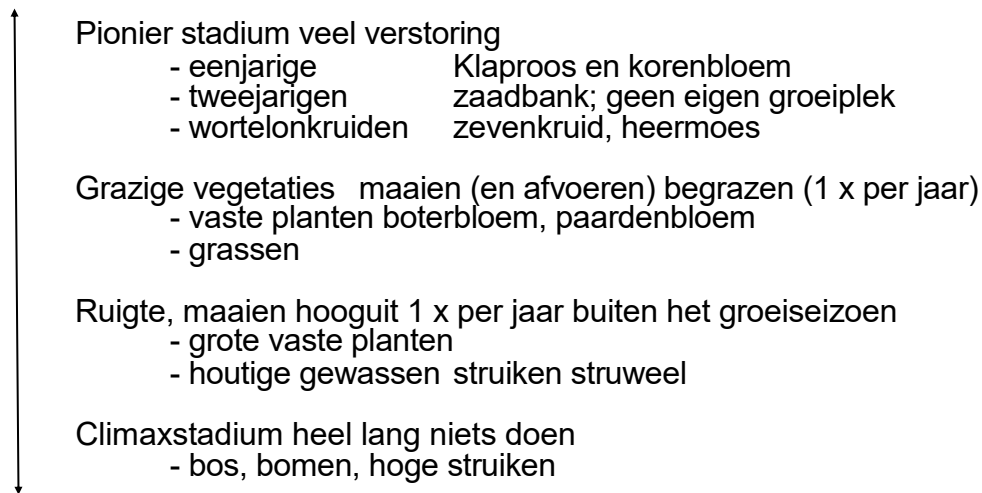
>successie<
<verstoring>

Lage
milieudynamiek

Successie

Hoge Milieudynamiek. Ontstaan van chaos, bijvoorbeeld door een natuurramp

Hoge MD

Geen MD

Bij successie zal de milieudynamiek steeds kleiner worden tot uiteindelijk een climaxstadium is bereikt.

De milieudynamiek van de verschillende successiestappen is mooi zichtbaar als je van zee door de duinen naar het binnenland gaat of als je in de uiterwaarden van de rivier over een rivierduin naar een oobos loopt.

Pioniersvegetatie (zandige berm) komt alleen in het eerste stadium van de successie voor en vereist dus een grote milieudynamiek en zal intensiever beheerd moeten worden dan bijvoorbeeld bos.

4.1.6 Conclusie

De conclusie is dus dat er wel beheerd moet worden anders eindig je met alleen maar bos. Het beheer moet worden aangepast aan de diverse biotopen die je wilt behouden in de heemtuin. Verbeteren van de biotopen zal sterk verschillen per biotoop. Veel biotopen, zoals bermen en rivierduin zullen verschaald moeten worden. Andere, zoals de akker, zullen juist bemest moeten worden.

Biotopen die baat hebben bij een hogere milieudynamiek, zoals akkerkruiden, zullen intensiever beheerd moeten worden dan andere biotopen.

Voor elke stap geldt dat het belangrijk is om langdurig, consequent en passend te beheren.

4.1.7 Belangrijk bij beheer

Belangrijk voor een consequent beheer zijn de volgende punten:

- ervaringen uitwisselen;
- bij twijfel: stoppen en overleggen;
- kijken naar de oorspronkelijke leefmilieus of andere heemtuinen bezoeken;
- planten leren kennen doe je geleidelijk;
- zoeken naar oorzakelijke verbanden zoals:
  - licht;
  - grondslag;
  - verstoring;
  - droog/nat;

een beheersplan opzetten;

een PR-plan opzetten.

Belangrijke vragen die je jezelf continu moet stellen:

- Wat is je beheersdoel?
- Zijn er bepaalde specifieke doelstellingen voor de tuin?
- Zijn daarmee ook je beheersdoelen bepaald
- Worden de beheersdoelen bereikt?

4.1.8 Voorbeeld: tredplanten

Ten gevolge van het lopen wordt de bodem vaster. Toename van de bodemverdichting betekent een gunstiger milieu voor tredplantenvegetaties met onder andere Grote weegbree, Straatgras, Varkensgras, Zilver schoon, Vijfvingerkruid, Tormentil, Witte klaver, Kruidende boterbloem, Schapenzuring, Madeliefje, Paardenbloem, Kweek, Herderstasje, Veldbeemdgras, Vetmuur, Kruiptijm, etkruidsoorten (sedum), Schijfkamille, Muizenstaartje. Ook zijn er soorten die een zekere mate (maar beslist niet te veel) van bodemverdichting behoeven of prefereren. Dit kan men bereiken door een vast paadje regelmatig te belopen en af en toe ook eens op de bermen van het paadje te stappen. Op het paadje zelf zullen, wanneer de betreding intensief genoeg is, tredplanten gaan groeien. In de rand ernaast, althans op bepaalde grondsoorten, is kans op het voorkomen van Voorjaarsganzerik, Ruige weegbree, Zachte ooievaarsbek of Duizendblad.

4.2 Beheer van de heemtuin

Heemtuinbeheer voor de heemtuin "Veermans Hof IJssel flora". Een heemtuin is een verzameling wilde planten uit de eigen streek. Een heemtuin kan themagericht zijn: in dit geval IJssel flora waar planten uit de IJsselstreek worden verzameld. Heemtuinen moeten altijd worden verzorgd/beheerd. Een heemtuin bewaart soorten voor het uitsterven. Een heemtuinbeheerder moet zich altijd bescheiden opstellen. De natuur is toch altijd sterker.

Heemtuin Veermans Hof IJssel flora

Veel verschillende planten in verschillende ecosystemen (zie ook "Deel-biotopen", par. 3.1)

- bermen;
- slootkanten (rivierkant/weteringen);
- oeverwallen/rivierduin;
- sloot (moeras);
- bos (ooibos);
- weide (buitendijkse onbemeste rivierklei);
- akker (binnendijks bemeste rivierklei);
- stenen ruigtes (kalkrijke stenen afvalhopen langs de rivier bij oude steenfabrieken).

Deze ecosystemen moeten ook verschillend worden beheerd.

Niet alleen de zeldzame planten zijn belangrijk maar alle planten zijn even belangrijk.

Niet: Ga je beheren? Maar hoeveel ga je beheren is de vraag.

Beventje (gras) = bijzonder

Kweekgras (gras) = algemeen

Ga je het kweekgras weghalen om het bevertje te beschermen?

Als je niet beheert zal de successie verder gaan en uiteindelijk krijg je een tuin vol met bomen, een bos.

Beheren: niet gewenste boomgroei verwijderen.

- abeel, eik esdoorn, vogelkers.

Verschillende ecosystemen vergen elk hun eigen beheer.

Om te weten hoe je moet gaan beheren moet je een aantal zaken bepalen:

- Welke ecosystemen zijn er/wil je (wat groeit waar en waarom)?
- Welke plantgemeenschappen zijn er binnen deze ecosystemen?
- Wanneer moet je waar beheren?
- Met welke gereedschappen ga je beheren?
- Wie beheert (wie is beschikbaar)?
- Welke materialen gebruik je om te beheren?
- Welke nieuwe planten ga je inbrengen?
- Wie heeft de eindcontrole (wie zorgt er voor de eenheid in het beheer)?
- Hoe vind de communicatie plaats?

Het beheren vergt een bepaald beheersbeleid.

Bijvoorbeeld: wat doe ik met mijn snoeiafval?

- Als je wilt versralen moet je snoeiafval afvoeren.
- Snoeiafval als compost gebruiken?
Laten liggen ten behoeve van de dieren en de vogels?

4.3 Beheersplan per deelbiotoop

4.3.1 Bermen (1, 19)

Vleksgewijs maaien. Maaisel afvoeren (eventueel eerst laten liggen ten behoeve van zaadverspreiding). Opslag van Heermoes, Berenklauw en Abeel verwijderen.

Planten uit de zijberm langs het Weijtendaal die geschikt zijn voor de verarmde en verzande grond in de zandige middenberm (zoals Veldsalie, Zwarte toorts, Karthuizer anjer, Cichorei etc.) moeten daarheen worden verplaatst.

Een gedeelte van de vrijgekomen zijberm kan dan gebruikt worden als zaaibed (bv. voor Slangenkruid, Hondstong, Morgenster, Spiegelklokje, Ridderspoor, Mottenkruid, Veldsalie etc. of voor planten die door scheuring vermenigvuldigd kunnen worden zoals Knikkend nagelkruid. Zwarte toorts, andere toortsen en Cichorei kunnen vermenigvuldigd worden uit stukjes wortel. Helaas doet Berenklauw hetzelfde.

4.3.2 Slootkanten (1, 10, 11, 12, 22)

Opslag van Heermoes, Berenklauw en Abeel verwijderen.

Vleksgewijs maaien van Lisdodde.

4.3.3 Oeverwallen/rivierduin (21, 6)

Zandige berm.

Met zand hebben we een groot deel van de middenberm (het gedeelte van de berm tot aan de Kruisdistel verarmd met zand. Het is veranderd in een stikstofarme kalkrijke droge zandgrond met de daarbij behorende plantengroei. Een dergelijke plantengroei was kenmerkend voor de IJsseldijken en komt hier en daar nog, maar doorgaans verarmd, voor.

De verzamelde middenberm moet uiteindelijk een afspiegeling worden van het zandige gedeelte Raalterweg, de zandige dijk bij Den Nul, de zandige buitendijk bij Olst en de rotonde even buiten Olst met wat extra's zoals de Zwarte Toorts en Zwolse Anjers.

- Het geheel is ingepland met Schapengras, Kruiwend struisgras, Zachte haver, Rood zwenkgras, Trilgras etc.
- Daar tussen kunnen andere planten gezet worden. Zo hebben we nu bv. wat Biggenkruid, Duizendblad, Leeuwentand, etc. in de tuin.
- Ook zullen we moeten proberen de Veldlathyrus te beperken. Deze plant, zoals alle klavers bindt stikstof en verrijkt de grond, die we juist willen verschrallen.

De Veldsalie komt in onze gemeente op 2 plaatsen voor (parkeerplaats Dijkstoel Olst en rotonde Kneu te Olst, elk met een cluster van 20-30 planten). Een verrassing was het tamelijk talrijk voorkomen van Duifkruid bij rotonde Kneu en de binnendijk langs het dierenparkje in Olst.

4.2.4 Sloot

Open houden. Vleksgewijs weghalen van lisdodden. Alle waterplanten jaarlijks (als de sloot droog is) verwijderen in poeltje voor 1^e brug.

4.2.5 Bos (15, 16, 17, 18)

Veiligheid: controleren op loshangende takken. Schaduwplanten koesteren.

4.2.6 Berm/weide (13, 2, 19)

Vleksgewijs maaien. Maaisel afvoeren.

4.2.7 Akker (4,15)

In het jaar nadat het akkertje (4) diep was omgezet was het Groot spiegelklokje vrijwel geheel verdwenen. De Bolderik deed het daarentegen enorm goed.

Het is waarschijnlijk dat voor behoud van alle akkeronkruiden verschillende gedeelten verschillend moeten worden bewerkt. Deze akker komt ondertussen in de schaduw te liggen van een grote boom op het schoolplein.

De nieuwe akker op perknnummer 15 heeft het in 2013 goed gedaan, deze ligt in de zon.

4.2.8 Steenhoop (3)

De steenhoop staat model voor de vele hopen afvalstenen die bij de plekken waar vroeger steenfabrieken langs de IJssel hebben gestaan gevonden kunnen worden. Deze steenhopen zijn zeer kalkrijk, voedselarm en houden warmte vast.. De bijbehorende flora bestaat uit diverse soorten Kamille, Steenbreek, Muurpeper, Robertskruid, Klaversoorten (stikstofbindend).

De steenhoop moet eens in de zoveel jaar, als hij het niet meer goed doet worden afgebroken en opgeschoond en opgevuld met zand.

5 Uitgewerkte lijst met werkzaamheden

5.1.1 Januari - februari

Schuur opruimen.

Gereedschap schoonmaken.

Eventueel nieuwe naambordjes aanschaffen.

Datum opruimwerk voorjaar in overleg met IVN. Afspraken maken voor NL Doet in maart.

5.1.2 Maart

Opruimen blad, takken, dorre planten. Paden onkruidvrij.

Buitenkant heggen schoon. Parkeerplaats schoon.

Nestkastjes controleren.

Eerste naambordjes plaatsen (Stinzenplanten).

In het brede gedeelte van de sloot Zegge, Lisdodde verwijderen als de waterstand het toe laat.

5.1.3 April

Informatiestands inrichten + glas schoonmaken.

Gastenboek klaarleggen.

Jonge boompjes verwijderen.

Inperken: Groot hoefblad;
opslag Reuzenberenklauw.

Nieuwe planten zetten.

Eventueel planten verzetten.

Fietsenrek op de parkeerplaats.

Naambordjes plaatsen.

Folders verspreiden 1^e keer.

Paden bijhouden.

5.1.4 Mei

Parkeerplaats schoon.

Buitenkant heggen.

Akkerpaardenstaart (Heermoes) verwijderen.

Opslag Sleedoorn verwijderen.

Naambordjes plaatsen.

Paden bijhouden.

5.1.5 Juni

Inkorten:

- Cichorei;
- Boerenwormkruid;
- Honingklaver;
- Rivierkruiskruid.

Gedeelte berm maaien.

1^e keer heggen knippen.

Houtwerk beitsen indien nodig.

5.1.6 Juli - augustus

Paden verzorgen.

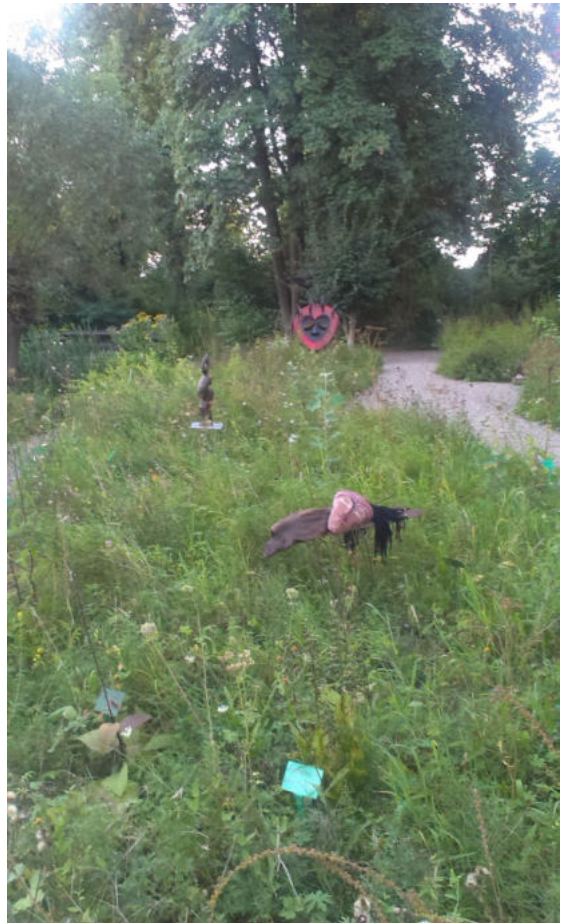
Bordjes steeds zichtbaar houden.

Controle gastenboek.

Zaden Bolderik oogsten.

Opslag Reuzenberenklauw verwijderen.

Maaien (gefaseerd).

5.1.7 September

Akker schonen.

Grond losmaken eventueel nieuw inzaaien.

Heggen knippen 2^e maal.

Buitenkant heggen onkruidvrij.

Datum vaststellen opruimwerk Landelijke Natuurwerkdag (1e zaterdag november)

Bij goed weer beitsen (informatiestand, banken).

Opslag Reuzenberenklauw verwijderen.

Maaien (gefaseerd).

5.1.8 Oktober - november

(Let op: Landelijke Natuurwerkdag, 1e zaterdag november).

Bermen en slootkanten maaien – afspraak maken met Leen van Brakel hierover.

1 à 2 weken laten liggen, daarna afvoeren, ook afval achter wilg.

Eventueel snoeien bomen, struiken.

Wilgen knotten ± om de 4 jaar.

Afval afvoeren: aanmelden bij gemeente

Afsteken bermranden.

Eventueel fietsenrek in de tuin.

Naambordjes verzamelen, schoonmaken, overschrijven en overschilderen

Gastenboek innemen.

Nestkastjes verzorgen.

Informatiebord ingang naar schuur.

5.1.9 December

Bord "Vrome hoekje" naar schuur.

Jaaroverzicht naar redactie Grutto.

5.1.10 Algemeen

Afval naar de afvalhoop voor de tuin. Gemeente haalt regelmatig op.

Tijdens het seizoen enkele malen per week:

- Controleren naambordjes (zichtbaar houden);
- Controleren gastenboek, soms wordt erin geknoeid, soms is de pen weg
- Geld uit de schuur meenemen naar huis.
- Na regen en wind overhangende planten langs paden knippen.

Indien nodig elk jaar ca. 50 naambordjes aanschaffen (Groot Koerkamp).

Het opruimwerk half maart kan geschieden door eigen werkgroep en bv. NL doet.

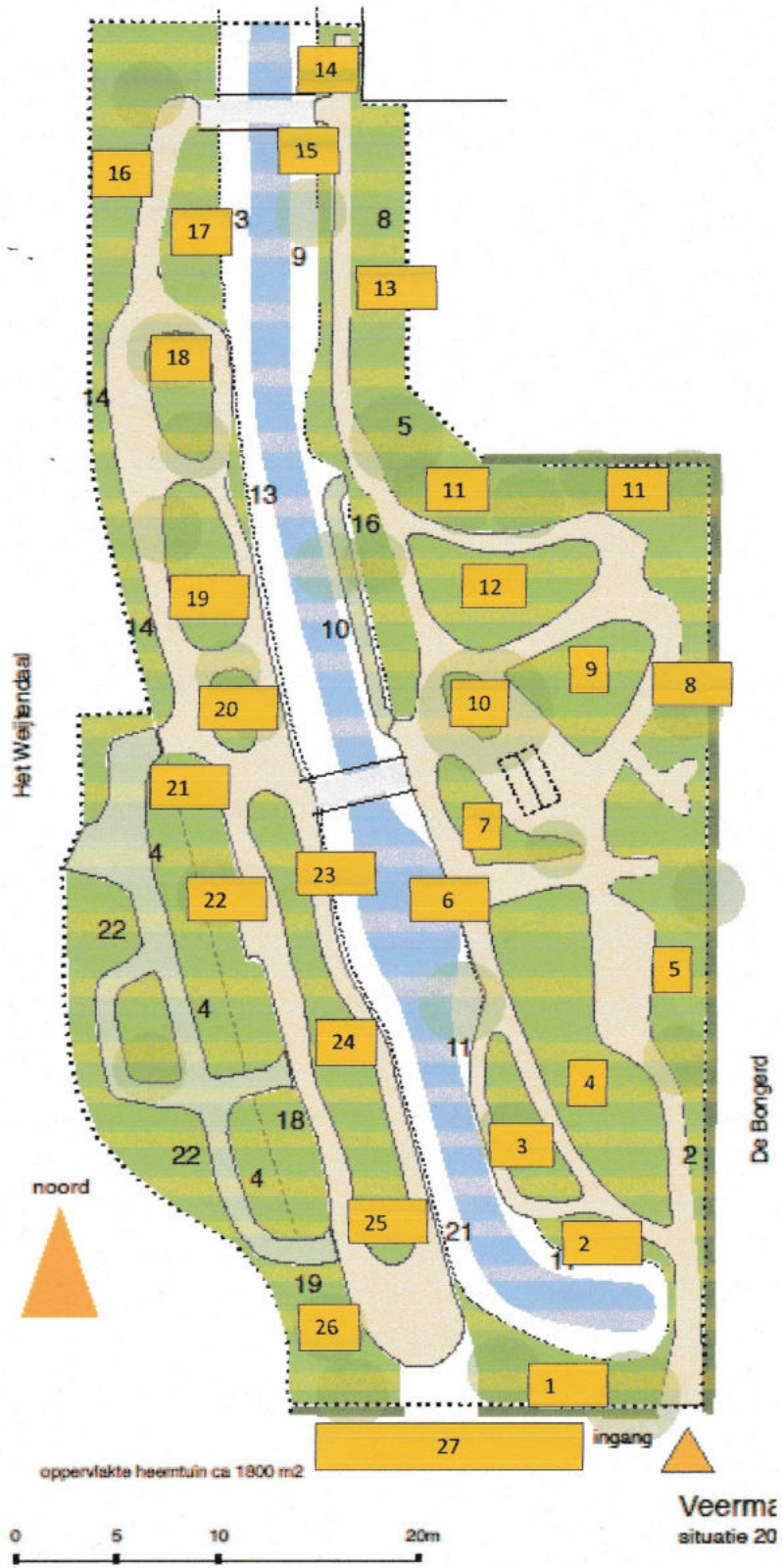
Het opruimwerk op de Landelijke Natuurwerkdag tijdens de 1^e zaterdag van november.

6.0

Gele vakjes = nummer van perk voor plantensoortenlijst

plattegrond perken

6.0 Heemtuin “Veermans Hof IJssel flora” 2021

Planten per perk. Nummers in gele vierkante vakjes van kaart vorige bladzijde

1

Groot Hoefblad

2

Groot hoefblad, Knopig helmkruid, Zilverschoon, (Zaagblad), Scherpe Zegge, Jacobskruiskruid, Groot streepzaad

3

Meidoorn, Sleedoorn, Heelblaadje, Penningkruid, Scherpe zegge, Langblad ereprijs, Haagwinde, Adderwortel, Moerasspirea, Kattenstaart, Engelwortel, Kraailook, Lisdodde

4

Sleutelbloem, Kievitsbloem

Pastinaak, Wilde peen, Rapunzelklokje, Kleine pimpernel, Kleine ratelaar, Trilgras, Echt walstro, Glad walstro, Beemdooievaarsbek, Kattendoorn, Boerenwormkruid, Wilde marjolein, Gewone vogelmelk

5

Pastinaak, Bijvoet, Groot streepzaad, Groene munt, Cichorei, Beemdooievaarsbek, Teunisbloem, Ruig klokje, Grote pimpernet

6

Moerasspirea, Kattestaart, Adderwortel, Heelblaadje, Leverkruid, Rivierkruiskruid, Langblad Ereprijs, Penningkruid, Kraailook, Scherpe Zegge, Wederik

7

Weidegeelster, Zeepkruid, Besanjelier, Rechte Ganzerik, Knoopkruid, Veldlathyrus, Heksenmelk, Muskuskaasjeskruid, Robertskruid

8

Schaduwkruiskruid, Gele dovenetel, Maagdenpalm, Heggenrank

9

Bosrank, Tripmadam, Torenruid, Cipreswolfsmelk, Avondkoekoeksbloem, Muskuskaasjeskruid, Teunisbloem, Spurrie, Kleine ruit, Wilde hyacint

10

Kievitsbloem, Knikkend vogelmelk, Bosrank, Mottenkruid, Dagkoekoeksbloem, Gevlekte dovenetel

11

Boshyacint, Zomerklokje, Sneeuwlokje, Winterakoniet, Voorjaarszonnebloem, Holwortel, Voorjaarshelmbloem, Wilde narcis, Bostulp, Stinkend nieskruid, Longkruid, Daslook, Donkere ooievaarsbek, Dolle kervel, Knikkend vogelmelk, Gevlekte aronskelk, Salomonszegel, Herfsttijloos, Maagdenpalm, Kleine kaardenbol, Hop, Akkerkool

12

Gouden sleutelbloem, (Stengelloze sleutelbloem?), Gewone sleutelbloem, Holwortel, Bosanemoon, Gele anemoon, Wilde narcis, Voorjaarslathyrus, Longkruid, Cipreswolfsmelk, Gevlekte aronskelk, Italiaanse aronskelk, Knikkend vogelmelk, Lelietje van Dalen, Grote muur, Brede lathyrus, Welriekende Agrimonie, Blauwe knoop, Wilde bertram, Scherpe boterbloem, Wilde akelei, Wilde hyacint, Zwarte lathyrus (niger)

13

Kruipend zenegroen, Haarlems klokkenspel, Besanjelier, Citroenmelisse, Schijnpapaver, Amandelwolfsmelk, Gewone ossentong, Roomse Kervel, Gevlekt Havikskruid, Kleverige salie, Zwarte toorts, Teunisbloem, Bont kroonkruid, Viltganzerik, Hondsdraf, Wrangwortel (mini), Robertskruid, Eenbes, Naaldvaren, Beukvaren, Driehoeksvaren, Tongvaren, Mannetjesvaren, Wijfjesvaren, (Dubbelloof), Groot vingerhoedskruid

14

Wolfskers, Roomse kervel, Harig wilgenroosje

15

Tongvaren, Kattestaart, Harig wilgenroosje, Haarlems klokkenspel, Wichtertiesboom,

16

Grote kaardenbol, kleine kaardenbol, Donzige klis, Longkruid, Bosandoorn, Karmozijnbes, Heemst, Glad parelzaad, Heggerank, Bosrank, Rankende helmbloem, Zeepkruid, Penningkruid, Lievevrouwebedstro, Harig wilgenroosje

17

Blauwe knoop, Gulden roede, Rivierkruid, Berenklaauw, Voorjaarszonnebloem

18

Holwortel, Heksenkruid, Trosglidkruid, Ruig klokje, Echte guldenroede

19

Holwortel, Trosglidkruid, Ruig klokje, Echte guldenroede, Bosanemoon, Donkere ooievaarsbek, Glaskruid, Bosandoorn, Zevenblad

20

Glaskruid, Zevenblad, Grote klit (klis), Maarts viooltje, Eikvaren, Kardinaalsmuts, Bosrank, Look zonder look, Nagelkruid

21

Stinkende gouwe, Groot kaasjeskruid, Brem, Kleverige salie, Knikkend nagelkruid, Look zonder look, Klein springzaad, Ruwe smeewortel, Slangenkruid, Gewone smeewortel, Roosjesweegbree, Ruige weegbree, Hertshoornweegbree, Karthuizer anjer, Grote tijm, Teunisbloem, Stalkaars, Akelei, Heggerank, Muizeoortje, Oranje havikskruid

22

Dropplant, Muskuskaasjeskruid, Phlox, Oesterblad, Colaplant/Citroenkruid, Knoflookbieslook, Citroenverbena, Bergamot (Monarda), Echt lepelblad, Daglelie Hemero Callis, Lavendel, Oostindische kers, Goudsbloem, Akkerleeuwenbek, Borstelkrans

23

Moeraswolfsmelk, Zomerklokje, Kattestaart, Lisdodde, Rivierkruid, Akkerwinde,

24

Trilgras, Kruisdistel, Brede ereprijs, Gewone ossentong, Wilde peen, Glad walstro, Echt walstro, Kartuizer anjer, Veldsalie, Knopig helmkruid, Zwarte toorts, Cichorei, Gele morgenster, Wildemanskruid, Tripmadam, Wit vetkruid, Tijm, Schapengras, Blauwe kweek, Grote centaurie, Beemdkroon (Knautia), Knoopkruid, Hemelsleutel, Duifkruid, Hazepootje, Kleine pimpernel

25

(Wondklaver, Hazepootje), Veldsalie., Cipreswolfsmelk, Beemdkroon, Grote centaurie, Wildemanskruid

26

Lievevrouwebedstro, Barbarakruid, Kruisdistel, Roomse kamille, Roomse kervel, Judaspenning, Monnikskap, Rozenkransje, Mozes in rieten mandje, Kardinaalsmuts, Salomonszegel, Kerstroos, Viburnum, Sneeuwbal, Hemelsleutel, Maagdenpalm, Jacobs ladder, Job's tranen, Petrus tranen, Vijg, Kogeldistel, Mariadistel

27

Stinkende ballote, Torenkruid, Wilde rucola, Teunisbloem

6 Planten

6.1 Plantenlijst

status	b= beschermd, R= rode lijst, Z= zeldzaam
bloemkleur	
hoogte	
vermeerderen	
overblijvend	E= eenjarig, T= tweejarig, M= meerjarig, O= overblijvend
	Z= zomerbloeier, H= herfstbloeier, V= voorjaarsbloeier, N= nazomer bloeier

Naam	Lat. naam	Perk in heemtuin	Bloeitijd	status	bloemkleur	hoogte (cm)	vermeerderen	Overblijvend	Habitat	Waar in omgeving
Aalbes								O		
Aardaker	Lathyrus tuberosus			B				M Z	Habitat; Zonnige plaatsen op vocht en kalkhoudende grond, voornamelijk klei. Regelmatig maaien noodzakelijk. Vaak samen met Dauwbraam, kweek, Akkerwinde, Jacobskruiskruid, Smalbladig kruiskruid, Wilde marjolein en Pastinaak.	Een paar jaar geleden langs Soestwetering bij Boerhaar.
Acacia		18	5							
Adderwortel		22, 8	4							
Agrimonie		13, 19	5							
Akelei	Aquilegia vulgaris	7, 10	5							
Akkerpaardestaart										
Akkerdistel										
Akkerklokje		4	5							
Akkerkool		19	5					E		
Akkerviooltje										
Akkerwinde										
Amandelwolfsmelk		9	5							
		7								
Amerikaanse vogelkers		5								
Aronskelk	Arummaculatum	5								
Avond koekoeksbloem		7,	6							
Barbarakruid	Barbara vulgaris	2, 20, 3	4					T V	Vruchtbare enigszins vochtige, meestal pas omgewerkte en kleiige grond met een niet te dichte begroeing.	Bouwgrond, Station Wijhe
Bastaardwederik										
Beemd kroon	Knautia arvensis	21, 9, 13	5					M Z	Zonnige, grazige plaatsen op droge tot matig vochthoudende, basisch tot zwakzure, al of niet kalkhoudende, licht humeuze niet te zware bodem, zand leem, zandige klei. Vaak samen met Zachte haver, Glanshaver, Kweek, Grasklokje, Kleine bevernel, Jacobskruiskruid, Peen, Avondkoekoeksbloem, Wilde marjolijn, Zwarte toorts en Grote centauri.	Links van stenen trapje over dijk naar laarzenpad Duurse en. RK Kerkhof Wijhe

Beemdooievaarsbek	Geranium pratense	13	5						M Z	Ruige, vaak vrij soortenarme hooilanden op matig vochtige, veelal kalkhoudende grond, vooral op zandige klei in uiteren. Vaak met Glanshaver en Grote	
Berberis											
Berenklauw	Heracleum sphon-	1									
Beemdooievaarsbek											
Bernagie		9	5						E		
Besanjelier	Cucubalus baccifer	16, 9	5								
Beuk		11									
Bevernel (kleine)											
Biggenkruid	Hypochaeris radicata	13									
Bijvoet		2	6								
Bilzenkruid									T E		
Bitterkruid	Picris hieracioides	4, 5	6						T		
Bitterzoet		1									
Blaassilene	(Silene vulgaris)	3	5						M Z	Droge grazige plaatsen met niet gesloten grasmat.	RK Kerkhof Wijhe
Blauwe druifjes											
Blauwe Godsgenade (Glidkruid)		20	5								
Blauwe knoop		14	5								
Blauwe Kweek		21									
Boekweit		4									
Boerenwormkruid		13	6								
Bolderik		4	5								
Borstelkrans		9	5								
Bosaardbei											
Bosandoorn	Stachys silvatica	8	6								
Bosanemoon	Anemone nemorosa	7	4								
Boshyacint		8	3								
		16	5								
Bosrank	Clematis vitalba	15, 18	6							Ooibossen, bosranden, struwelen. Op kalkrijke stikstofhoudende leembodems. Rivieren	
Bostulp		8	3								
Braam											
Breedbladig klokje		9	5								
Breedbladige ereprijs											
Breedbladige Wespensorchis		13, 1	5								
Brem		19	5								
Brunel		9	5								
Canadese Fijnstraal											
Canadese Guldenroe-		14	6								
Cichorei	Cichorium intybus	19, 13	5								
Cipreswolfsmelk	Euphorbia cyparissas	7	4						M V	Open zonnige droge hellingen op kalkhoudend rivier en duinzand. Vaak met akkerhoornbloem.	Binnendijk na afslag veerpont Wijhe,
Citroenmelisse		9	4								
Crocus											
Dagkoekoeksbloem		15	5								
Daslook	Allium ursinum	8	3								

Dicht havikskruid	Hieracium vulgatum			Z					M Z	Licht tot matig beschaduwde, meestal grazige plaatsen op meestal matig voedselarme, kalkarme en min of meer zure, gewoonlijk vrij droge zand en leemgrond. Vaak samen met Hengel, Liggend walstro, Pijzegge, Valse Salie en Echte guldenroede.
Dolle Kervel	Chaerophyllum temulum	18, 5, 7	5							
Donkere Ooievaarsbek		8	4							
Donzige Klis		15	5							
Doornappel										
Duifkruid	Scabiosa columbaria								M Z	Zonnige, droge, weinig of niet bemeste graslanden op krijt en kalkrijke, zandige of zandig-kleiige rivierafzettingen. Het best in lage niet afgesloten grasmatten. Vaak samen met Kleine Pimpernel, Ruige weegbree, Gewone rolklaver, knoopkruid, Rapunzelklokje, Veldsalie en Kattendoorn.
Duizendblad	Achillea millefolium	13								
Echt Walstro		13	5							
Echte Kamille		3								
Engelwortel										
Esdoorn		11								
Fijnspar		4								
Fluitekruid	Anthriscus vulgaris	14, 17, 18	4							
Ganzerik										
Gelderse roos		4								
Gele anemoon										
Gele Dovenetel		5	4							
Gele Ganzebloem										
Gele Lis		22	6							
Gele Morgenster		21	6							
Geoord Helmkruid		10	6							
Geoorde Zuring	Rumex thyrsiflorus	13								
Gevlekte Dovenetel		11	4							
Gevlekt Havikskruid	Hieracium maculatum	9	4							
Gevleugeld hertshooi	Hypericum tetrapterum								M Z	Vochtige tot natte standplaatsen, weinig of niet bemeste drassige hooilanden. Vaak samen met Echte koekoeksbloem, Watermunt, Kattestaart, Blauw glidkruid.

Gewone agrimonie	Agrimonia eupatoria	22							M Z	Zonnige of iets beschaduwde plaatsen op droge humeuze, meestal kalkhoudende grond zoals duin- of rivierzand. Vaak samen met St Janskruid, Kleine bevernel, Zachte haver, Kleine pimpernel, Kruisdistel, Ruige leeuwetand, Ruige weegbree en Kattedoorn
Gewone ereprijs		2	6							
Gewone hoornbloem	Cerastium fontanum	13								
Gewone klis		14								
Gewone raket (Sisymbrium officinale)									E V Z	Braakliggende stikstofrijke grond, vaak met ammoniak dankzij honden. Vaak samen met Kruiptje en Canadese fijnstraal.
Gewone Vogelkers										
Glad walstro	(Galium mollugo)	21, 13	4						M Z	Zonnige tot licht beschaduwde plaatsen op vochthoudende, vrij voedselrijke maar niet bemeste grond. Niet op zware klei.
Glaskruid	Parietaria officinalis	7	5							
Glidkruid										
Grasklokje	(Campanula rotundifolia)			B					O Z	Min of meer droge, zonnige tot lichtbeschaduwde grazige standplaatsen op humeuze matig zure tot kalkrijke grond. Dikwijls langs bosranden of bij bomen (humusrijkere grond) . Ook op zandig-kleiige rivierdijkhellingen. Vaak samen met Gewoon struisgras, St Janskruid, Knopkruid, Vlasbekje, Gewoon duizendblad, Jacobskruiskruid, Muizenoor, Geel walstro, Kleine bevernel, Ruige leeuwetand en havikskruiden.
Grijskruid	(Berteroa incana)								E Z	Zonnige, droge, zandige hellingen. Aangevoerd met graan, fazantenvoer etc. Vroeger vooral bij molens, nu soms op spoordijken etc.
Groene munt		9	6							
Groot heksenkruid	Circaea lutetiana								M Z	Vochtige loofbossen op voedselrijke minerale grond in humusrijke bovenlaag. Vaak samen met Reuzenzwenkgras, Groot springzaad, Bosandoorn, Bloedzuring en gewoon nagelkruid
Groot Hoefblad		1, 22	3							
Groot Kaasjeskruid		15	5							
Groot streepzaad	Crepis biennis	13								
Grootbl. Muur		16, 7	4							
Grote Brandnetel										

Grootbloem Centaurie	Centaurea scabiosa	21, 13	7						
Grote Pimpernel (Bevernel)	Pimpinella major	22, 13	4						
Grote wederik	(Lysimachia vulgaris)							M Z	Vochtige matig voedselrijke bodems met hoog gehalte aan organische stof.. Vaak met Moerasspirea, Echte valeriaan, Moerasandoorn, Wilde Bertram, Kantig herts-hooi, Harig wilgenroosje.
Grote weegbree	Plantago major							M Z	Grazige plaatsen op allerlei grondsoorten. Tredplant
Guigelheil (rood en blauw)		18	7						
Gulden Boterbloem									
Gulden Sleutelbloem	Primula veris	7							
Guldenroede (echte)	Solidago virgaurea								
Haagbeuk		17							
Haagwinde									
Haarlems klokkenspel			4						
Handjesgras									
Harig wilgenroosje		22	7						
Hartgespan	Leonurus cardiaca	10	5						
Hazelaar									
Hazepootje	(Trifolium arvense)	21	5					E, T Z	Zonnige, min of meer open plaatsen op zure, kalkarme, niet stuivende zandgrond. Vaak samen met Vogel-pootje, Gewone rolklaver, Zandblauwtje, Gewoon struisgras, Schapezuring, Biggekruid, Echt walstro.
Heelblaadje		22	6						
Heermoes	Equisetum arvense	1, 13							
Heggerank		15, 5	4						
Heksenkruid		15	15						
Heksenmelk	Euphorbia esula	13							
Hemelsleutel		20, 21	9						
Hennepnetel									
Herderstasje									
Herfsttijloos	Colchium autumnale	8	10						Blad in maart, bloei in oktober
Herik	Sinapis arvensis							E V Z	Voedselrijke gronden, vroeger graanackers, nu bouwterreinen etc.
Hertshoornweegbree	Plantago coronopus	2	5					M V Z	Kustplant op ziltige gronden. In binnenland enkel op plaatsen veel pekel gestrooid wordt.
Hertsmunt		19	5						
Hoenderbeet									
Hokjespeul	Astragalus glycyphyllos	19	5	Z				M Z	Matig droge, kalkhoudende of lemige grond, op dijk en heuvelhellingen en zandige oeverterreinen.

Holwortel	Corydalis cava	8, 15, 16	3						
Hondsdrif		11	4						
Hondspeterselie									
Hondsroos		11							
Hondstong		19	5						
Honds viooltje	Viola canina	8							
Hongaarse raket	Sisymbrium altissimum							E V	Braakliggende zandgronden voor bebouwing. Vaak samen met Teunisbloem, Klaproos
Honingklaver		19	5						
Hop									
Hopklaver	Medicago lupulina								
Hulst		8							
Iep									
Jacobskruiskruid	Senecio jacobaea	21, 13	6						
Jacobs ladder		20	4						
Judaspenning		20	5						
Kaardebol (kleine)									
Kaardebol (wilde)		14	5						
Kamille (echte)		3							
Kamille (reukloze)									
Kamperfoelie									
Kantig hertshooi	Hypericum perforatum							M Z	Op wat vochtiger plaatsen dan St Janskruid zoals slootkanten, vochtige oeverzones. Vaak samen met Gewone wederk, Moerasandoorn, Wilde bertram, blauwe knoop, Hemelsleutel en Gladde Witbol
Kardinaalsmuts		20, 18	4						
Karmozijnbes		15, 17, 18	4						
Karthuizer anjer		19, 13	5						
Kattedoorn	Ononis spinosa	13	5					M Z	Zonnige graslanden op schrale, tot matig voedselrijke, niet of matig bemeste veelal kalkhoudende grond, vooral op zandige klei. Vaak samen met Jacobskruiskruid, Kleine leeuwetand, Grasmuur, Gewone rolklaver, Gewone Agrimonie, Kruisdistel, Veldsalie, Goudhaver, Ruige weegbree, Ruige Leeuwetand, Margriet en kamgras.
Kattenstaart		22	6						
Kievitsbloem	Fritillaria meleagris	7, 11, 8	3						
Kleefkruid									
Klaproos									
Klein kruiskruid									
Klein springzaad									
Kleine brandnetel									
Keine Kaardebol	Dipsacus pilosus	7	6						
Kleine klaver									
Kleine Klis		14, 15	6						

Kleine pimpernel	Sanguisorba minor	21	4						M V Z	Kruidenrijke, weinig of niet bemeste graslandvegetaties op zonnige, min of meer droge kalkrijke, humusarme grond of zandige rivierklei. Vaak samen met Ruige weegbree, Ruige leeuwetand, Trilgras, Knolboterbloem, Gewone rolklaver, Echt walstro, Kleine ratelaat, Zachte haver, Gewoon fakkелgras.
Kleine ruit		6	5							
Kleverige Salie		9	4							
Klimop										
Kluwenklokje										
Knikkend nagelkruid		19	4							
Knikkende Vogelmelk	Ornithogalum nutans	18	4							
Knoopkruid	Centaurea jacea	3, 13	5							
Knopherik (Raphanus raphanistrum)									E Z	Zonnige open plaatsen meestal op omgewerkte grond
Knopig helmkruid	Scrophularia nodosa								M Z	Matig vochtige tot vrij droge, humeuze min of meer voedselrijke, meestal kalkarme, maar niet zure lichte bodem, vooral op zand, leem en zandige rivierklei. Vaak samen met Gewone hennepnetel, Robertskruid en vele gewone plnten.
Knoopkruid		3	7							
Koekoeksbloem (gewone)										
Kompassla		14	5							
Korenbloem										
Kornoelje		Infobord								
Kraailook		12, 14	4							
Kropaar										
Kruipend zenegroen										
Kruipende boterbloem	Ranunculus repens	13								
Kruisblad Walstro (?)		12	4							
Kruisbladige Wolfsmelk		9	5							
Kruisdistel		21, 13	5							
Kweek										
Langblad ereprijs	Veronica longifolia	22	5 B						M Z	Oeverruigten en ruige graslanden , vooral op grens met grasland. Vaak samen met Moerasspirea, Grite wederik, Wilde bertram, Gewone engelwortel, Moerasbeemdgras, Liesgras, Grote pimpernel.
Lelietje van Dalen	Convallaria majalis	11								
Lenteklokje	Leucojum verum	7, 8	3							
Leverkruid		22	5							
Lievevrouwebedstro		20								

Liggende ereprijs										
Lijsterbes		3								
Lisdodde		12								
Longkruid		8, 15	3							
Look-zonder-Look	Alliaria petiolata	18	4					T V Z	Licht beschaduwde plaatsen op voedselrijke, losse, vocht-houdende grond. Vaak samen met Dolle kervel, Dagkoe-koeksbloem, Gewoon nagel-kruid, Gewone vogelmelk en Stinkende gouwe	
Luzerne										
Maagdenpalm		5	3							
Maarts viooltje	Viola odorata	2, 9, 18	3							
Madeliefje	Bellis perennis	13								
Mannetjes ereprijs	Veronica officinalis							M Z	Droge zonnige tot licht be-schaduwde standplaatsen op matig voedselarme, onbemes-te, humeuze zand en leem-gronden. Vaak samen met Fijn schapegras, Hondsviool-tje, Gewoon gaffeltandmos, Gewoon laddermos, Gewoon klauwtjesmos, Muizeoor, Geel walstro, Gewone vleugeltjes-bloem, Bosaard-bij, Zandstruisgras, Valse salie.	
Margriet		21, 13								
Meidoorn		2, 12								
Melde										
Melkdistel										
Moerasandoorn										
Moerasdroogbloem										
Moeraspirea	Filipendula ulmaria	22	5					M V Z	Zonnige tot lichtbeschaduwde plaatsen op min of meer natte, zwakzure, humeuze bodem, vooral op leem, rivier- en beekklei, ook wel op voedsel-rijke zandgrond.	
Moeraswolfsmelk		22	4							
Monnikskap (Blauwe)	Aconitum napellus	9								
Monnikskap (Gele)	Aconitum luteus	9								
Morgenster (Gele)		21, 19	6							
Mottenkruid		6	5							
Muizeoor	(Hieracium pilosella)	21, 13	5					M V (N)		
Muskaatsalie										
Muskus kaasjeskruid		13, 19, 7	5							
Muurhavikskruid	Hieracium murorum	9		R				M V	Matig beschaduwde plaatsen op vrij droge, niet of nauwe-lijks met strooisel bedekte, vaak lemige, kalkrijke en/of stenige grond. Vaak samen met Bosaardbij, Boskortsteel, Echte guldenroede en bleke zegge.	
Muurleeuwenbek										

Muurpeper		3	5						
Nacht (avond?) koekoeks-									
Nagelkruid		19	5						
Narcis (wilde)	Narcissus pseudonarcissus	8	3						
Ossentong	Anchusa officinalis	9	4						
Oranje Havikskruid		3	5						
Paardebloem	Taraxacum officinale	13							
Paarse dovenetel									
Pastinaak	Pastinaca sativa	1, 13	7					O Z	Zonnige open tot grazige plaatsen op min of meer vochthoudende, carbonaat en voedselrijke maar weinig of niet bemeste bodems, rivieren zeelei, kalkrijk of lemig zand. Vaak samen met Glanshaver, Kroppaar, Akkerdistel, Heksenmelk, Knoopkruid, Gewone agrimonie, aardakker, Viltig of Smalbladig kruiskruid en Heelblaadjes.
Penningkruid		22, 12	6						
Perzikkruid									
Peterselie vlier		14, 17							
Pijpbloem		13, 2	5						
Pinksterbloem									
Poelruit									
Raket									
Rapunzelklokje	Campanula ranunculus	6	6	B				O Z H	Grazige plaatsen op vrij droge, licht humushoudende, matig voedselrijke, vaak kalkhoudende niet sterk zure bodem. Vooral op zandige klei. Vaak samen met Glanshaver, Goudhaver, Grasklokje, Ruige Leeuwetand, Jacobskruiskruid, Beemdkroon, Groot streepzaad, Grote bevernel, Hegge wikke, Kruisblad walstro. Op dijkhellingen ook Kleine ruit, Veldsalie, Duifkruid en Karwijvarkenskervel.
Ratelaar		13	5						
Rechte ganzerik		5	6						
Reukgras		21	4						
Reukloze kamille		2	7						
Reuzen bereklauw		1							
Ridderspoor		4	6						
Ridderzuring									
Ringelwikke (Vicia hirsuta)		7	6					E V	Open tot grazige, matig droge lichte grond, variërend van vrij voedselarm zand tot leem en zandige klei.
Rivierkruiskruid		14	5						
Robertskruid	Geranium robertianum	3, 8							
Rode klaver	Trifolium pratense	13							
Rolklaver	Lotus corniculatus	21, 13	5						

Roomse kamille		20	5						
Roomse kervel									
Rotsschildzaad		21	7						
Rozenkransje		20							
Ruig klokje	Campanula trachelium	8, 9	5						
Ruige anjer		9	5						
Ruige weegbree	Plantago media	21, 2	4					M Z	Zonnige, matig droge, grazige plaatsen op kalkrijke bodem, rivierzand en zandige klei. Vaak op rivierdijkbermen en zandige ruggen in uiteren. Vaak samen met Goudhaver, Kattedoorn, Kleine pimpernel en Ruige leeuwetand
Ruw vergeetmijnietje									
Ruwe smeerwortel		9, 19	4						
Salomonszegel	Polygonatum odoratum	15, 8	4						
Schaafstro		1	7						
Schaduwkruiskruid	Senecio nemorensis	16, 9	5						
Schapengras		21	6						
Schapezuring	Rumex acetosella	13							
Scherpe boterbloem	Ranunculus acer	13							
Schijnpapaver		9	5						
Sikkelklaver	Medicago sativa subsp falcata	6	5					M Z N	Droge zonnige plaatsen met een lage niet te dicht gesloten grasmatt op zandige klei of kalkrijk zand. Vaak samen met blauwe kweek, kruisdistel, Akkerhoornbloem, Knolboterbloem, Echt walstro
Slangekruid	Echium vulgare	1, 10							
Sleedoorn		12							
Sleutelbloem (Slanke)	Primula elatior	7	3						
Slijpbladige Ooievaarsbek		1	7						
Smalle weegbree	Plantago lanceolata	11, 13	4					M Z	Grazige plaatsen op allerlei grondsoorten. Tredplant
Smeerwortel	Symphytum officinale	3, 19	4						
Sneeuwbes		10							
sneeuwlokje	Galanthus nivalis	8,17,18	3						
Spaanse aak		17							
Speenkruid		11	3						
Spiegelklokje (?)		4	6						
St. Janskruid	Hypericum perforatum	20	6					M Z	Droge, zonnige, doorgaans zandige standplaatsen. Vaak samen met Gewoon struisgras, Vlasleeuwebek, Duizendblad, Grasklokje, Knoopkruid en Boerenwormkruid
Stalkaars		11	6						
Steenanjer	Dianthus deltoides			B				M Z H	Hanitat: Droge graslanden met een kort gesloten vegetatiedek op kalkarme maar niet zeer voedsel arme zandgrond. Verdraagt geen bemesting wel lichte betreding. Vaak samen met Tijm Echt walstro en overblijvende hardbloem

Stijf havikskruid	Hieracium laevigatum	9	5					M Z	Lichte voedsel arme tot voedselrijke, meestal kalkarme grondsoorten, zuur of vrijwel neutraal.. Op humusarm grof zand, leem en/of humushoudende bodems. Lichte schaduw tot volle zon.
Stinkende balote		10	5						
Stinkende gouwe		18, 9	4						
Straatgras									
Streepzaad									
Tandzaad		14							
Taxus									
Teunisbloem		6	5						
Theeboompje		3	4						
Thijmblad ereprijs									
Tijm									
Tongvaren		10	4						
Torenkruid (Arabis glabra)		6	5					T V	Droge stikstofrijke standplaatsen. Zaadkieming op open zandige plekken met humus en kalk.
Trilgras (Bevertje)		21	6						
Tripmadam		21, 6							
Trosglidkruid		9, 17	5						
Valeriaan (grote)		14	6						
Valse Salie	Teucrium scorodonia	14, 10	6						
Varen									
Varkensgras									
Veeldoornige distel									
Veldzuring	Rumex acetosa	13							
Veldlathyrus		3	6						
Veldsalie	Salvia pratensis			B				M V Z	Zonnige, matig droge, kalkrijke standplaatsen op slibhoudend zand of zandige klei. Vaak samen met Wilde kruisdistel, Kattedoorn, Heksenmelk, en Knikkende distel
Veldsla		21	4						
Vergeet mij niet									
Vertakte leeuwetand	Leontodon autumnalis	13							
Vijfvingerkruid		3	6						
Vingerhoedskruid		19	7						
Vilt Ganzerik		9	6						
Viltig kruiskruid	Senecio ericifolius	13							
Vlas									
Vlasbekje	Linaria vulgaris							M Z	Zonnige vrij open, droge plaatsen op lichte minerale niet al te voedselrijke grond, die vaak op de een of andere manier wordt enigszins wordt bemest. (van extra stikstofverbindingen wordt voorzien) op zand, steni-ge bodems en zandige klei. Vaak samen met Gewoon duizendblad, Gewoon biggekruid, Boerenwormkruid, St. Janskruid en Bijvoet.

Vlasleeuwenbek		21	5							
Vogelkers										
Vogelmelk	Ornithogalum umbellatum	11, 5	5							
Vogelpootje	Ornithopus perpusillus							E Z		Kalkarme open zandgrond
Vogelwikke (<i>Vicia cracca</i>)	Vicia cracca	1	7					M Z		Zonnige tot lichtbeschaduwde, vrij droge tot tamelijk natte plaatsen op humeuze, min of meer voedselrijke grond op alle bodem typen. Ook in weinig bemeste hooilanden
Voorjaarshelmbloem		7, 8, 15, 16	3							
Voorjaarslathyrus		7, 4	4							
Voorjaarszonnebloem		8, 17	3							
Vroegeling (<i>Erophila verna</i>)								E V		Niet al te voedselarme zand of leemgrond op droge zonnige plaatsen. Vaak samen met Zandraket, Veld-ereprijs, Klim-op ereprijs, Zandhoornbloem, Kandelaartje
Vrouwenmantel		20	5							
Watermunt		22	6							
Waterweegbree										
Wede		19	6							
Wederik		14	6							
Wegdistel		19	7							
Weidegeelster	Gagea pratensis	19, 7, 11	4							
Weidesalie		21	4							
Wilde Averuit										
Wilde Bertram										
Wilde cichorei	(Cichorium intybus)	19	7					M Z		Rivierklei, die door betreding samengeperst is en uitdroogt Vaak samen met Speerdistel, Kattedoorn, Pastinaak, Akkerwinde en Vijfvingerkruid.
Wilde hyacint	Muscari comosum	8	3							
Wilde kruisdistel	Eryngium campestre	21						M Z		Droge, zonnige, open tot grazige plaatsen op min of meer kalkhoudend zand of zandige klei. Vaak samen met Akkerhoornbloem, Handjesgras, Zachte haver, Knolboterbloem, Ruige weegbree, Kattedoorn, Gewone rolklaver, Kleine leeuwetand en Gewone Agrimonie
Wilde Marjolein	Origanum vulgare	13	5							
Wilde Peen	Daucus carota	1, 13	7							
Wilde reseda										
Wildemanskruid	Pulsatilla vulgaris	7, 21, 8	4							
Wilg		12, 12, 15								
Wilgenroosje		19	5							
Winterpostelein		10, 11	4							
Wit vetkruid		21, 7	4							
Witbol										
Witte dovenetel		15, 18	5							

Witte klaver	Trifolium repens	13,							
Witte klaverzuring									
Witte krodde									
Wolfskers		9	5						
Wolfspoot									
Wondklaver		21	7						
Wrangwortel		9	3						
Zachte ooievaarsbek									
Zandblauwtje	(Jasione montana)	21	7					M Z	Zonngge, droge, open tot grazi-ge terreinen op matig zure tot vrijwel neutrale, humus- en voedselarme tot lemige zandgronden. Vaak samen met buntgras, Fien schapengras, Biggekruid, Muizenoor, Klein tasjeskruid, Vroege haver, Hazenpootje, Klein vogelpootje.
Zandraket	Arabidopsis thaliana		4					E V	Open zandgronden. Vaak samen met Vroegeling, Kleine veldkers, Zandhoornbloem en veld ereprijs . Op kalkarme, zandlemige grond.
Zeepkruid	Saponaria officinalis	21, 3	5					M Z	Zandruggen en open plekken in rivierduinbosjes
Zegge									
zenegroen		9	5						
Zevenblad	Aegopodium podagraria	7							
Zilverschoon		21	5						
Zoete kers		1							
Zomereik									
Zomerklokje									
Zwaluwtong									
Zwanebloem		22							
Zwarte els		11							
Zwarte nachtschade									
Zwarte toorts		19, 13	5						
Zwolse anjer		21	5						

6.2 Planteninformatie

6.2.1 Boerenwormkruid

Kenmerk: Is een struikachtige plant.

Het is een overblijvende plant met varenachtig blad.

De plant draait haar blad zo dat een maximale lichtinval bereikt wordt (kompasplant). Boerenwormkruid vermeerderd zich ook door ondergrondse uitlopers.

Standplaats: zandige standplaatsen, taluds, wegbermen, oevers, open plekken in het struikgewas en op plaatsen waar de vegetatie weggebrand is.

Verspreiding: algemeen in Nederland

Gebruik: bevat etherische oliën en is daardoor giftig.

Ruikt kamferachtig en wordt daardoor gebruikt als middel tegen motten en andere insecten. (werd opgehangen in bosjes).

Ook maakte men in de Middel Eeuwen een omelet van boerenwormkruidbladeren gecombineerd met groene maïs en viooltjes. Met sinaasappel en suiker erbij en je geliefde krijgt een goed humeur.

Mythologie: Zeus werd verliefd op Ganymedes, een zeer schone sterveling, hij ontvoerde hem naar de Olympus. Hij probeerde door middel van een drankje Ganymedes ook onsterfelijk te maken. In dat drankje zat onder meer boerenwormkruid.

Middel Eeuwen: in de Middel Eeuwen werd het gebruikt om conceptie te bevorderen, men legde geplette bladeren op de navel en dronken een mengsel om een miskraam tegen te gaan.

Ook geschikt om ingewandswormen te verdrijven, vandaar de naam.

Volksgeloof: in de oudejaarsnacht werd het kruid verbrand om met de rook de kwade geesten uit huis en hof te verdrijven.

Insecten: er kruipen wormkruidhaantjes op.

Boerenwormkruid

6.2.2 Cichorei

Oude cultuur: Wortel levert surrogaatkoffie op. Het melksap is wit en bitter van smaak. Denk daarbij aan gekweekte cichorei die voor het telen van witlof gebruikt wordt. Cichorei is verwant aan andijvie. Naam: afkomstig van het Griekse kichorion ki = ik ga en chorion = veld of akker. Wat duidt op de groeiplaats.

Volksgeloof: heeft bij veel volkeren een rol gespeeld. Men komt haar in allerlei sagen en legenden tegen, vooral in de betekenis van wegwachtster: het meisje dat in de berm tevergeefs op haar geliefde wacht.

Andere namen: bittere pee, kaartjesbloem, molsla. De naam suikerij komt ook voor, maar is uitsluitend op de klank gebaseerd.

Gebruik: in de Oudheid gebruikt voor allerlei stofwisselingsziekten en oogziekten.

Het sap wordt ook ter bestrijding van wratten gebruikt. Het blad gebruikte men om er blauwe verf mee te bereiden.

Kenmerk: Familie van de composieten. Kwam vroeger veel voor, maar was in de jaren zestig bijna uitgestorven. Nu is ze weer overal te zien, al dan niet uitgezaaid door plantsoendiensten.

Heeft lange penwortels, wat weer verwijst volgens overlevering naar verborgen

schatten in de aarde. Uit het zaadje ontwikkelt zich het eerste jaar een wortelrozet, waaruit het tweede jaar een stevige behaarde stengel te voorschijn komt. De bloemhoofdjes bestaan uit fijn gezaagde lintbloempjes, die licht tot paarsblauw zijn. De kleur lost vrij gemakkelijk op in water, wat goed te zien is na een regenbui.

Als 's morgens de zon fel schijnt, sluit de plant 's middags haar bloemhoofdjes. Jammer voor de insecten, met name vliegen die graag het stuifmeel eten. En een passant voor de kruisbestuiving zorgen.

Standplaats: zwavelige bodem en ook op zware klei, maar bij voorkeur op een droge en zonnige plaats.

Cichorei

6.2.3 Holwortel (*Corydalis bulbosa*)

Relatie plant - dier

Holwortel

De kroonbladen van de langwerpige, tweezijdig symmetrische bloemen zijn grotendeels buisvormig vergroeid en wijken alleen aan het uiteinde. Bovendien is de bloem naar achteren uitgegroeid tot een honingspoor. Op die manier kunnen de bloemen - via officiële weg - alleen bezocht worden door insecten met een lange tong. In het voorjaar zijn dat vooral enkele soorten hommels en de sachembij. Bij hun landing op de vergroeide "onderlip" van de bloem klapt deze door hun gewicht naar beneden zodat de meeldraden en de stamper vrij komen en (bij de Holwortel en de Voorjaarshelmbloem) tegen de buik van het insect slaan. Op die manier probeert de plant haar bestuiving te waarborgen. Helaas(?) hebben hommels met een kortere tong en ook honingbijen toch een manier ontdekt om nectar te stelen bij de helmbloemen. Daartoe bij-

ten ze gewoon een gat in de honingspoor en omzeilen zo de 'beveiliging' van de bloem. Bestuiving kan zo natuurlijk niet plaatsvinden, maar daar liggen deze kleine dieven niet wakker van.

De zaden hebben een voedzaam aanhangsel dat zeer in trek is bij mieren. Zij verspreiden op deze manier de zaden

Naam

De Latijnse naam "Corydalis" verwijst overigens naar de Kuifleeuwerik waar de bloem van de Holwortel en de Voorjaarshelmbloem wel iets van weg heeft (ook een kuifje, een staart en een pootje in of achter het midden van de bloem). Ook in andere benamingen en volksnamen worden de bloemen met vogeltjes vergeleken, zoals bv. de gehele bloeiwijze met een koppel kippen-op-stok.

De Holwortel is van zijn nauwe verwanten te onderscheiden door onder andere. de hazelnoot- tot walnootgrote, holle knol in de grond en de ongedeelde, ovale, paarsige schutbladen aan de basis van de bloemsteeltjes. Kijk hiervoor ook bij de Voorjaarshelmbloem! De bloemen verspreiden bovendien een vrij sterke zoete geur, als van seringenbloesem. De bloei start gemiddeld iets eerder dan die van de Voorjaarshelmbloem, omstreeks half maart.

De Holwortel is een echte stinzenplant die de voorkeur geeft aan de typische, vruchtbare stinzengrond: vrij vochtig maar luchtig, humeus, voedselrijk en liefst ook kalkrijk. Van nature komt de plant voor in bergachtige gebieden in Midden-, Oost- en Zuid-Europa. Net over de Duitse grens, bij Aken, komt zij nog in het wild voor. In Nederland groeit zij vandoord op de buitenplaatsen waar zij ooit is aangeplant, in het begin als geneeskruid (zie ook de Voorjaarshelmbloem), later als sierplant. Holwortel kan zich lokaal uitbreiden via zaad, maar koloniseert geen nieuwe groeiplaatsen.

6.2.4 Jacobskruiskruid

Deze plant dankt zijn naam aan het feit dat hij rond St. Jacob (25 juli) bloeit. De plant is hier vrijwel steeds tweejarig, eerste jaar een rozet, tweede jaar bloei, daarna afsterven. Jacobskruiskruid bevat giftige stoffen. Van rundvee en paarden is bekend dat het regelmatig eten van deze plant tot een ernstige leverkwaal kan leiden dat soms de dood tot gevolg kan hebben. Sommige kleine zoogdieren zoals konijnen eten het kruiskruid zonder schadelijke gevolgen. Dit geldt ook voor de rupsen van de St. Jacobsvlinder die de

Jacobskruiskruid

planten geheel kaal kunnen vreten. Het opvallende is dat het Jacobskruiskruid zich toch altijd weer weet te herstellen. De vlinder komt in geheel Europa voor, vooral op de zandgronden. Vliegt in één generatie per jaar. De eieren worden in grote aantallen in juni aan de onderzijde van de bladeren afgezet. De rupsen kan men vervolgens van juli tot augustus aantreffen. Hun kenmerkende kleuren waarschuwen eventuele predators dat zij ongenietbaar zijn. Ze zijn eerst geel met zwarte stippen en worden later geel met zwarte banden (zij vervellen een keer of vier). Ze worden daarom ook wel zebra-

rups genoemd. Ondanks de zogenaamde waarschuwendende kleuren blijken er toch nog voldoende predators en parasieten te zijn o.a. mijten, mieren, oorwormen en sluipwespen.

6.2.5 Kamille

Naam in de Oudheid: *matricaria*, waarin men het woord *mater* (moeder) herkent. Werd veel gebruikt bij vrouwenziekten
Gebruik bevat etherische oliën. Voor kinine in gebruik kwam was kamillethee een uitstekend middel bij koortsaanvallen
Volksnamen: hondsdeel, kwade of zere ogenbloem (duidt op oogziekten) onsdeel, stinkers, wierbloemen.

Soorten: Echte kamille en Roomse kamille. De echte (3 soorten) is inheems, de Roomse is gekweekt. Onderscheid: bij echte is het bloemhoofdje bol en bij overlans doorsnijden hol, bij Roomse is het bloemhoofdje meer plat.

De zaden kunnen het in de grond minstens 100 jaar uithouden

6.2.6 Kattestaart *Lythrum Salicaria*

Kattestaart wordt ook wel purperwederik of bloedaar genoemd. *Salicaria* betekend op wilg gelijkend, dit vanwege de gelijkenis van het blad. De plant is te vinden aan waterkanten en in vochtige gras- en rietlanden, ze vertoeft graag in het gezelschap van de wilg en komt in heel Europa voor. Ze heeft er een hekel aan om met de voeten in het water te staan en wordt door kabouters graag gebruikt als schuilplaats. De bloemen zijn paars en openen zich steeds meer naar boven toe. De stelen zijn rood, wat wijst op de werking via het bloed. Als we het beeld van de Kattestaart tot ons door laten dringen zien we dat ze een poging doet vanuit het aardse (bloed) en het gevoel (water) via het onderbewustzijn (kabouters) contact te leggen met het geestelijke (hemel, paars). Ze is prima in te zetten bij zuigelingen en kinderen. Uwendig is ze te gebruiken op wonden om bloedingen te stelpen en de genezing te bevorderen. Je kunt het hele kruid inclusief de wortel gebruiken.

Bloed; bloedreinigend, bloedstelpend, samentrekkend bij neusbloedingen, spataderen, weerstandverhogend.

Spijsvertering; bij inwendige bloedingen en diarree, kolieken bij zuigelingen. Vrouwen; bij witte vloed. Huid; bij eczemen en zweren.

6.2.7 Klaver (*Trifolium*)

Naam: *Trifolium* betekend drie-bladen. Klaver heeft een blad dat telkens uit drie blaadjes bestaat. Akkerklaver, *Trifolium Aureum*, heeft goudgele bloemen. Aureum is goud in het Latijn.

Relatie plant - dier: Klaver is een waardevol veevoer, zowel in de wei als gedroogd, omdat het veel eiwit, fosfor en calcium bevat. De planten zijn in staat om stikstof uit de atmosfeer te binden door symbiotische bacteriën in hun wortels. Hierdoor fungeren klaver-soorten als bodemverbeteraars. Ze kunnen per hectare 55 tot 170 kg stikstof toevoegen aan de bodem en de beschikbaarheid van andere voedingsstoffen voor toekomstige oogsten verhogen.

Witte honingklaver bevat coumarine (dit geeft de geur aan pas gemaaid gras). Vanwege die frisse geur legden de mensen vroeger gedroogde honingklaver tussen de kleren. Bij beschimmeld hooi kan de coumarine in giftig cumarol of zelfs in dicumarol omgezet worden; dit zijn bloedverdunnend waardoor bloedingen kunnen ontstaan bij dieren die dit hooi eten.

Mythologie: Het klavertje vier is een teken van voorspoed en geluk, en het symbool van Ierland. Dat heeft te maken met St. Patrick, de heilige van Ierland. Hij kwam naar Ierland om het te kerstenen. De Ieren van toen toonden groot onbegrip over de Heilige Drie-eenheid. St. Patrick probeerde het uit te leggen, maar faalde. Toen vond St. Patrick een klavertje drie. Hierin herkende hij wat hij wilde uitleggen. Het was de natuur die de Heilige Drievuldigheid symboliseerde in het klavertje drie. Vanaf toen bekeerden de Ieren zich langzaam tot het christendom en het klaverblad werd hun gelukssymbool. Een klavertje vier was een nóg groter geschenk van de natuur. Klaver zou beschermen tegen betoveringen van heksen; vooral het klavertje vier. Als men dat in bezit heeft, zou men heksen van gewone mensen kunnen onderscheiden en onzichtbare feeën kunnen waarnemen. Dromen van een klavertje vier

Gele Honingklaver

voorspelt een lang en voorspoedig huwelijk. Als een meisje een klavertje vier in haar rechterschoen doet, zal zij trouwen met de eerste man die zij tegenkomt, of iemand met dezelfde naam.

Een klavertje vijf zou juist ongeluk brengen. 40

6.2.8 Longkruid *Pulmonaria officinalis*

Naam : In de middeleeuwen ging men bij de vaststelling van een mogelijke geneeskrachtige werking van een plant soms uit van een dubieuze theorie, ook wel "signatuurleer" genoemd. Er werd gedacht dat planten (of delen ervan) die uiterlijke kenmerken leken te hebben van menselijke kwalen of ook wel organen, wel een gunstig effect zouden hebben op zo'n kwaal of orgaan.

Ook bij het Gevlekt longkruid (*Pulmonaria officinalis*) dacht men dat de vlekken op het blad overeenkwamen met longblaasjes. Longkruid werd dus geacht werkzaam te zijn tegen aandoeningen van de longen. Tegen de meeste echte longaandoeningen heeft het nooit echt gewerkt, maar toevallig blijkt dit fraaie plantje wel zogenaamde slijmoplossende stoffen te bevatten. Tegen vastzittende hoest, bronchiale ontstekingen en verkoudheid blijkt het wel degelijk goed te werken. Tegenwoordig wordt het daarvoor niet meer gebruikt en wordt het Gevlekt longkruid door mensen alleen nog "maar" gewaardeerd om zijn decoratieve uiterlijk, echter door bijen en hommels ook om zijn vroege verschijning en nectarproductie in het voorjaar.

Voor wie de bloeiwijze bekijkt is te zien dat de kleur van een bloem verandert naarmate hij ouder wordt: de jonge bloem (knop) is donkerroze en wordt vervolgens lilapaars en uiteindelijk (paars)blauw.

Langdurige observatie laat zien dat insecten - zoals hommels en vooral de voor het longkruid tamelijk karakteristieke Sachembij - een duidelijke voorkeur hebben voor de paarsblauwe bloemen. Mogelijk is de voor ons paarsblauwe bloem in het ultraviolet nog opvallender en geeft zo voor insecten een signaal af dat er wat - nectar dus - te halen valt. En passant worden de bloemen ook nog bestoven, en daar is het de plant natuurlijk om te doen.

Het Gevlekt longkruid wordt gerekend tot de groep van de ruwbladige, waartoe onder andere ook de Smeerwortel en het Slangenkruid behoren. De bladeren zijn "ruw" door de veelal borstelige beharing waardoor deze planten voor de meeste dieren ongeschikt zijn om te eten.

6.2.9 Paardenbloem

(*Taraxacum officinale* composieten)

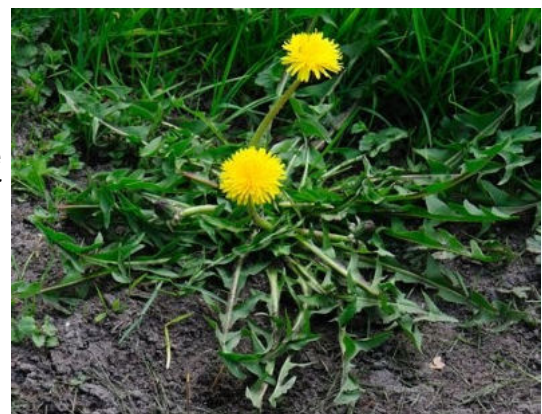
Taraxacis betekent oogziekte, *officinalis* zowel "geneeskrachtig" als "erkend".

De paardenbloem heeft een bladrozet waarmee andere planten verdrongen worden en een ronde, holle stengel die wit melksap bevat en licht giftig is. Na het plukken wordt de stengel snel slap. De plant lijkt dus sterker dan ze is. Zo past ze bij de mens die niet zichzelf is en zich beter voordoet dan hij is. De bloem is goudgeel en richt zich naar de zon, wat betekent dat de plant de levenskracht (en het hart) stimuleert en helpt bij onderdrukte ik-kracht, vermoeidheid en uitputting. De paardenbloem behoort tot de voorjaarskruiden en we gebruiken haar omdat ze een algemeen ontspannende werking heeft. Paardenbloem is een prima ondersteuning bij vermageringskuren, ze vermindert de bijkomende verschijnselen als hoofdpijn en dergelijke. Verse paardenbloemblaadjes zijn te eten als rauwkost. Van de paardenbloem kun je de blaadjes en de wortel gebruiken.

Spijsvertering; bij leverproblemen, stimuleert en ondersteunt. Bij obstipatie, te hoog cholesterolgehalte en galstenen. Stimuleert de spijsvertering via lever en alveesklier.

Constitutie; algemeen versterkend, ontspannend, reinigend. Stimuleert de nieren, reinigt de blaas, bij reuma en jicht.

Ogen; bij oogzwakte, vermoeide en overspannen ogen, scheelzien en bijziendheid.

6.2.10 Wilde Peen

De wilde peen is een talrijke plant op grazige plaatsen. Langs wegen en in de lager gelegen graslanden, vooral wanneer deze enigszins zijn verwaarloosd. Tijdens de bloei is de plant bijzonder goed te herkennen. Midden in het scherm bevindt zich een zwartrode enkele bloem op de plaats van het middelste schermpje. Tijdens de bloei is het scherm plat of naar boven gewelfd. Tegen de vruchttijd trekt het zich samen en is dan in het midden vogelnestachtig verdiept. De Peen en verschillende andere schermbloemen zijn waardplanten voor rupsen van de Koninginnepage. De rups is een fraai getekend dier: groen met zwarte banden op de rug en met roodachtige vlekken. Als hij gestoord wordt, kan hij vlak achter de kop een roodachtig gevorkt orgaan uitstulpen dat een vrij sterke geur verspreidt. Het moet vijanden afschrikken. De pop is groen, geel of grijsbruin. De vlinder kan reeds na enkele weken uitkomen, of hij overwintert en levert pas het volgende voorjaar de prachtige Koninginnepage vlinder.

6.2.11 Salie

Oudheid: Als geneeskruid stond het bij ons in hoog aanzien. Salvia betekent gezondmakende, genezende of reddende. Salie was al in de Oudheid zeer in trek. Waarschijnlijk is de salie (Salvium) door Benedictijnenmonniken via de Alpen naar het Noorden gebracht en in kloostertuinen uitgezaaid. Kwam zo in de hoven van de bevolking.

Gebruik: de Romeinen gebruikten saliezaadjes om kaas mee op smaak te brengen. Ze maakten ook kompressen met salie tegen zwellingen.

In de Middel Eeuwen dronk men salie vermengd met azijn tegen de pest.

Karel de Grote hield zo van deze smaak dat hij het een voorrangspkje gaf in zijn kruidentuin.

Geneeskunde: Een aftreksel van salie is nog steeds een goed middel tegen ontstekingen in de mond, keel en tandvlees.

Volksnamen: Saliemelk werd vroeger aan kinderen gegeven voor het naar bed gaan, vandaar het gezegde een Jan Salie.

Tip: plant Salie in de buurt van bijenkorven. De honing zal heerlijk geparfumeerd worden door dit kruid.

6.2.12 Speenkruid

Bloeitijd: van maart tot mei.

Kenmerken: groeit laag bij de grond, glanzende blaadjes en lakgele bloemen. De plant heeft op twee plaatsen wortelknolletjes: vlak onder het blad en in de grond. Ze hebben de vorm van kleine speentjes. Standplaats : Natte bossen, kruidrijke gemengde loofbossen, heggen boomgaarden en tuinen

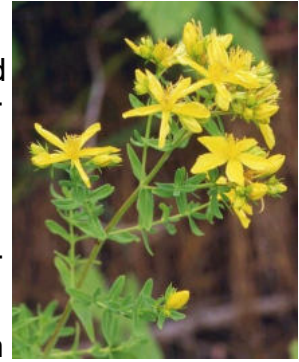

Gebruik: onder andere ingelegd in azijn en lekker bij vlees .

Werd vroeger aan schepelingen meegegeven om scheurbuik te genezen. De knolletjes werden in zout ingemaakt en in stenen potten meegegeven op de lange reizen. Omdat schepelingen lange tijd geen verse groenten konden bemachtigen

6.2.13 St. Janskruid

(*Hypericum perforatum* Hertschoofamilie) De bijnaam van St. Janskruid is "jaag den duvel". Vroeger hing men het kruid boven de deur om kwaadde geesten buiten te houden. Dit mooie zomerkruid wordt verzameld als de zon op zijn hoogste punt staat; op St. Jansfeest, de 24e juni. De plant staat dan prachtig in bloei, de helder gele bloemetjes lijken naar de zon te willen reiken alsof ze haar warmte en energie willen vasthouden. St. Janskruid geeft rust, structuur, nieuwe levensmoed en optimisme. Het is dan ook begrijpelijk dat deze plant versterkend en kalmerend werkt op het zenuwstelsel. De olie die gemaakt wordt van de bloemetjes is donkerrood gekleurd en is zeer geschikt bij brandwonden na zonnebrand, bij winterhanden en als massageolie. Het verbetert de doorbloeding en is zeer verwarmend bij spier- en gewrichtspijnen. Verder werkt ze goed bij huiduitslagen en eczemen die positief reageren op de zon. De rode kleurstof in de plant maakt de huid echter lichtgevoelig dus niet (overdadig of inwendig) gebruiken voor een zonnebad. Bij oorpijnen de olie in het oor druppelen.

St. Janskruid als tinctuur is desinfecterend en wondgenezend. Het hele kruid gebruiken.

Zenuwstelsel; kalmeert en versterkt het zenuwstelsel. Bij depressies, stress, slapeloosheid, hoofdpijn, nerveuze hartkloppingen, hyperventilatie, stotteren, bedplassen, overactiviteit.

6.2.14 Tijm

(*Thymus vulgaris*) Lipbloemigen

De echte tijm is een houtachtig struikje met dikke leerachtige blaadjes. Ze groeit op een rotsachtige grond en staat het liefst in de felle zon. De plant toont ons daarmee zijn wilskracht en weerstand. Tijm bevat veel etherische olie en een sterke geur. Deze sterke geur werkt direct in op het gevoelsleven, psyche en op de thymus, de klier die zorgt voor de natuurlijke afweer. De kleur van de bloemen, lila, licht paars, roze en is de kleur van de ziel. Het zenuwstelsel wordt gekalmeerd en versterkt, bijvoorbeeld bij overbelasting. We kennen tijm voornamelijk als keukenkruid, ze verbetert de smaak en is bederfwerend. Ze zorgt voor een betere vertering bij zware, vette spijsen en gaat gasvorming tegen. Tijm werkt stimulerend op het hele buikgebied, ook op de menstruatie. De etherische olie werkt ontkrampend, desinfecterend en verruimend. Tijm kunnen we op veel manieren gebruiken, als thee, in een stoombad of ligbad, in een hoestdrankje en als olie.

Luchtwegen; bij verkoudheden, holteontstekingen, astma en kinkhoest.

Spijsvertering; bij nerveuze maag en darmstoornissen, diarree, winderigheid, vergiftigingen en krampen.

Zenuwstelsel; bij zenuwuitputting en gebrek aan wilskracht.

6.2.16 Vrouwenmantel

(*Alchemilla vulgaris*) Roosachtigen

Vrouwenmantel (mantel van Freya) ontleent haar naam aan de zachte, fluweelachtige en mantelvormige bladeren die gelijkenis vertonen met de zachte binnenkant van de baarmoeder. Het blad is een verzamelplaats voor dauwdruppels, kleine pareltjes langs de rand en een grote parel in het midden. Dit vocht verzacht de huid en werd vroeger als schoonheidsmiddel gebruikt. De vele ronde vormen laten het zachte en vrouwelijke van deze plant zien. De bloemen zijn heel klein en geelgroen van kleur, hetgeen verwijst naar de werking op ingewanden; maag, darm, pancreas, milt en vrouwenorganen. De plant is enerzijds geschikt voor het venus type vrouw, lief, zacht, meegaand en altijd vriendelijk, met weinig ik-kraacht en slecht voor zichzelf opkomend. Vrouwenmantel helpt de ware mars vrouw, die teveel wil en te weinig ruimte geeft aan haar emoties. Vrouwenmantel helpt dan haar hardheid te verzachten. Het hele kruid is te gebruiken.

Vrouwenkwalen; regulerend, bloedstelpend bij hevige menstruatie en stimulerend bij een te zwakke menstruatie. Bij menstruatiepijn, P.M.S., nerveuze aandoeningen en overgangsklachten. Ontstekingen van baarmoeder, eierstokken en witte vloed. Versterkt en herstelt de baarmoeder.

Huid; bij zweren, slecht helende wonden, bloedingen en aambeien wordt ze uitwendig gebruikt in kompressen en baden.

6.2.15 Voorjaarshelmbloem

(*Corydalis solida*)

De Voorjaarshelmbloem vertoont op het eerste gezicht een sterke gelijkenis met de Holwortel. Dat geldt in ieder geval voor de bouw en de werking van de bloemen (zie de Holwortel). De Voorjaarshelmbloem heeft echter een gevulde (i.p.v. holle) knol onder de grond, en is bovengronds eenvoudig te herkennen aan de groene, gevingerde ($\pm$ handvormige) schutbladjes van de bloemen. Ook ruikt zij minder sterk dan de Holwortel en heeft gemiddeld een wat fijner blad. De bloei begint gewoonlijk ergens in de tweede helft van maart. Voorjaarshelmbloem stelt ongeveer dezelfde eisen aan de bodem als Holwortel, zij het dat de grond ook zandig moet zijn. Vaak staat zij op plekken waar in de ondergrond horizontale of verticale waterbewegingen voordoen.

Haar natuurlijke verspreidingsgebied strekt zich uit van Frankrijk en Italië tot ver in Noord-Rusland. De kuststreken mijdt zij bijna overal, behalve in delen van Nederland. Hoewel het

nog de vraag is of deze westelijke uitloper van het verspreidingsgebied natuurlijk genoemd mag worden, is het een feit dat de Voorjaarshelmbloem o.a. in het rivierengebied en aan de Zeeuwse en Hollandse binnenduinrand nog vrij algemeen voorkomt. Zij blijkt (bleek?) zich daar bovendien, in tegenstelling tot de Holwortel, regelmatig spontaan te vestigen op nieuwe groeiplaatsen. Toch is zij in de loop van de tijd steeds zeldzamer geworden, met name door het verdwijnen van groeiplaatsen.

Medicinaal gebruik

Van oudsher (sinds tenminste 1200 jaar) hebben de Voorjaarshelmbloem en de Holwortel een geneeskrachtige betekenis gehad in Europa. Deze planten bevatten vooral in hun knol giftige (!) stoffen die, in kleine doses, als pijnstiller en middel tegen krampen en stuip trekkingen werden gebruikt.

6.2.17 Wilgenroosje

Het Wilgenroosje is tamelijk rijk aan natrium, een voor dieren onmisbaar en vaak vrij schaars voedingsbestanddeel. Anders dan bijvoorbeeld Kruiskruiden en Vingerhoedskruid, die ook vaak op kapvlakten groeien, is het Wilgenroosje niet giftig voor zoogdieren. Door allerlei herkauwers wordt het dan ook graag gegeten. Ook heeft de plant wel als noodrantsoen voor de mens gediend. De wortels werden als schorseneren, de jonge scheuten als asperges gegeten. Van de bladeren kan thee worden getrokken. Op plaatsen waar massaal Wilgenroosjes groeien, valt voor hommels en honingbijen een rijke oogst aan nectar en stuifmeel te halen. Onder de vlinders die op het Wilgenroosje leven is de Avondroodpijlstaart een van de fraaiste. De slurfachtige versmalde kop van de rups gaf aanleiding tot de bijnaam olifantsvlinder. De vlinder vliegt in een generatie per jaar. De eieren worden in juni afzonderlijk of in kleine groepjes op de onderzijde van de bladeren afgezet en komen na ongeveer 14 dagen uit. De rupsen voeden zich in de maanden juli tot

september. Bij verstoring trekt de rups zijn kop in waardoor de eerste segmenten zwellen en de oogvlekken sterk in het oog vallen. In de herfst verpoppen de vlinders zich in ijle cocons tussen afgevalen bladeren. De vlinders verschijnen gewoonlijk in juni van het volgende jaar.

6.3 Bomen

Voor de mens is de boom onmisbaar omdat ze de lucht fris houdt en de aarde vruchtbaar. En we kunnen de bomen niet missen omdat ze ons fruit, noten en hout geven. Bomen zijn ook belangrijk omdat ze mooi zijn.

Voor de dieren in de natuur zijn de bomen een supermarkt en een schuilplaats tegelijk. Voor een eekhoorn is een boom een snackbar vol lekkere hapjes. Voor een vogel is een boom een torenflat waar hij op iedere verdieping een nestje kan bouwen; hoog droog en veilig verstopt tussen de bladeren. Voor een bij is een boom een café waar hij zich vol kan drinken met nectar, het zoete sap uit de bloemen.

Bomen ademen en groeien net als wij. De schors is de huid van de boom. Hij zorgt dat de boom niet uitdroogt en dat hij heel blijft, dat er geen insecten aan zijn hout kunnen knagen en er geen ziektes bij kunnen komen. Als de schors kapot gaat, kan een boom ziek worden en zelfs dood gaan.

De boomstam groeit in de dikte en in de hoogte. In de boomstam zit sap. Het is het waterige voedsel waar de boom van leeft. Door de stam gaat het op weg omhoog, helemaal naar de uiteinden van de takken en de puntjes van de bladeren. Door dit voedsel, dat hij met zijn wortels uit de grond haalt, kan de boom groeien, bloeien en bladeren maken.

Een eind boven de grond groeien de takken uit de stam. Dat deel van de boom heet de kroon. Aan de takken zitten naalden of bladeren.

We hebben naaldbomen en loofbomen. Als je wilt weten wat voor soort boom het is, zijn de bladeren belangrijk. Ieder soort heeft zijn eigen bladvorm. De bomen dragen vruchten, zaden, eikels, kastanjes, dennenappels, appels en bessen. In de bladeren zitten nerven. Daarmee zuigen ze het water en voedsel op dat de boom met zijn wortels uit de grond heeft gehaald. De blaadjes zuigen de lucht via gaatjes.

Een groot stuk van de boom bevindt zich onder de grond. Dit zijn de wortels. Deze wortels zijn vaak even groot als de kroon met al zijn takken. Een boom die groeit, heeft steeds meer steun nodig om niet te vallen, en meer voedsel om bladeren, takken en voedsel te maken.

De wortels zorgen voor allebei. Ze zuigen water en voedsel uit de grond. De wortels van de boom vertakken zich ongeveer zoals zijn takken. Aan de dunnere zijwortels groeien weer haarwortels. De kleinste zijtakjes zijn de wortelhaartjes. De wortelhaartjes zijn erg belangrijk, zij zoeken het water op en halen het uit de grond. Om te kunnen leven hebben wortels onder de grond lucht nodig. De wormen en andere beestjes helpen de grond luchtig te houden door gangetjes te graven.

6.3.1 Kaart bomen in de heemtuin

6.4 Bomen in de heemtuin

6.4.1 Berk

Latijns.: *Betula*, Engels: Birch, Duits: Birke, Frans. Bouleau .

Berken zijn bomen die tot het geslacht *Betula* horen. De bomen van dit geslacht komen verspreid voor over het Noordelijk halfrond: ze zijn uiterst winterhard. Ze zijn de enige inheemse boomsoorten op Groenland en IJsland. Björk is berk in het IJslands. De berk is een echte pioniersplant.

Kenmerkend voor de berk is het in horizontale banden afbladderen van de bast op de stam. De nieuwe bast is soms wit, maar kan afhankelijk van de soort ook rood of zoals bij de meeste soorten bruin zijn.

De mannelijke bloeiwijze van berken heeft gele, hangende rupsvormige katjes, die reeds voor de winter aanwezig zijn. De staande vrouwelijke bloeiwijzen onder aan de mannelijke bloeiwijzen zijn met knopschubben omgeven. De vrucht is een klein dubbel gevleugeld nootje.

Berken hebben voor en bij het uitkomen van het blad een zeer sterke sapstroming en kunnen daarom alleen in de herfst en winter gesnoeid worden.

Bij voorkeur groeit de berk in moerassige streken, maar hij stelt weinig eisen aan zijn omgeving en komt dus in alle milieus en grondsoorten voor. In het hoge noorden of tegen de boomgrens kan de berk zich niet meer overeind houden en kruipt dan als een struik over de grond. Daar is deze dwergberk (*Betula nana*) één van de laatste bomen die nog opgewassen is tegen de barre omstandigheden. Ook in de toendra krimpt ze tot het formaat van een kleine struik.

Berken leven in symbiose met bodemschimmels en moeten daarom met een grote kluit verplant worden. Alleen tot drie jaar oude bomen kunnen nog zonder kluit verplant worden. Een van deze schimmels is de vliegenzwam.

Berken kunnen aangetast worden door bladroest (*Melampsorium betulinum*) dat gele vlekjes op de bladeren en vroegtijdige bladval veroorzaakt. Een andere schimmel groeit in de schors en zet de berk aan tot het maken van veel twijgen. In berken zijn daarom soms dikke takkenbossen te zien die op vogelnesten lijken. In de volksmond worden deze heksenbezems genoemd.

De berkenzwam (*Piptoporus betulinus*) komt alleen op berken voor.

De berkenwants zuigt sappen uit het berkenblad.

De buitenste laag van de schors van een berk is voortdurend bezig zich te vernieuwen en valt soms in dunne repen naar beneden. Deze repen hebben een groot weerstandsvermogen tegen bederf en dit omdat de schors betuline bevat. Deze eigenschap maakt het mogelijk om van de schors kano's, schoenen en dakspanen te maken. In Amerika en de Scandinavische landen werd de schors als dakbedekking gebruikt omdat deze licht, waterafstotend en zeer duurzaam is. De Sami gebruikten traditioneel de schors voor jassen en beenbekleding en de Zweden maken tasjes en mandjes van gevlochten repen berkenschors. Het sap wordt ook wel toegepast in berkenwater. Dit kan gebruikt worden als algemeen versterkingsmiddel en als middel ter bevordering van de haargroei. Daarnaast worden ook de knoppen en bladeren gebruikt om er werkzame stoffen aan te ontfemen, zoals: saponinen (zeephoudende stoffen), looistof, hars, vluchtige olie en glycosiden (suikerachtige stoffen). Sommige berken bevatten een aromatische olie, die wordt gebruikt als smaakstof in de snoepindustrie. Berkenhout is wit tot licht gekleurd en wordt gebruikt als finer en voor meubelen en modelvliegtuigbouw.

Volksgebruiken

In Noorwegen, Zweden en Schotland worden op de midzomeravond van 23 juni de huizen versierd met berkentakken.

Op sommige plaatsen in Engeland worden op de eerste pinksterdag de huizen en kerken versierd met berkentakken.

De meiboom was oorspronkelijk een berk. In Noord-Duitsland kent men het zgn. "Maibaumpflanzen", waarbij in de tuin van mensen die in ondertrouw zijn, op het punt staan communie te doen, vrijgezellen en bij zelfstandigen 's nachts een berken-tak in de tuin wordt gezet. De dag erop gaat men alle huizen weer langs om de "boom" te begieten. Er wordt aan de deur een lied gezongen en als beloning krijgt men een drankje aangeboden.

Sagen & Mythen

De berk was een mysterieuze en een heilige boom van de Noorse volkeren. De geest van de berk was een rijpe vrouw die af en toe vanuit de wortels verscheen. Als een mens van haar melk dronk vertienvoudigde zijn kracht. Bij de Finnen zat de wereldgeest als adelaar op de berk. Voor de Germanen was de berk de boom der wijsheid. Zij kenden aan bladeren, twijgen en sap magische en geneeskrachtige eigenschappen toe. Zij geloofden dat berken de aardse behuizing vormden van de godin Freya. Bij de Kelten is de berk gewijd aan Bergha of Brigit, godin van het onderricht in de dichtkunst, waarzeggen, geneeskunst en smeedwerk. De heilige Bridget van Kildare was de godin van de wedergeboorte. Op 1 februari wordt in Ierland nog steeds het feest van de Heilige Bridget gevierd. Een oud Fins liedje beschrijft hoe berken klagen en wenen omdat kinderen elke lente opnieuw hun stammen openrijten en uit hun buiken de levenssappen roven, dat de herders uit hun witte gordel korven maken, de meisjes hun takken afsnijden om er bezems van te maken. Bonifatius noemde de berk een duivelse boom omdat hij hoopte daarmee de heidense gebruiken uit te roeien.

Etymologische betekenis

Berk is afgeleid van het Oudindische woord bharg wat glanzend betekent en waarschijnlijk betrekking heeft op de witte schors. Betula heeft te maken met het Keltische woord betu wat slaan betekent en betrekking heeft op het slaan met berketakken op het lichaam na een sauna om de bloedsomloop te stimuleren.

Relatie plant-dier

Berkenwants

De berkenwants zuigt uit het floeëm assimilaten op. Ook de jonge dieren (nimfen) leven van deze plantensappen.

Medicinaal gebruik

Het sap wordt ook wel toegepast in berkenwater. Dit kan gebruikt worden als algemeen versterkingsmiddel en als middel ter bevordering van de haargroei. Daarnaast worden ook de knoppen en bladeren gebruikt om er werkzame stoffen aan te ontlenen, zoals: saponinen (zeephoudende stoffen), looistof, hars, vluchtige olie en glycosiden (suikerachtige stoffen). Sommige berken bevatten een aromatische olie. Het wintergroen dat verwant is aan het salicylzuur uit de wilgenbast, wordt gebruikt als geurstof in de snoepindustrie.

6.4.2 Beuk

Hoge bomen vangen veel wind, onder de machtige kroon van een volwassen beuk voelt men zich een klein nietig wezen. Beukenbossen behoren tot de mooiste bossen en wellicht is de beuk de mooiste boom van het bos. Beukenbossen komen voor in Europa, Azië en N- Amerika. Van de tien soorten komen de meeste voor in China en Japan. De gewone beuk *Fagus Sylvatica* wordt bij ons het meest gebruikt.

De gewone beuk wordt 25 m tot 35 m hoog. Er zijn soorten die in hun natuurlijke omgeving wel 40 m hoog worden. Onder de variëteit zijn er ook die minder hoog worden, 8 meter is wel het minimum. De beuk wordt gemiddeld 200 tot 300 jaar oud. Naast een respectabele hoogte, die beuken kunnen bereiken, hebben ze ook een mooie, brede kroon. Een kroonddoorsnede van dertig tot veertig meter is geen zeldzaamheid als een beuk solitair groeit. Beuken geven daardoor veel schaduw over een groot oppervlak.

In het voorjaar, wanneer de beuk uitloopt, worden de uitbottende knoppen korte tijd vergezeld van tuilen met mannelijke en vrouwelijke bloemen. In het najaar barsten de borstelige vruchtnoten open en komen de oliehoudende, driehoekige nootjes vrij. Voor veel bosdieren en vogels zijn de nootjes een lekkernij. Soms worden de nootjes verzameld door mensen om in taarten of koekjes te verwerken.

De borstelige vruchtnoten, 'de beukennootjes' zijn vooral aanwezig na een warm voorjaar. De vruchtzetting en ook de hele groei en ontwikkeling van beuken verloopt in een warm voorjaar en warme zomer snel en goed. Je hoort het als het ware wanneer de bladeren uit hun knoppen te voorschijn komen. Binnen een mum van tijd kan een kale beuk dan in het blad zitten. Eerst zij er de bruine spitse knoppen, daarna komt het ovaal elliptisch gevormd blad te voorschijn. Bij de gewone beuk zit de grootste breedte van het blad in of onder het midden. Van het blad vallen vooral de duidelijke middennerf en de zijnerf goed op. Van de gewone beuk zijn er groenen roodbladige variëteiten. Ook zijn er met fraai ingesneden, varenachtig blad. Onder de rode beuken zijn er met opvallend rood blad en die meer purperbruinrood blad hebben. Voor specifieke situaties zijn er treurvarianten. Op begraafplaatsen en in boerentuinen is de treurbeuk nogal vaak te zien.

Snoeien

Een beuk hoeft zelden gesnoeid te worden. Als er al gesnoeid moet worden, voer dit werk dan vanaf de herfst tot begin van het voorjaar uit. Begin nooit te vroeg met zijtakken of scheuten te verwijderen. De bast van de stam is gevoelig voor zonnebrand. De stam moet zeker op jonge leeftijd bedekt blijven tegen zon. De boom voorziet daar zelf in. Jong geplante bomen worden na ca. zes tot acht jaar gesnoeid. Er moet dan wel een duidelijke harttak aanwezig zijn. Verwijder zijscheuten en takken in de loop van een periode van vier jaar. Snoeiwonden van afgezaagde takken helen bij jonge bomen snel en laten geen littekens achter. Handhaaf de zijtakken op een hoogte van tweeënhalve tot drie meter. Nieuwe takken, die zich in de kroon ontwikkelen, mogen nooit concurrent worden van de (doorgaande) harttak. De gewone beuk leent zich ook goed voor een haag. Het snoeien van een volwassen beuk moet beslist door een vakman gebeuren.

Helende en spirituele kracht van bomen

Alle bomen hebben een specifieke energie die ze met ons kunnen delen. Sommige bomen zijn duidelijk genezend, anderen bieden kracht, rust of een soort bruisende vitaliteit die ze aan onze uitgeputte geestesgesteldheid kunnen afstaan. Bomen hebben namelijk machtige beschermgeesten, soms dryaden genoemd. Als je contact met deze beschermgeesten maakt en bereid bent om hulp in te roepen, kunnen ze je van kracht voorzien.

Energetische kwaliteiten

Verschillende boomsoorten hebben verschillende energetische kwaliteiten die weer op verschillende manieren kunnen worden aangeboord. De kwaliteit van de beuk-energie is vooral verdraagzaamheid. Mensen die moeite hebben met verdraagzaamheid en mededogen zouden wat vaker contact moeten leggen en hun heil zoeken bij de beuk. De affirmatie die bij deze boom hoort is: Ik erken dat vele paden tot wijsheid leiden en ik behandel anderen met begrip en tolerantie”.

Volksgeloof

De beuk draagt soms ontzettend veel nootjes. Volgens het volksgeloof zouden in zo'n jaar dan erg veel buitenechtelijke kinderen geboren worden. Ook werd gedacht dat baby meisjes die in een beukenhouten kuip werden gebaad later veel mannelijke aandacht zouden gaan genieten.

Bij de Romeinen en bij de Germanen was de beuk een orakelboom, zijn gedrag had een voorspellende waarde: droeg de boom veel nootjes, dan kwam er een lange strenge winter of een jaar met veel muizen. Maar ook had de beuk in de vorige eeuw in Europa nog steeds zo'n rol: lopen de beuken snel uit, komt er een vroege oogst, lopen de blaadjes aan de onderkant het eerst uit, stijgen de graanprijzen, botten ze bovenaan het eerst uit, dalen de prijzen.

Godin Freya

De Germanen hebben in hun tijd de beuk als boom gewijd aan de Godin Freya de Godin van het huwelijk en trouw. Nu worden nog steeds hartjes en initialen van geliefden in de beukenschors gesneden.

Medisch

Men heeft lange tijd geloofd dat het eten van beukennootjes of het gebruiken van warmgeperste beukennootjesolie niet goed was voor mensen. Van het eten van beukennootjes zouden mensen misselijk, slaperig en duizelig worden en hoofdpijn krijgen. Warmgeperste olie zou zelfs bedwelmend werken. Kortom, de werking van het beukennootje zou het midden houden tussen het gevoel van opium en dat van alcohol.

Met het water dat in een uitgeholde beuk stond, konden wel allerlei huidaandoeningen worden genezen. De as van beukenhout was tot smeersel te verwerken tegen andere huidkwalen en de beukennootjes zouden kunnen helpen bij het verpulveren en uitdrijven van nierstenen. Beukennootjes bevatten ook veel stoffen die giftig zijn voor de mens. Mensen met een grote gevoeligheid voor die stoffen hebben wel eens ernstige vergiftigingsverschijnselen opgelopen door het eten van enkele tientallen beukennootjes. Moderne kruidendokters menen dat beukenbladeren verzachtende eigenschappen bezitten, verkoelend en bindend zijn, toe te passen op blaren, gesprongen lippen en ontstoken tandvlees.

6.4.3 Haagbeuk

Familie: Betulaceae (Berkenfamilie) Geslacht: Carpinus

Soort: Carpinus betulus

De haagbeuk, steenbeuk, jukbeuk of wielboom (*Carpinus betulus*) is een 15-25 meter hoge boom. De haagbeuk is familie van de hazelaar, els en berk.

De haagbeuk is eenhuizig; mannelijke en vrouwelijke bloemen komen op één plant voor, en bloeien in april en mei. Het stuifmeel wordt door de wind verspreid.

Mannelijke bloeiwijze: Het omhulsel van de vrucht is drie-slippig, waarbij de middelste slip duidelijk langer is dan de beide andere. De vrucht bevat 1 zaad van 65 mg, deze is groen tot bruin.

De kale takken zijn grijsachtig. De bladen staan hieraan verspreid. De elliptische bladeren zijn veernervig en hebben een dubbelgezaagde rand en een hartvormige voet en toegespitste top. Alle zijnerf van de eerste orde zijn tot aan de bladrand ongedeeld.

Verspreiding

De boom is inheems in West-, Midden-, Zuid-Europa en West-Azië. Plaatselijk is de haagbeuk algemeen in het Zuid-Limburgse heuvelland, de Kempen, delen van Gelderland en delen van Noord-Brabant. Ook het zuiden van West-Vlaanderen kent nog vele natuurlijke haagbeuken. Elders wordt ze veel aangeplant als laanboom en in heggen.

Ecologische betekenis

De haagbeuk houdt van een kalkrijke, vochtige en voedselrijke bodem.

Ze behoort tot de plantengroepen Carpino-Prunetum spinosae, Berberidion, en Stelario-Carpinetum.

Ze is voedselplant voor de larven van verschillende dieren zoals de Hazelaaruil (*Colocasia coryli*) en kleine wintervlinder (*Operophtera brumata*),

Gebruik

De haagbeuk kan uitstekend gesnoeid worden en is daardoor zeer geschikt als haagplant. Ook de beuk (*Fagus sylvaticus*) wordt als haag gebruikt, wat door de Nederlandse naamgeving zeer verwarrend is. Een beukenhaag is iets anders dan een haagbeukenhaag.

Het hout is bijzonder splijtvast. Het wordt gebruikt voor hakblokken, gereedschap en als imitatie-ebben voor piano's. Het hout is hard en taai en moeilijk te splijten. Het heeft een fijne nerf en werkt veel.

6.4.4 Wilg (*Salix*)

Latijn: *Salix*, Engels: Willow, Duits: Weidenbaum, Weide, Frans: Saule

De wilg is een tweehuizig plantengeslacht van bomen en struiken uit de Wilgenfamilie, die naast de wilgen de populieren bevat. Wilgen zijn zomergroene bomen met verspreide bladstand. De knop heeft één knopschub. De bloem van de wilg heeft de vorm van katje en groeit uit de zijknoppen van een éénjarige twijg. De wilgenkatjes zitten of staan, dit in tegenstelling tot de populier die hangende katjes heeft. De pluizige zaden worden door de wind verspreid maar zijn slechts korte tijd kiemkrachtig. De meeste soorten zijn erg gemakkelijk te stekken. Wilgen zijn pionierboomsoorten met een grote lichtbehoefte. Wilgen komen in Nederland veel voor langs sloten. Wilgen houden namelijk over het algemeen van een vochtige bodem en groeien zeer snel en kunnen heel veel water vasthouden.

De wilg is een pioniersboomsoort, en ontkiemt met name in ooibossen, op de grens van land en water. Doordat de wortels de grond luchtig maken en door de humusvorming van blad en takafval wordt de grond geschikt voor soorten die volgen als de es, eik.

Wilgen worden over het algemeen niet oud, de watermerkziekte en torsiekrachten van de wind zorgen dat een wilg meestal niet ouder dan 40 à 50 jaar wordt.

Wilgen zijn voor insecten een belangrijke leverancier van stuifmeel. Met name diverse solitaire bijen zijn afhankelijk van bloeiende wilgen.

De kruipwilg, de naam zegt het al, blijft laag en was vroeger nuttig als vastlegger van stuifzand en komt voor in de duinen, op zandgrond en in moerassen. De kruipwilg komt algemeen voor in Nederland. De plant houdt van een niet te droge bodem; vanuit een vochtige kiemplaats kan zij zich sterk uitbreiden, ook naar drogere terreinen. Het zachte zaadpluis van de kruipwilg wordt door zangvogels gebruikt om hun nest mee te vullen. Kruipwilgstruwelen van de Waddeneilanden zijn vermaard om hun rijke paddenstoelenflora, met veel bijzondere soorten.

Kenmerken: vrouwelijke wilgenkatjes zijn groen, mannelijke katjes geel.

De kleur van de bast wordt in het voorjaar als de sapstroom weer op gang komt mooi chocoladebruin en glimmend. Zijn de takken grauw, dan komt er nog strenge vorst

Gebruik: Voor afrasteringen, zinkstukken bij waterkeringen, klompen, manden en gereedschap. Dit is nu minder in gebruik.

Medicinaal gebruik: De schors van enkele soorten, zoals Amandelwilg en Schietwilg bevatten Salicylzuur, dat lang geleden gebruikt werd als pijnstillend. Er werd daarvoor op de wilgenbast gekauwd, of er werd een drank van getrokken. Salicylzuur is erg slecht voor de maag en werd later gebruikt in aspirine. Salicylzuur wordt ook gebruikt als looistof voor het looien van leer.

Takjes kun je gebruiken tegen jicht en reuma.

Voor konijnen is de wilg ook een goed middel. Ze knagen aan de takken, waardoor hun tanden niet te lang worden en het is goed tegen trommelzucht of waterbuik.

Relatie plant-dier: Het dode hout van de wilg wordt druk bezocht door veel verschillende soorten insecten.

Kijk bijvoorbeeld eens achter op de wilg die helemaal achter in de heemtuint staat. Die wilg is bijna helemaal afgestorven maar loopt nog ieder jaar weer uit. Het dode stuk van de wilg zit helemaal vol met gaten van insecten.

Wilg in de taal: De wilg komt voor in het spreekwoord: De lier aan de wilgen hangen.

Bijgeloof: Volgens het bijgeloof zou de wilg een sterke magische lading hebben. Bij de Germanen was de boom een symbool van de dood. Heksen zouden in de kruinen van de wilgen rusten. Vroeger maakte men daarom fluitjes uit wilgenhout om heksen en duivels te verjagen.

6.4.5 Els

In de Benelux komen er twee soorten Elzen voor, de Zwarte en de Grauwe Els. De bladeren lijken op die van de Hazelaar. Ze vallen groen van de boom en vertonen dus geen herfstkleur. De Els is eenhuizig en heeft dus zowel mannelijke als vrouwelijke bloemen, katjes genoemd. De mannelijke katjes zijn langwerpig en hangen, de vrouwelijke katjes staan min of meer rechtop. Na de bevruchting groeien deze laatste uit tot groene ribbelige kegeltjes, en rijpen in de herfst tot de zogenaamde elzenproppen (kegels zonder zaad), die nog wel een jaar aan de boom kunnen blijven zitten.

Middelhoge tot hoge boom, met een eironde, langwerpige, soms piramidale kroon. Bloeitijd in maart, april voor het ontluiken van het blad.

Het zaad rijpt in september, oktober en valt pas in februari, maart het volgende jaar uit.

De Zwarte Els groeit het eerste jaar zeer langzaam, later snel. De boom bereikt een hoogte van circa 25 meter en wordt meestal niet ouder dan 100 jaar.

De Els verdraagt heel goed een grote bodemvochtigheid, en geeft de voorkeur aan stromend water. Ze vormt in moerassige laagten het zogenaamde elzenbroekbos. Ook de belager van de Els houdt van een vochtige omgeving, het gaat om het Elzenhaantje. Deze zwartblauwe, soms paarse kevers zitten op de bladeren van bomen en struiken die tot het geslacht van de elzen behoren. Dit bladhaantje wordt vooral in april, mei en juni gezien. Het wijfje is zeer vruchtbaar en legt circa 900 eieren. De eieren worden in groepjes van 60 - 70 aan de onderkant van de bladeren afgezet. De larven vreten de bladeren eerst van onderen aan, later ook de bovenkant. Ze maken steeds meer gaten in de bladeren zodat alleen het bladskelet overblijft.

Ecologie

Elzen kunnen uitstekend tegen vochtige omgevingen, en ze staan dan ook veelal langs de waterkant of op moerassige grond.

Elzen leven in symbiose met bacteriën uit het geslacht Rhizobium die zorgen voor de binding van stikstof uit de lucht. Deze levensgemeenschap bevindt zich in knolletjes aan de wortels. De els functioneert als groenbemester. Na het omzagen van een Els krijg je na 5 minuten kleurverandering die kan variëren van rood tot bruin. Deze kleur wordt voornamelijk gevormd door koolstofmonoxide.

Gebruik

De Els wordt samen met de Italiaanse Populier in windsingels langs boomgaarden geplant. Doordat de fruitbomen in de luwte staan treedt er minder wind- en stormschade aan de vruchten op wat de oogst ten goede komt. Een windsingel groeit tot een bepaalde hoogte waarna de bomen getopt worden. Op Terschelling werden elzen in elzenhagen rond akkertjes geplant om deze akkertjes te beschermen tegen het stuivende duinzand.

Net als de wilg kunnen elzen goed geknot worden.

Elzenhout is zacht hout met een rustige nerf en een rossige kleur. Het is ideaal om te bewerken, voor het snijden van houten lepels, schalen en andere producten. Het is geen handelshout maar valt in de categorie "boeren gebruikshout".

6.4.6 Esdoorn

Familie: Sapindaceae (Zeeboomfamilie) Geslacht Acer

Verspreidingsgebied

De Esdoorn of Ahorn (Acer) is een geslacht van bomen of heesters. Afhankelijk van taxonomische opvatting hoort deze, klassiek, tot de Esdoornfamilie (Aceraceae) of, modern, tot de Zeeboomfamilie (Sapindaceae).

Esdoorns komen voor in de gematigde streken van het noordelijk halfrond; enkele komen voor in Zuidoost-Azië en Indonesië. Het geslacht zal zo'n 120 soorten tellen, in 16 secties met 230 verschillende taxa (soorten, ondersoorten en variëteiten).

Daarnaast zijn er verschillende hybriden.

De geelgroene bloemtrossen lokken door de geur speciaal aasvliegen.

Gevleugelde vruchten

De vrucht is voorzien van een grote vleugel en wordt soms "helikoptertje" genoemd. Er zitten twee vruchten aan één steeltje, zodat de vleugels tegenover elkaar staan en zo een goede verspreiding door de wind geven. De hoek die de vleugels ten opzichte van elkaar maken is, naast de vorm van de vruchtjes en de ligging daarvan, een belangrijk kenmerk voor het onderscheid van de soorten.

Bijna alle soorten hebben in het voorjaar door de hoge worteldruk een sterke sapstroom, waardoor in deze tijd van het jaar wonden sterk kunnen bloeden. De meeste soorten hebben door de dunne bast gauw last van verbranding als de zon op de stam kan schijnen.

Etymologie

De wetenschappelijke naam Acer is heel oud en van onduidelijke herkomst. Het Latijnse woord 'acer' betekent spits, scherp. De naam zou betrekking kunnen hebben op de spitse vorm van de bladeren (bij sommige soorten).

Gebruik

Esdoornhout: het hout is zeer bruikbaar voor meubels en omdat het goed bestand is tegen slijtage ook voor vloeren. Esdoorn wordt ook gebruikt voor het maken van keukens omdat het een lichte kleur heeft. Wanneer het een mooie golftekening heeft wordt het onder andere voor rugbladen van violen en dure gitaren gebruikt. Verder wordt uit esdoorns (vooral de Suikeresdoorn) ook stroop gemaakt ("Ahornsiroop"). Esdoorns hebben een grote sierwaarde. Vooral de herfstkleuren van de esdoorns zijn bekend (denk aan de "Maple Leaf", het esdoornblad in de Canadese vlag). Deze zeer fraaie herfstkleuren zijn beperkt tot slechts enkele soorten. Omdat de esdoorn een snel groeiende boom is, die ook na snoeien weer snel doorgroeit is hij ook wel geschikt voor het vormen van hagen. Als jonge esdoorns, die in de nabijheid van esdoorns meestal wel te vinden zijn, dicht naast elkaar geplant worden, vormt zich een moeilijk doordringbare, decoratieve heg. Enig nadeel is, dat hij 's winters kaal wordt, en dan niet zichtdicht is.

6.4.7 Spaanse aak

Familie: Sapindaceae (Zeepboomfamilie) Geslacht: Acer (Esdoorn)

Soort: Acer campestre

Vruchten: Dubbele gevleugelde vruchten (als alle esdoorns)

Bast

De Spaanse Aak (*Acer campestre*) wordt ook wel veldesdoorn genoemd. Deze boom hoort vanouds tot de inheemse flora.

De Spaanse Aak wordt tot 10 m hoog. Hij wordt vaak als struik en in hagen gehouden. In de herfst heeft de Spaanse aak prachtige herfstkleuren. Hij kan eenhuizig of tweehuizig zijn. Het blad is 3 tot 5 lobbig, de lobben zijn stomp, mat groen en aan de onderzijde behaard. De hoofdnerf is lichter van kleur en in de bladsteel zit melksap. De knoppen zijn rood en tegenoverstaand. De bloemen zijn vrij klein en onopvallend, groen-geel. De bloemen ontstaan ongeveer tegelijkertijd met de bladeren. De vleugels van de vruchten liggen bijna in elkaars verlengde en het duurt 18 maanden eer ze ontkiemen.

De Spaanse aak is geschikt voor alle bodemsoorten, met uitzondering van zeer arme, droge zandgrond en natte bodems. Hij is windbestendig, geschikt voor zonnige en schaduwrijke plaatsen en is bestand tegen luchtverontreiniging en strooizout. Het is een echte pionierboomsoort. De Spaanse aak kan beter niet in het voorjaar gesnoeid worden omdat hij dan gaat "bloeden". Spaanse Aak of Veldesdoorn zijn synoniemen voor *Acer campestre*. De tweede naam *Campestre* verwijst betekenisvol naar waar je deze Esdoornachtige (*Aceraceae*) kunt vinden: "in het veld voorkomend". In en langs bossen is het een klein blijvende struik, meestal niet hoger dan vijf tot zeven meter. Het opvallendst is het tamelijk kleine blad: drie tot tien centimeter groot. Het blad is drie- tot vijfdelig gelobd en heeft stompe punten. De lobben onderling zijn door scherpe insnijdingen in het blad van elkaar gescheiden. Een wat oudere struik heeft bruinrode twijgen met kurkweefsel daarlangs.

7 Fauna

7.1 Zoogdieren

Egel
Muis

7.2 Vogels

Wat is er zichtbaar in de tuin? Nestkasten en hun bewoners.

Mezen: vertel over de klimaatverandering en hoe dat invloed heeft op de tijd dat de jongen uitkomen en de periode van voedselaanbod (rupsen). De eileg van mezen is gecorreleerd met de aanwezigheid van insecten. Zo zijn er in die periode explosies van bepaalde insecten (eikebladwolluis). Door de klimaatverandering komen die insectenexplosies steeds eerder. De mezen zijn hier niet op ingesteld en komen te laat terug, leggen hun eieren te laat en de mezenjongen komen dus te laat. Ondertussen is deze laatste theorie al achterhaald.

7.3 Insecten

De levenscyclus van een insect kan een leuke insteek zijn voor een verhaal. Leer de levensfasen van een insect herkennen. Hoe krijgen we meer insecten in de tuin?

Door het creëren van kale stukjes grond op het zuiden zullen meer insecten een plek vinden om hun nest in het warme zand te kunnen maken.

Bundels van takken geven weer nestgelegenheid aan andere soorten.

Je kunt ook gaten boren in stukken hout. De gaten moeten een diameter hebben van 4 - 12 mm.

Ook kun je een bloempot vullen met stro en die ophangen aan een tak. Hier zullen dan oorwurmen in gaan nestelen en die zijn weer goed om bladluis te bestrijden.

Bladluizen zijn interessant als voedsel voor vele dieren.

7.3.1 Vlinders

Je hebt dagvlinders en nachtvlinders. Dagvlinders:

Atalanta

Vlinders moeten op de een of andere manier overwinteren. Dit kan als ei, als pop of als vlinder. Als ze als vlinder niet kunnen overwinteren moeten ze gaan trekken naar het zuiden om de kou te ontwijken. Vlinders als de atalanta komen in mei vanuit het zuiden terug. Als je dus in maart al een vlinder ziet vliegen heeft hij hier dus overwinterd.

Distelvlinder

In het midden of het begin van de zomer. Zij komen dus terug uit zuid Europa.

Oranjetip

Man heeft oranje tippen, vrouw heeft grijze tippen. Ze zetten een territorium uit en ze vechten ook om hun territorium. Je ziet ze dan dwarrelen achter elkaar aan. Waardplant: Look zonder Look

Citroenvlinder

Het vrouwtje van de citroen vlinder is wit. Verschillende soorten leven allen op diverse gastplanten.

Dagpauwoog

De dagpauwoog heeft een donkere achterkant dit geeft hem een goede schutkleur, bijvoorbeeld tijdens het overwinteren. Je ziet de dagpauwoog als een van de eerste vlinders omdat ze kunnen overwinteren. Hij spreidt zijn vleugels open bij gevaar zodat de afschrikwekkende ogen zichtbaar worden.

Nachtvlinders

Pijlstaartvlinder

(glansvleugel pijlstaart)

Kolibrievlinder

Deze overwintert niet maar komt terug uit zuid Europa.

7.3.2 Bijen

Bijen zijn in staat, in tegenstelling tot hommels, om honing en was te maken. Honing is vaster dan nectar en kan daarom worden bewaard in raten. Deze worden gemaakt van was en kunnen in de lengte en in de hoogte gemaakt worden. Zo zijn grotere bouwwerken mogelijk waardoor de volken groter kunnen worden.

Als de koningin bevrucht wordt, worden er cellen gemaakt die gevuld worden met stuifmeel en honing. De koningin legt 1 ei in een cel en er komt dus 1 larve in een cel.

Het soort voedsel dat in de cel wordt gestopt bepaalt of er een werkster of een dar wordt geboren. Doordat de honing langer bewaard kan worden zijn bijen in staat om te overwinteren. Hommels daarentegen gaan dood in de winter.

Solitaire bijen

Solitaire bijen hebben een buikschuier waarmee stuifmeel verzameld kan worden.

Naast soorten als de honingbij die op alle bloemen foerageren zijn er ook specialisten die maar op een soort voorkomen. Bijvoorbeeld: de Klokjesbij op de Campanula's

Wolbij

De wolbij verzamelt lange plantharen (van bijvoorbeeld ezelsoren) waar hij zijn nest mee bouwt in een spleet. Wolbijen verdedigen een territorium. Je ziet ze altijd in een tuin of in een park.

Metselbij

Maakt een nest in een bestaande holte, bijvoorbeeld in een stam waar gaten in geboord zijn.

Behangersbij

Maakt een nest in de vorm van een kokertje van stukjes blad dat hij uit een rozenblad geknipt heeft.

7.3.3 Hommels

Begin maart: De koningin is bevrucht en gaat vliegen rondom een holte om een nestplaats te zoeken. De koningin maakt een nest en begint de omgeving in zich op te nemen. Als je in deze periode een steentje uit de directe omgeving weg zou halen zal de koningin haar nest kwijt raken. Vervolgens maakt ze nectarpotjes. Ze is dus nu constant op zoek naar nectarbloemen. Deze nectar is bedoeld als voedsel tijdens de broedzorg of als het slecht weer is. Ze begint met het maken van broedcellen. Daarna legt ze daar de eieren in op een laagje stuifmeel. In april begint de broedzorg. De jonge hommels die daaruit komen is de eerste generatie werksters. Deze zijn klein. Op deze manier is de nieuwe kolonie gesticht. Een kolonie hommels bestaat uit een paar honderd hommels en is daarmee kleiner dan een kolonie bijen.

Koekoekshommels

Koekoekshommels zijn hommels die hun eieren leggen in de nesten van andere hommels. Hun eitjes komen iets later uit. De hommels gaan op zoek naar een nest van een andere koningin. Ze leggen daar hun eitjes in.

Hommels hebben haartjes aan hun schenen. Daar blijft het stuifmeel van bepaalde bloemen aan plakken. Dit resulteert in klompjes stuifmeel aan hun achterpoten. Koekoekshommels hebben kortere haartjes aan hun achterpoten waardoor er geen stuifmeel aan blijft hangen.

7.3.4 Wespen

In de herfst zie je grote wespen vliegen. Dit zijn de koninginnen. Zij gaan overwinteren. Een wesp is niet in staat om was te maken. Zij maken pulp met hun eigen speeksel en zacht hout.

Wespen eten vlees (vliegen).

In de zomer hebben ze het druk met het vangen van vliegen voor hun jongen. Je ziet wespen veel op Koninginnekruid of Leverkruid omdat daar veel vliegen op af komen. De larven scheiden een zoetstof af die door de werksters wordt gedronken. Wanneer in de zomer de larven uitvliegen is er minder zoetstof voor handen. Daarom gaan de werksters op zoek naar ander zoet vocht zoals limonade. Vandaar de naam limonadewesp.

Solitaire wespen

Spinnendoders verlammen de spin met hun gif. Ook leggen zij hun eitjes op een levende spin. Rupsendoders idem maar dan op rupsen.

Sluipwespen

Leven van rupsen of van bladluis. Ze hebben een lange legboor.

Galwespen

Een gal is de reactie van de plant op een eitje van de galwesp. De Eikebladgalwesp legt haar eitjes op de nerven van een eikenblad.

Hoornaar

De Hoornaar is de grootste in Nederland voorkomende wesp. Ze zijn over het algemeen vriendelijker dan de gewone wesp.

7.3.5 Andere insecten

Wolzwever

Parasitaire zweefvlieg. De wolzwever zweeft voor een nest van een andere zweefvlieg en mikt z'n eitjes precies in het nest.

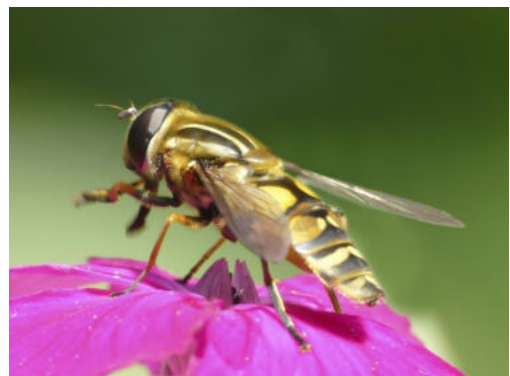
Blaaskopvlieg

Is parasitair op hommels.

Vliegen

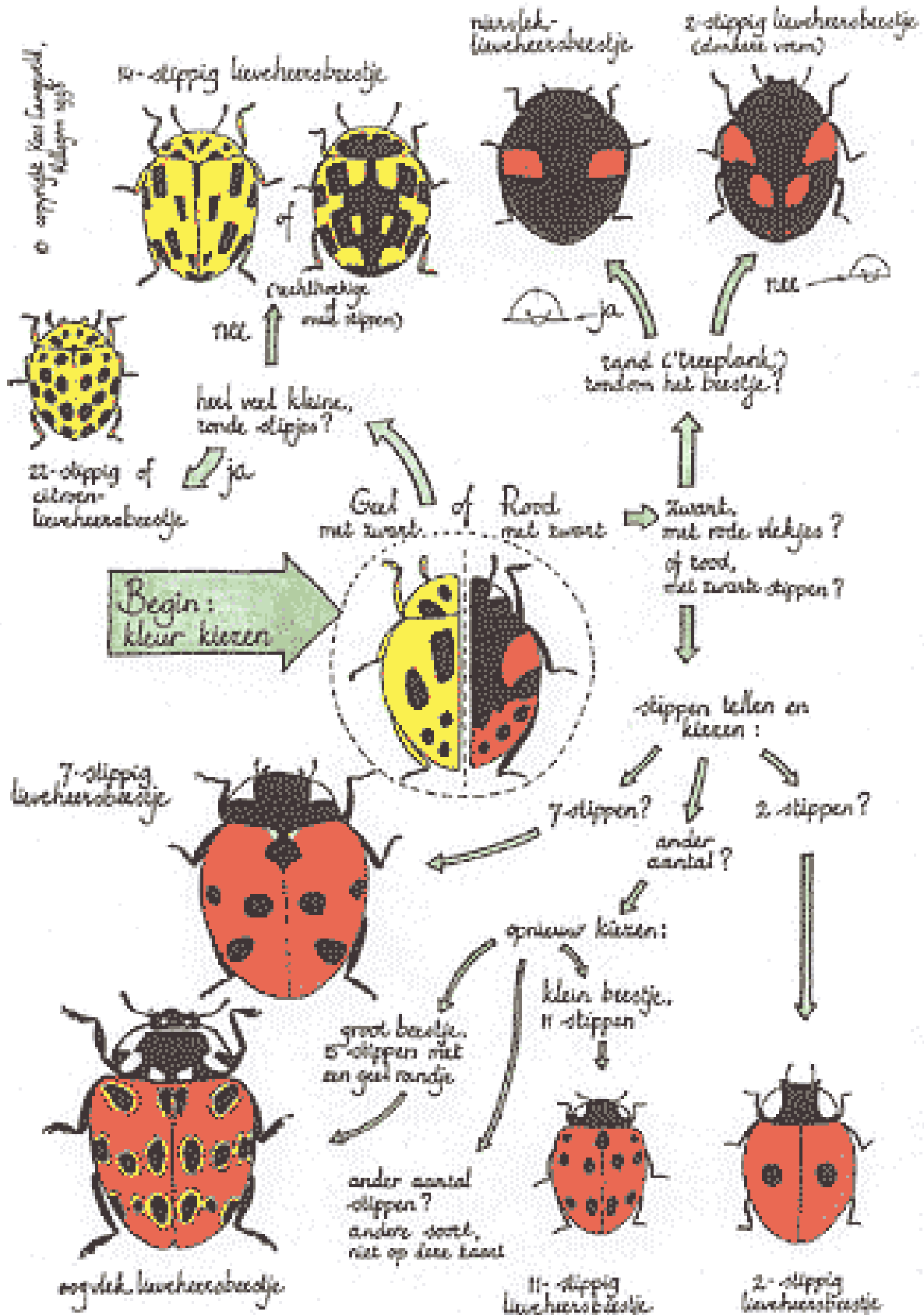
Zweefvliegen. De larven van zweefvliegen leven van bladluis.

Libellen en beekjuffers

7.3.6 Zoekkaart Lieveheersbeestjes

Zoekkaart Lieveheersbeestjes

7.3.7 Zoekkaart Vlinders, Hommels

Vlinders

<p>1 Blauw zandvogel (v) 2 Koevlinder (v) 3 Koevlinder (v) 4 Hevlinder (v) 5 Bont zandvogel 6 Gelekekkete aurelia 7 Groenje - bovenzijde</p>	<p>8 Groenje 9 Groenje 10 Hooibesje 11 Hooibesje 12 Landkreeper (v) - voorjaar 13 Landkreeper (m) - zomer 14 Dierkvlinder</p>	<p>15 Oranje Luavvlinder (m) 16 Citroenvlinder (m) 17 Kleine vos 18 Icarodansje 19 Icarodansje 20 Kleine iuvvlinder 21 Boordansje (m)</p>	<p>22 Groot kookeje (m) 23 Oranjelje (m) 24 Klein kookeje (v) 25 Alalanta 26 Dago arwoo</p>	<p>6 14 17 25 26</p>
--	---	---	---	--------------------------------------

Tringa Paartings
 tringa-paartings@zonnet.nl
 www.tringa-paartings.nl

Zoekkaart hommels

soms smaller

k w

Tuinhommel

k w

Aardhommel

k w

Boomhommel

k w

Steenhommel

soms zonder één of beide gele banden

k w

Weidehommel

kan een zwart driehoekje hebben

k w

Akkerhommel

k = afmeting koningin in mm min. en max.
 w = afmeting werkster in mm min. en max.

bloemkleur nummer

7.3.8 Zoekkaart Libellen

8 Wetenswaardigheden over planten

De **Kaardenbol** heeft altijd water in de oksels (kroeg voor insecten).

Een **Wilg** heeft kleverig stuifmeel dat daardoor erg in trek is bij insecten.

Een **Hazelaar** heeft droog stuifmeel dat door de wind verspreid wordt.

Kornoelje bloeit als een van de eerste struiken en is dus het eerste voedsel voor veel insecten (vroeg Koninginnehommels die een nieuw nest moeten maken).

Speenkruid heeft veel licht nodig en zal dus weer vroeg verdwijnen als het bladerdak dicht groeit.

De **Voorjaarshelmbloem** is diep en daarom kan alleen de aardhommel met zijn tong van wel 18 mm bij zijn nectar.

Libellelarven hebben staande planten als de lis nodig om uit het water te kruipen.

Met een takkenhoop (tegen de regen afschermen) kun je een egel lokken. Een egel eet zo'n kilo aan (naakt) slakken en wormen per dag.

Een **Lieveheersbeestje** eet ongeveer 80 luizen per dag en de larven van het lieveheersbeestje ongeveer 120!

Een **Dagpauwoog** legt zijn eitjes op de **Brandnetel** en de larven leven van deze plant.

De **Citroenvlinder** legt zijn eitjes op de **Vuilboom**. (3 cm lange tong) Deze heeft kleine gele bloemen.

Oranjetipje legt zijn eitjes op look zonder look, judaspenning en pinksterbloem. Het vrouwtje legt kleine oranje eitjes en zweeft er dan boven. De rups verpopt op dood materiaal op de grond.

De **Atalanta** overwintert steeds meer in Nederland omdat er langer voedsel is. Hij legt zijn eitjes op **Brandnetels**. Jonge scheuten zijn het voedsel voor de rupsen. Terugknippen dus en niet uittrekken. Verder eten ze van rottend fruit.

De **Klimopplant** bloeit erg laat en geeft dus als een van de laatste planten nog voedsel aan zweefvliegen en bijen.

De rups van het **Koekoeksuiltje** leeft in de zaaddoos van de **Koekoeksbloem**.

Floren en **Kamperfoelie** geuren 's avonds voor de nachtvlinders. De witte bloemen lichten 's nachts op en zijn daardoor goed te vinden. Nachtvlinders hebben een 3 tot 5 cm lange roltong.

De **Wolfsmelkpijlstaart** komt veel voor op de wolfsmelk (giftig).

De **Beuk** wordt in verband gebracht met de godin van het nieuwe licht Ostara. (Pasen = Ostern). De **Tonderzwam** die op de beuk groeit, werd gebruikt om de paasvuren aan te steken. Licht ontstaat uit een stuk van Ostara. De as van de paasvuren werd verdeeld onder de bevolking als brenger van vruchtbaarheid.

De **Wilg** wordt in verband gebracht met Hekate, de godin van de onderwereld en de dood. Er werd vaak een treurwilg afgebeeld op grafstenen. Er bestaat een legende die zegt dat de wilg zich over Jezus en Maria heen boog en hen zo beschermd tegen de Romeinen. Uit de bast van de wilg werd salicylzuur gewonnen.

De **Vlier** staat symbool voor de godin van de aarde Holta. Holta zou onder een vlier hebben gewoond. (Holunder, frau Holle). Als een vlier naast de boerderij geplant werd zou dat de melk minder snel zuur laten worden. De vlier zorgt voor het huis. Verder worden fluitjes van de vlier gemaakt en kom je hem daarom misschien wel vaak tegen in liedjes.

Violtje. Waarom heeft het driekleurige violtje geen geur? God haalde de geur weg omdat de mensen het graan vertraptten om de heerlijke geur te kunnen ruiken. (Duits: Stiefmutterchen)

Het **Sneeuwkllokje** kan dwars door de sneeuw heen groeien. Het sneeuwkllokje is wit omdat God alle kleur aan de bloemen had gegeven. Toen het ging sneeuwen was de kleur op. De sneeuw zou de kleur krijgen van de eerste bloem die op kwam. Dat was dus het sneeuwkllokje. Daarom spaart de sneeuw het sneeuwkllokje.

Het **Duizendblad** heet Zimmermanskraut in het Duits. Timmerman Jozef gebruikte het om wondjes te helen door het blad er overheen te wrijven.

Winde of pispotje wordt gebruikt als weersvoorspeller. Als de winde dicht bleef begon men niet met het oogsten. De winde blijft inderdaad dicht als er regen komt want het beschermt daardoor zijn stuifmeel. In het Engels wordt de winde "poormans weather glass" genoemd.

Huislook, Sempervivum = eeuwig leven

Huislook beschermt tegen bliksem. Loki is de Germaanse god van de bliksem.

Huislook vind je daarom ook altijd in een kruidwis (Croetwisch), een bosje kruiden dat boven de voordeur werd gehangen.

Een **Stalkaars** werd altijd centraal geplaatst in de kruidwis. Boeren liepen met een brandende stalkaars door de stal om het kwade op afstand te houden. Met de komst van het Christendom werd de kruidwis in de kerk gewijd.

Rogge. Spelende kinderen maakten de rogge onbruikbaar. De kinderen werden daarom bang gemaakt met de roggewolf of de bullebak.

De **Sleedoorn** wordt hier ook wel bekkentrekker genoemd. De vruchten zijn erg zuur. De doornen van de sleedoorn werden gebruikt als worstenpennen.

Het **Vrome hoekje** heette eerst "het roomse hoekje" maar dit gaf nogal eens problemen met protestantse gasten. Daarom heeft Jan Veerman het uiteindelijk maar "het Vrome hoekje" genoemd.

Stalkaars

8.1 Plant / dier relatie

Hazenpootje: de bloem is harig en zacht als een pootje van een haas.

Muizenoortje: het blad heeft de vorm van een muizenoor en is zacht behaard aan de onderkant (om verdamping tegen te gaan, kan goed tegen droogte).

Vliegenorchis: de bloemen van de vliegenorchis lijken op een zweefvlieg.

Bokkenorchis: ruikt naar bokken.

Slangenkruid: de bloemen lijken op een opengesperde bek van een slang. Ook de deelvruchtjes lijken op een kronkelige slang (is een bijenbloem/ insectenbloem).

Keveorchis: De bloemen van deze orchidee lijken wel iets op een kevertje met lange, smalle dekschilden en een grote kop met sprieten. Deze kevertjes, die tot de boktorren behoren, kun je ook vaak op deze bloemen vinden. Deze kevertjes likken de honing en bestuiven meteen de bloemen.

Ooievaarsbek: Vruchten zijn recht van vorm, als de hals van een vliegende ooievaar.

Reigersbek: Vruchten zijn krom (met een kronkel erin) als de hals van een vliegende reiger.

Koekoeksbloem: De naam koekoeksbloem is afgeleid van het spuug, dat vroeger koekoeksspuug werd genoemd, en soms op de stengels van de plant kan worden gevonden. Dit spuug is van een schuimcicade, een schuimbeestje of koekoeksspog, in jeugd stadium. De "nimf" zuigt plantensap op en om zich te beschermen vormt het schuim om zich heen door lucht uit te ademen in vocht dat via de anus wordt uitgescheiden. Een andere verklaring is dat de bloem bloeit zodra de koekoek terugkeert naar ons land.

Paardenbloem: De volksnaam voor *Taraxacum* is "pisbloem". Ze werkt bloedzuiverend (en dus ook urineafscheidend) en werd door onze voorouders gebruikt als medicijn tegen het pisoog, een ontsteking op de oogleden. De naam "paardenbloem" kreeg het kruid omdat het graag gegeten wordt door paarden.

Daslook: Dit aan ui en look verwante kruid groeit in een vochtig, donker bos. En dat is meteen ook de favoriete verblijfplaats van de vroeger meer voorkomende das en ook de beer waarnaar de wetenschappelijke naam *Allium ursinum* verwijst. Beide dieren verspreiden bovendien een erg sterke geur, net als daslook.

Kievitsbloem: Net voor ze open komen, lijken de bloemen van dit bolgewasje erg op kievitseitjes. Op zich al voldoende als naamsverklaring, maar het plantje groeit ook nog eens op dezelfde plaatsen als waar de sierlijk zwart-witte vogel zich graag ophoudt: op vochtige weiden en graslanden. En om alle twijfel weg te nemen: *Fritillaria meleagris* bloeit op het ogenblik dat de Kievit uit zijn winterkwartier terugkomt.

Krabbescheer: Zoek geen verklaring in de vorm van de zijdelingse gestekelde bladeren van deze waterplant. Alleen als deze plant in bloei staat, ontdek je het geheim: elke bloem wordt gesteund door schutblaadjes in de vorm van een krabbenschaar.

Lamsoor: Het blad van het lamsoor is lepelvormig, net als het oor van een lam.

Muizenstaartjes: Niet officieel terug te vinden als naam, maar toch voor de hand liggend: muizenstaartjes, wegens de vaak opstaande, soms overhangend gekrulde bloemaren.

Hondsdrif: heeft niets te maken met hond of drif, maar is een vervorming van een oudere vorm "grond(e)rave". Rave=rank, gond = gund = ontsteking. Dit is een verwijzing naar de geneeskrachtige werking van het kruid. Een andere verklaring: De naam is een verbastering van het oud-Hoogduits woord *gundreba* dat zoveel betekent als "over de grond kruipende plant die zwerende en etterende wonde heelt".

Daslook

8.2 Habitat

- Zonnige plaatsen op vocht en kalkhoudende grond, voornamelijk klei. Regelmatig maaien noodzakelijk. Vaak samen met Dauwbraam, Kweek, Akkerwinde, Jacobskruiskruid, Smalbladig Kruiskruid, Wilde Marjolein, Pastinaak en Aardaker.
- Vruchtbare enigszins vochtige, meestal pas omgewerkte en kleiige grond met een niet te dichte begroeiing. Barbarakruid.
- Zonnige, grazige plaatsen op droge tot matig vochthoudende, basisch tot zwakzure grond.
- Kalkhoudende, licht humeuze niet te zware bodem, zand, leem, zandige klei. Vaak samen met Zachte Haver, Glanshaver, Kweek, Grasklokje, Kleine Bevernel, Jacobskruiskruid, Peen, Avondkoekoeksbloem, Wilde Marjolein, Zwarte Toorts, Grote Centaurie en Beemdkroon.
- Ruige, vaak vrij soortenarme hooilanden op matig vochtige, veelal kalkhoudende grond, vooral op zandige klei in uiterwaarden. Vaak met Glanshaver en Grote Vosselaar. Beemdooievaarsbek.
- Droge grazige plaatsen met niet gesloten grasmat. Blaassilene.
- Open zonnige droge hellingen op kalkhoudend rivier en duinzand. Vaak met Akkerhoornbloem en Cipreswolfsmelk.
- Licht tot matig beschaduwde, meestal grazige plaatsen op meestal matig voedselarme, kalkarme en min of meer zure, gewoonlijk vrij droge zand en leemgrond. Vaak samen met Hengel, Liggend Walstro, Pilzegge, Valse Salie en Echte Guldenroede. Dicht Havikskruid.
- Zonnige, droge, weinig of niet bemeste graslanden op krijt en kalkrijke, zandige of zandig-kleiige rivierafzettingen. Meestal in een lage niet afgesloten grasmat. Vaak samen met Kleine Pimpernel, Ruige Weegbree, Gewone Rolklaver, Knoopkruid, Rapunzelklokje, Veldsalie, Kattendoorn en Duifkruid.
- Zonnige tot half beschaduwde oevers met een voedselrijke, al of niet humeuze, zandige tot kleiige bodem en veelal kalkrijk water. Langs oevers van beken met de voet juist in het water. Vaak samen met Kleine Watereppe, Watermunt, Moerasandoorn en Gevleugeld Helmkruid.
- Vochtige tot natte standplaatsen, weinig of niet bemeste drassige hooilanden. Vaak samen met Echte Koekoeksbloem, Watermunt, Kattenstaart, Blauw Glidkruid en Gevleugeld Hertshooi.
- Zonnige of iets beschaduwde plaatsen op droge humeuze, meestal kalkhoudende grond zoals duin- of rivierzand. Vaak samen met Sint Janskruid, Kleine Bevernel, Zachte Haver, Kleine Pimpernel, Kruisdistel, Ruige Leeuwetand, Ruige Weegbree, Kattendoorn en Agrimonie.
- Braakliggende stikstofrijke grond, vaak met ammoniak dankzij honden. Vaak samen met Kruipertje,
- Vochtige loofbossen op voedselrijke minerale grond in humusrijke bovenlaag. Vaak samen met Reuzenzwenkgras, Groot Springzaad, Bosandoorn, Bloedzuring, Gewoon Nagelkruid en Groot heksenkruid.
- Vochtige matig voedselrijke bodems met hoog gehalte aan organische stof. Vaak met Moerasspirea, Echte Valeriaan, Moerasandoorn, Wilde Bertram, Kantig Hertshooi, Harig Wilgenroosje, Grote Wederik.
- Grazige plaatsen op allerlei grondsoorten. Tredplanten. Grote Weegbree.
- Zonnige, min of meer open plaatsen op zure, kalkarme, niet stuivende zandgrond. Vaak samen met Vogelpootje, Gewone Rolklaver, Zandblauwtje, Gewoon Struisgras, Schapenzuring, Biggenkruid, Echt Walstro en Hazepootje.
- Niet te dichte loofbossen op zure, min of meer voedselarme, droge tot matig vochthoudend zand en leemgrond, kalkmijdend. Vaak samen met Bochtige Smele en Hengel.
- Voedselrijke gronden, vroeger graanakkers, nu bouwterreinen etc. Herik.

- Kustplant op ziltige gronden. In binnenland enkel op plaatsen veel pekkel gestrooid wordt. Hertshoornweegbree.
- Op wat vochtiger plaatsen dan Sint Janskruid zoals slootkanten, vochtige oeverzones. Vaak samen met Gewone Wederik, Moerasandoorn, Wilde Bertram, Blauwe Knoop, Hemelsleutel, Gladde Witbol en Kantig Hertshooi.
- Zonnige graslanden op schrale, tot matig voedselrijke, niet of matig bemeste veelal kalkhoudende grond, vooral op zandige klei. Vaak samen met Jacobskruid, Kleine Leeuwetand, Grasmuur, Gewone Rolklaver, Gewone Agrimonie, Kruisdistel, Veldsalie, Goudhaver, Ruige Weegbree, Ruige Leeuwetand, Margriet, Kamgras en Kattedoorn.
- Kruidenrijke, weinig of niet bemeste graslandvegetaties op zonnige, min of meer droge kalkrijke, humusarme grond of zandige rivierklei. Vaak samen met Ruige Weegbree, Ruige Leeuwetand, Trilgras, Knolboterbloem, Gewone Rolklaver, Echt Walstro, Kleine Ratelaar, Zachte Haver, Gewoon Fakkelgras en Kleine Pimpernel.
- Matig vochtige tot vrij droge, humeuze min of meer voedselrijke, meestal kalkarme, maar niet zure lichte bodem, vooral op zand, leem en zandige rivierklei. Vaak samen met Gewone Hennepnetel, Robertskruid en vele gewone planten. Knopig Helmkruid.
- Oeverruigten en ruige graslanden, vooral op grens met grasland. Vaak samen met Moerasspirea, Grote Wederik, Wilde Bertram, Gewone Engelwortel, Moerasbeemdgras, Liesgras, Grote Pimpernel en Langblad Ereprijs.
- Licht beschaduwde plaatsen op voedselrijke, losse, vochthoudende grond. Vaak samen met Dolle Kervel, Dagkoekoeksbloem, Gewoon Nagelkruid, Gewone Vogelmelk, Stinkende Gouwe en Look zonder Look.
- Droge zonnige tot licht beschaduwde standplaatsen op matig voedselarme, onbemeste, humeuze zand en leemgronden. Vaak samen met Fijn Schapengras, Hondsviooltje, Gewoon Gaffeltandmos, Groot Laddermos, Gewoon klauwtjesmos, Muizenootje, Geel walstro, Gewone Vleugeltjesbloem, Bosaardbei, Zandstruisgras, Valse salie en Mannetjes Ereprijs.
- Matig beschaduwde plaatsen op vrij droge, niet of nauwelijks met strooisel bedekte, vaak lemige, kalkrijke en/of stenige grond. Vaak samen met Bosaardbei, Boskortsteel, Echte Guldenroede, Bleke Zegge en Muurhavikskruid.
- Zonnige open tot grazige plaatsen op min of meer vochthoudende, carbonaat- en voedselrijke maar weinig of niet bemeste bodems, rivier- en zeeklei, kalkrijk of lemig zand. Vaak samen met Glanshaver, Kropaar, Akkerdistel, Heksenmelk, Knoopkruid, Gewone Agrimonie, Aardaker, Viltig of Smalbladig Kruiskruid, Heelblaadjes en Pastinaak.
- Grazige plaatsen op vrij droge, licht humushoudende, matig voedselrijke, vaak kalkhoudende niet sterk zure bodem. Vooral op zandige klei. Vaak samen met Glanshaver, Goudhaver, Grasklokje, Ruige Leeuwetand, Jacobskruid, Beemdkroon, Groot Streepzaad, Grote Bevernel, Heggewikke, Kruisblad Walstro. Op dijkellingen ook Kleine Ruit, Veldsalie, Duifkruid, Karwijvarkenskervel en Rapunzelklokje.
- Zonnige, matig droge, grazige plaatsen op kalkrijke bodem, rivierzand en zandige klei. Vaak op rivierdijkbermen en zandige ruggen in uiterwaarden. Vaak samen met Goudhaver, Kattedoorn, Kleine Pimpernel, Ruige Leeuwetand en Ruige weegbree.
- Droge zonnige plaatsen met een lage niet te dicht gesloten grasmat op zandige klei of kalkrijk zand. Vaak samen met Blauw Kweekgras, Kruisdistel, Akkerhoornbloem, Knolboterbloem, Echt walstro en Sikkelklaver.
- Droge, zonnige, doorgaans zandige standplaatsen. Vaak samen met Gewoon Struisgras, Vlasleeuwebek, Duizendblad, Grasklokje, Knoopkruid, Boerenwormkruid en Sint Janskruid.
- Droge graslanden met een kort gesloten vegetatiedek op kalkarme maar niet zeer voedselarme zandgrond. Verdraagt geen bemesting wel lichte betreding. Vaak samen met Tijn, Echt Walstro, Overblijvende Hardebloem en Steenanjer.

- Op zonnige, droge of vrij natte plaatsen op onbemeste, voedselarme, fosfaatarme grond. Vaak samen met Struikhei, Dophei, Mannetjesereprijs, Blauwe Zegge, Zwarte Zegge, Gewone en Veelbloemige Veldbies en Tormentil.
- Zonnige, matig droge, kalkrijke standplaatsen op slibhoudend zand of zandige klei. Vaak samen met Wilde Kruisdistel, Kattendoorn, Heksenmelk, Knikkende Distel en Veldsalie.
- Zonnige vrij open, droge plaatsen op lichte minerale niet al te voedselrijke grond, die vaak op de een of andere manier enigszins wordt bemest (van extra stikstofverbindingen wordt voorzien) op zand, stenige bodems en zandige klei. Vaak samen met Gewoon Duizendblad, Gewoon Biggenkruid, Boerenwormkruid, Sint Janskruid, Bijvoet en Vlasbekje.
- Niet al te voedselarme zand- of leemgrond op droge zonnige plaatsen. Vaak samen met Zandraket, Veldereprijs, Klimopereprijs, Zandhoornbloem, Kandelaartje en Vroegeling.
- Rivierklei, die door betreding samengeperst is en die uitdroogt. Vaak samen met Speerdistel, Kattendoorn, Pastinaak, Akkerwinde, Vijfvingerkruid en Wilde Cichorei.
- Droge, zonnige, open tot grazige plaatsen op min of meer kalkhoudend zand of zandige klei. Vaak samen met Akkerhoornbloem, Handjesgras, Zachte Haver, Knolboterbloem, Ruige Weegbree, Kattendoorn, Gewone Rolklaver, Kleine Leeuwentand, Gewone Agrimonie en Wilde kruisdistel.
- Zonnige, droge, open tot grazige terreinen op matig zure tot vrijwel neutrale, humus- en voedselarme tot lemige zandgronden. Vaak samen met Buntgras, Fijn Schapengras, Biggenkruid, Muizenoor, Klein Tasjeskruid, Vroege Haver, Hazenpootje, Klein Vogelpootje en Zandblauwtje.

Pastinaak

Volknamen van bloemen

NEDERLANDSE NAAM	VOLKSNAAM
Salomonszegel	Motte met biggen
Stinkende gouwe	Ogenklaar
Lisdodde	Toesebol, Pompstok, Sigaar, Lampenpoetsen
Trilgras	Bewertjes
Haagwinde, Akkerwinde	Pispotje
Klis	Klewerklas
Fluitekruid	Schierling
Paardebloem	Hondebloem
Melkdistel	Zogedistel
Zevenblad	Hanepoten
Morgenster	Sukerjantie
Spiegelklokje	Koffiebeuntie
Kleefkruid	Jan plakan
Muurpeper	Kroep uut de pot
Vogelkers	Wilde sering
Bitterzoet	Kwalsterholt
Sleedoorn	Worstepennenboom
Sleedoornvruchten	Bekketrekkers
Meidoornvruchten	Jopies
Perzikkruid	Jezusblad
Sneeuwkllokje	Nakendeersien
Zuring	Zoerblad

Plant	Bijzonderheden
Pijpbloem	Bijzondere bestuiving. Insect kan niet meer uit de bloem als hij erin gekropen is.
Weidesalie	Bijzondere bestuiving
Bijvoet	Blaadje in de schoen geeft minder vermoeidheid
Kaasjeskruid	Vrucht heeft de vorm van een kaasje
Kaardebol	Wateropvang in oksels - insectenkroeg
Kompassla	Blad in alle windrichtingen
Gele Morgenster	Bloemen zijn open in de voormidag
Springzaad	Vruchten springen open
Wolfskers	Belladonna, zeer giftige bessen!!! Pupilvergroting
Guigelheil	In Duitsland: Ärmer Leute Wetterglas (barometer voor arme mensen). Bloemen gaan dicht bij somber weer.

9 Voorbeelden rondleidingen - weetjes over planten

Rondleiding Heemtuin Veermans Hof IJssel flora
25 april 2009

Meidoorn

Eerst blad dan bloem. Bloeit in mei. Mei- maia- Maria – vaak bij Mariakapelletjes ter bescherming – doorns beschermen. Zou ontstaan zijn uit bliksemschicht.

Lekkere thee van meidoornblad, citroenmelisse, salie, blad zwarte bes

Sleedoorn

Eerst bloem dan blad. Vruchten zijn zuur – bekkentrekkers. Wel lekkere jam van vruchten te maken. Geeft bescherming – doorns

De doorns werden vroeger gebruikt door de slager om worst bij elkaar te houden. De doorns bleven hard bij koken/braden i.t.t. andere doorns.

Barbarakruid

Barbara van Nicomedië – wilde zich bekeren tot christendom – mocht niet van vader – werd onthoofd. Vader werd toen getroffen door bliksem daarom is zij beschermster tegen onweer. Deze plant zou daarom ook beschermende invloeden hebben. Kruisbloem, zonnige plaatsen, bermen

Smeerwortel

Aftreksel van wortel smeren op botbreuken en kneuzingen – geneest. Ruwbladigen, algemeen langs bermen, dijken en slootkanten. Bloemen klokvormig – tros. Hommels prikken gaatje in achterkant bloem om zo nectar te halen. Jac. P. Thijsse (bekend plantenkenner) noemde dit “diefstal na inbraak” (zonder de bloem te bestuiven).

Hondsdrif

Naam heeft niks met hond of drif, maar is vervorming van Grond(e)rave

Gond – gund = ontstekingsremmend. Rave = rank

Kraailook

Wilde ui. Lijkt op bieslook, heeft alleen taaiere stengels (ook groeven langs stengels). Bolletjes. Zonnig, droog kalkrijke grond

Maagdenpalm

Teken van vriendschap, liefde. Takje bij je houden voor voorspoed en welvaart (kalmoes is tegen honger en armoede – middelen in crisistijd)

Stinzenhoek

Stinzen = planten van buitenplaatsen = gekweekte planten

Stinzenmilieu is tot stand gekomen door een jarenlange invloed van de mens: spitten, schoffelen, harken, toevoeging en andere "roeringen des gronds" hebben dezelfde luchtige bodemstructuur tot gevolg. In dit cultuurrijke milieu spelen ook mollen en regenwormen een belangrijke rol bij het in stand houden van de luchtige bodemstructuur.

Planten hebben veel licht nodig daarom bloeien ze al voor het blad aan de bomen is. Het zijn bolgewassen – deze kunnen snel opkomen in het voorjaar.

Daslook

“Eet prei in maart en daslook in mei, dan is men het hele jaar doktervrij”.

Beerlook – sterk als een beer. Das – stinkt – daslook stinkt ook naar look = ui/knoflook.

Goed tegen hoge bloeddruk, bloedzuiverend, goed voor luchtwegen.

Longkruid

Blad is gevlekt als longblaasjes. Vroeger dacht men dat het kruid dan geneeskrachtig was voor waar het op leek. Vandaar longkruid. Roze (nieuwe) en blauwe (oude, bevruchte bloemen).

Donkere Ooievaarsbek

Vruchten recht van vorm als hals ooievaar die vliegt. Donkere bloemen – teken van rouw. Zeldzame plant in Benelux. Alleen nog in Ardennen (bosachtig).

Cypreswolfsmelk

Melk in stelen = giftig. Wolf is gevaarlijk. Cypres = naaldachtigen (naaldboom).

Salomonszegel

Bloemen hangen onder blad als varken met biggetjes (motte met de biggen). Leliefamilie – zwarte bessen zijn giftig. Naam verwijst naar Koning Salomo. Elk jaar valt oude stengel van wortelstok – afdruk hiervan = zegel. Plant helpt tegen blauwe plekken.

Kievitsbloem

Vochtige weilanden – net als kievit. Bloemen lijken op kievitseitjes – net zo gevlekt. Bolletjes. In Zwolle nog wild langs Zwarte Water en langs Vecht.

Citroenmelisse

Blad geurt naar citroen – lekkere thee. Tak op tafel tegen insecten.

Haarlems Klokkenpel

Knolsteenbreekfamilie. Dit is gekweekte versie – stinzenplant met bolletjes. Komt o.a. in Haarlemmerhout (buitenplaats) voor. *(nu niet meer in heemtuin)*

Roomse Kervel

Schermbloemig. Anijsachtig, anders dan de Gewone Kervel. Bloedzuiverend en tegen blaas en nierstenen. Veel vitamine C. Wortels kunnen ook gegeten worden: rauw geraspt of als kookgroente

Gevlekte Dovenetel

Prikt niet. Bladeren behaard. Veel voorkomend onkruid. Zaden worden door mieren verspreid. In maart al bloemen, eerste hommelsoninginnen halen de nectar. Waardplant voor rupsen

Witte Dovenetel

Prikt niet. Vierkante holle stengel. Bladen paarsgewijs tegenoverstaand. Bloemen kransvormig. Zaad – mierenbroodje = aanhangsel aan zaad voor mieren = oliehoudend en koolhydraatrijk. Blad is te eten als spinazie. Waardplant voor rupsen.

Look zonder look

Ui zonder bol. Knoflookgeur. Vochtige voedselrijke grond. Goed tegen astma en bronchitis. Oranjetipje (vlinder) legt hier eieren op. Lookpannenkoekjes – pannenkoekbeslag met look zonder look.

Stinkende gouwe (ogenklaar – goed voor de ogen)

Geslachtsnaam Chelidon – zwaluw. Bloeit bij terugkomst zwaluwen en sterft af als zwaluwen weggaan. Groeit in schaduw, in stengel geel melksap tegen staar, wratten. Goed voor gal en lever (zelfde kleur sap) en spijsvertering. Ontgift.

“Een takje stinkende gouwe geeft je meer kans op een ontsnapping aan gevangenisstraf”.

Veldsla

Groente – niet meer eetbaar in bloei

Veldsalie

Saliethee – rustgevend. Saliemelk ook – Jan Salie (slome). Salie is via monniken via Alpen naar het noorden van Europa gebracht en in kloostertuinen gezaaid.

Kleine Pimpernel

Rozenfamilie – bloedkruid. Kalkhoudende droge grond. Vrij zeldzaam. Bloedstelpend. In de Middeleeuwen namen soldaten voor de strijd een aftreksel van pimpernel. Berm – Den Nul bij de dijkwerker staat het veel.

Grote Pimpernel

“Drink Brunel en pimpernel dan sterft met niet zo snel”. Zeldzaam, zonnige gemengde grond. Pimpernel - Piperinus = peperkorrel – vorm bloem

Vrome hoekje

Was ooit “Roomse hoekje”- dit gaf problemen met sommige protestanten, daarom omgedoopt tot Vrome hoekje

Lieve Vrouwebedstro

In matras kraamvrouw. Tegen vlooien. Cumarine = giftig. Kruid is door Jozef geplukt voor het kraambed van Maria in de stal. Vandaar de naam Lieve vrouwebedstro.

Vrouwenmantel

Vocht op bladeren = schoonheidsmiddel. Ronde vormen van de bladeren = vrouwelijk.

Wildemanskruid

Ranonkelfamilie (net als Bosanemoon en Boterbloem). In wild niet meer aanwezig. Vroeger langs Gelderse IJssel.

Moeraswolfsmelk

Stengel hol – lucht naar wortels- staan in zuurstofarme bodem. De plant melkt heel erg als je er een blad aftrekt (zie verhaal Cypreswolfsmelk)

Insectenkroeg

Water in de oksel van een plant is net een insectenkroeg. Dit is te zien bij Vrouwenmantel, Smeewortel en Kaardenbol.

Ruwe smeewortel – blad is ruw – voelen. Aftreksel van wortel smeren op botbreuken en kneuzingen – geneest.

Muizenootje - bloemetje lijkt een beetje op een paardenbloem. De onderkant van de bloemblaadjes zijn een beetje oranjekeurig. Het blaadje is behaard en de vorm is net als het oor van een muis. De beharing houdt vocht vast en daarom kan het muizenootje goed gedijen op droge grond.

TREDPAD LANGS DE SLOOT:

Dit zijn planten die bij voorkeur op plaatsen groeien waar de bodem wordt omgewoeld door bijvoorbeeld hoeven van vee. Ze zijn aangepast aan verdichte grond, het zijn taaie planten'. Voorbeelden: Zilver schoon, Grote Weegbree, Herderstasje, Madeliefje, (Gewoon) Varkensgras, Paardenbloem

Groot Hoefblad – blad heeft vorm hoef. Bloem is niet echt mooi van kleur? Waarom? Nog geen insecten die op kleur afkomen als deze bloeit.

Rondleiding Heemtuin “Veermans Hof IJssel flora”

Vrijdag 20 mei 2011, 19.30 uur

Pot voor giften + infobladen (folder, uitnodiging jubileumfeest, Salland Magazine) klaarleggen bij ingang of infohuisje, vlag IVN ophangen

Start bij infohuisje (i.v.m. bouw Weijtendaal)

Welkom in Heemtuin Veermans Hof IJssel flora – Mijzelf voorstellen – lid heemtuin groep van “IVN-afdeling “de Grutto” , die deze tuin sinds 1992 in het beheer heeft. Pas sinds 5 jaar werkt het IVN actief in deze tuin. Jan Veerman, oprichter van de heemtuin, deed altijd al het werk, maar kan het nu niet goed meer doen. Afgelopen 5 jaar heeft hij ons ingewerkt. Hij komt nog regelmatig even kijken en advies geven.

Jan Veerman gaf de heemtuin toen hij startte de naam “IJssel flora” – Jan Veerman wilde in deze tuin de flora van de IJssel redden. In de jaren ‘60 begon men met het verbeteren van de rivierdijken. De Baarlosedijk, tussen Wijhe en Olst moest verdwijnen en men ging een nieuwe, hogere dijk aanleggen. O.a. Weidesalie, Wilde Averuit, Trilgras, Geelhartje en Tripmadam verdwenen. Gelukkig heeft Jan Veerman toen plaggen van de oude dijk meegenomen en op een stukje grond in Wijhe neergelegd om deze planten te redden. In 1971 kwam dit stuk grond beschikbaar en startte Jan Veerman hier de heemtuin. Toen de heemtuin 25 jaar bestond werd de naam van de heemtuin uitgebreid met “Veermans Hof”. Dit jaar bestaat de heemtuin 40 jaar! Op 1 juli vieren we feest!

Jan Veerman was “hoofd der lagere school de Tellegen”. Hij gebruikte deze tuin ook als “levend materiaal” bij de biologielessen. In de tuin had hij van iedere struik en boom 1 exemplaar staan, dus niet altijd “IJssel flora” planten. Ook legde hij naast de IJssel flora gedeeltes verschillende hoekjes aan: Akker, stinzenhoek, vrome hoekje, steenruigte, bosgedeelte. Daarnaast verschillende gedeeltes die wel met de ijssel flora temaken hebben: sloot (IJssel), dijkberm, rivierduin, slootkant, weide, berm.

We lopen de heemtuin door en ik zal over ieder hoekje iets vertellen.

Route: eerst langs akker, rivierduin, stinzenhoek, tredpad langs sloot, tuintje van Jan, brug over, Ruig gedeelte, bosgedeelte, zandberm, Vrome Hoekje, slootkant, brug over, dijkhelling, steenruigte, distelgedeelte, berm vooraan.

AKKER:

Rogge – in winter gezaaid.

Bolderik – Anjerfamilie, zeer zeldzaam, eenjarig, groeit vooral tussen rogge. Komt voor in het rivierengebied, Twente en Limburg. De plant is giftig, de zaden het meest. Vroeger werden deze bloemen mee geoogst met het graan. Als het meel gemalen werd met het graan kon dit tot maag- en darmproblemen leiden.

Boeren zijn daarom niet gek op deze mooie bloem. Volksnamen: zwijnsoren, schaapsoren (vorm blad), Christusoog, Godsoog (vorm bloem).

Kraailook - Wilde ui. Lijkt op bieslook, heeft alleen taaiere stengels (ook groeven langs stengels). Bolletjes. Zonnig, droog kalkrijke grond

RIVIERDUIN:

Een rivierduin ontstaat door zandafzetting door een rivier. Dit zand gaat, wanneer het droog is en het waait, stuiven. Dit opgewaarde zand vormt een heuvel met een eigen bio-toop.

Kleine ruit - Ranonkelfamilie (o.a. boterbloem), groeit op droge plekken in graslanden, duinen en langs de rivieren.

Torenkruid – tweejarige plant, kruisbloem (familie paardenbloem). Zeer zeldzaam. Naam komt van lange bloemstengels. De plant komt voor op droge, voedselrijke grond langs het bos en tussen laagblijvende struiken.

Bosrank – Clematisfamilie – houtige klimplant in bossen op kalkhoudende grond. Komt voor op rivierkribben en in de duinen. Lianen tot 30 meter hoog. Volksamen: heggenwurger, duivelsgaren.

Wijngaardslak – zeldzaam, leeft in vochtige donkere gedeeltes (onder de bosrank)

Cypreswolfsmelk

Melk in stelen = giftig. Wolf is gevaarlijk. Cypres = naaldachtigen (naaldboom).

STINZENHOEK:

Stinzen = planten van buitenplaatsen = gekweekte planten. Stinzenmilieu is tot stand gekomen door een jarenlange invloed van de mens: spitten, schoffelen, harken, toevoeging en andere "roeringen des gronds" hebben dezelfde luchtige bodemstructuur tot gevolg. In dit cultuurrijke, milieu spelen ook mollen en regenwormen een belangrijke rol bij het in stand houden van de luchtige bodemstructuur.

Planten hebben veel licht nodig daarom bloeien ze al voor het blad aan de bomen is. Het zijn ook bolgewassen – deze kunnen snel opkomen in het voorjaar.

Daslook

"Eet prei in maart en daslook in mei, dan is men het hele jaar doktervrij".

Beerlook – sterk als een beer. Das – stinkt – daslook stinkt ook naar look = ui/knoflook.

Goed tegen hoge bloeddruk, bloedzuiverend, goed voor luchtwegen

Longkruid

Blad is gevlekt als longblaasjes. Vroeger dacht men dat het kruid dan geneeskrachtig was voor waar het op leek. Vandaar longkruid. Roze (nieuwe) en blauwe (oude) bloemen

Donkere Ooievaarsbek

Vruchten recht van vorm als hals ooievaar die vliegt. Donkere bloemen – teken van rouw.

Zeldzame plant in Benelux. Alleen nog in Ardennen (bosachtig)

Salomonszegel

Bloemen hangen onder blad als varken met biggetjes. Volksnaam: "Motte met de biggen" -

Leliefamilie – zwarte bessen zijn giftig. Naam verwijst naar Koning Salomo. Elk jaar valt

oude stengel van wortelstok – afdruk hiervan = zegel. Plant helpt tegen blauwe plekken

TREDPAD LANGS DE SLOOT:

Dit zijn planten die bij voorkeur op plaatsen groeien waar de bodem wordt omgewoeld door bijvoorbeeld hoeven van vee. Ze zijn aangepast aan verdichte grond, het zijn taaie planten'. Voorbeelden: Zilverschoon, Grote Weegbree, Herderstasje, Madeliefje, (Gewoon) Varkensgras, Paardenbloem

Grote valeriaan

Kalmeringsmiddel – wortel wordt gebruikt.

TUINTJE VAN JAN:

Planten die Jan leuk vindt.

Stinkende gouwe (ogenklaar – goed voor de ogen)

Geslachtsnaam chelidon – zwaluw. Bloeit bij terugkomst zwaluwen en sterft af als zwaluwen weggaan. Groeit in schaduw, in stengel geel melksap tegen staar, wratten. Goed voor gal en lever (zelfde kleur sap) en spijsvertering. Ontgift.

Een takje stinkende gouwe geeft je meer kans op een ontsnapping aan gevangenisstraf.

Citroenmelisse

Blad geurt naar citroen – lekkere thee. Tak op tafel tegen insecten.

Overblijvende Ossentong. Ruwbehaard – familie van de ruwbladigen. De vroegere naam was Groene Ossentong. Een sierplant die soms verwildert. In het wild is ze zeer zeldzaam. Het is een stinzenplant. De helderblauwe bloemen hebben een witte keel.

Roomse Kervel

Schermbloemig. Anijsachtig, anders dan de gewone kervel. Bloedzuiverend en tegen blaas en nierstenen. Veel vitamine C. Wortels kunnen ook gegeten worden: rauw geraspt of als kookgroente

RUIGE GEDEELTE ACHTERIN DE HEEMTUIN:

Karmozijnbes

Groeit op ruigten in de Verenigde Staten van Amerika en in oostelijk Azië.

Het is een gezond ogende plant die nauwelijks wordt aangevreten. Op wat minder vocht-houdende gronden wordt de hoogte niet meer dan een meter. De bloemen staan op korte stelen. Zijn ze eenmaal bevrucht (bijen, wespen), dan worden bessen gevormd. Door de omvang van de bessen ontstaat er een kolf met dicht tegen elkaar aan liggende bessen. De bessen worden gebruikt als (natuurlijke) kleurstof voor o.a. limonades, wijn en conser-ven, ondanks dat zowel de pit in de vrucht als de wortels giftig zijn.

Musea in de Verenigde Staten liggen vol met documenten die de eerste Europese immi-granten beschreven hebben met Karmozijnbes-inkt. Indianen waren van oudsher gewoon om gebruiksvoorwerpen, kleding én hun eigen huid te beschilderen met deze rode verf-stof

De grijs-witte penwortel blijkt echter een uitstekend wasmiddel te zijn! De wortels zitten namelijk vol met saponinen, zeepstoffen. Fijngesneden wortelstukjes meekoken in het vuile waswater en u krijgt een helderwitte schone was als eindresultaat.

Ook medicinaal werd deze plant gebruikt, maar men heeft ontdekt dat het misschien niet zo'n gezonde plant is voor mensen. Hebt u veel last van slakken: de karmozijnbes, zowel bes als plant, heeft een fatale uitwerking op deze dieren.

Brandnetel

Volksnamen: Netelen = grondstof voor neteldoek, tingel = licht branden

Gebruik: blad voor soep en thee – tegen puisten, verstoppingen. Bestrijdingsmiddel tegen luizen en als mest : blad in emmer water leggen, na 24 uur: bestrijdingsmiddel tegen lui-zen. Als je het blad er langer in laat liggen gaat het stinken en is het vloeibare mest.

Grote klis, Donzige klis

Grote klis: De plant heeft van haken voorziene bloemhoofdjes, die gemakkelijk

Donzige klis: De bloeiwijze is schermvormig en van boven vrijwel vlak. De paarse bloem-hoofdjes zijn bolvormig en 1½ tot 3 cm groot. ze hebben een vrij lange steel. Er zijn al-leen buisbloemen. Het omwindsel is dicht spinnenwebachtig-wollig behaard, maar wordt na de bloei spoedig kaal. Zeldzaam op rode lijst. Staat langs veerweg in Wijhe.

Gewone Berenklauw

Familie van de schermbloemigen. Hoge plant veel voor op stikstofrijke grond langs dijken en wegen. Komt van nature voor in Europa. Ruw behaard, kan onder invloed van licht ontstekingen veroorzaken op de huid. Jonge plant is nog niet giftig en kunnen jonge sten-gels, voordat het blad zich ontvouwd, gegeten worden. Oudere stengels kunnen geschild gegeten worden.

BOSGEDEELTE:

Schaduwkruiskruid

Groeit op vochtige, voedselrijke grond tussen kreupelhout, aan bosranden en bescha-duwde wegbermen.

Trosglidkruid

Lipbloemenfamilie. Bloemen groeien in trossen. Halfbeschaduwde plaatsen op droge, matig voedselrijke grond. Groeiplaats: bossen in de binnenduinen bij Haarlem. In Neder-land zeer zeldzaam.

Look zonder look

Ui zonder bol. Knoflookgeur. Vochtige voedselrijke grond. Goed tegen astma en bronchi-tis. Oranjetipje (vlinder) legt hier eieren op. Lookpannenkoekjes – pannenkoekbeslag met look zonder look.

Heggerank

Bladvorm als klimop – bloemen, met een wortel die steeds groter wordt.

In Duitsland bestond het gebruik, dat jonge, trouwlustige meisjes schijfjes van de hegge-rankwortel in hun schoenen stopten wanneer ze naar de kermis gingen, terwijl ze zeiden: "Körschenwurzel in mein Schuh, Ihr Junggesellen lauf mir zu". Oftewel: een stukje wortel in je schoen en dan komen de jonge mannen vanzelf op de meisjes af.

Guichelheil

Guichel = gek, heil = genezen. Kruid tegen zenuwziekten. Werkt als barometer – bloemen open = mooi weer, dicht = slecht weer

ZANDBERM

Trilgras

Gras beweegt in de wind, daarom ook naam bevertjes

Kruisdistel

Distel die veel voorkomt bij de IJssel.

Veldsalie

Saliethee – rustgevend. Saliemelk ook – Jan Salie (slome). Salie is via monniken via Alpen naar het noorden van Europa gebracht en in kloostertuinen gezaaid.

Grote Centaurie – Compositiefamilie (o.a. paardebloem)

Zeldzame plant die langs de grote rivieren op tamelijk droge, kalkrijke grond voorkomt. De vrucht heeft een mierenbroodje: een aanhangsel aan de zaden die de mieren als voedsel gebruiken. Op deze manier wordt het zaad verspreid.

Kleine Pimpernel

Rozenfamilie – bloedkruid. Kalkhoudende droge grond. Vrij zeldzaam. Bloedstelpend. In de Middeleeuwen namen soldaten voor de strijd een aftreksel van pimpernel. Berm – Den Nul bij de dijkwerker staat het veel.

Grote Pimpernel

“Drink Brunel en pimpernel dan sterft met niet zo snel”. Zeldzaam, Zonnige gemengde grond. Pimpernel- piperinus = peperkorrel – vorm bloem

Tripmadam

Is een overblijvend vetkruid. Rembert Dodoens, een Vlaams Plantkundige uit de 16^e eeuw, noemde de soort 'cleyn donderbaert'. Hij noemde hem in het Frans 'triquemadame' en vermoedelijk is de Nederlandstalige naam daaruit overgenomen. In het Engels heeft het ook deze naam, maar in het Duits heet hij rotsmuurpeper.

VROME HOEKJE

Was ooit “Roomse hoekje”- dit gaf problemen met sommige protestanten, daarom omgedoopt tot Vrome hoekjes

Lieve Vrouwebedstro

In matras kraamvrouw. Tegen vlooien. Cumarine = giftig.

Kruid is door Jozef geplukt voor het kraambed van Maria in de stal. Vandaar de naam Lieve vrouwebedstro

Vrouwenmantel

Vocht op bladeren – schoonheidsmiddel. Ronde vormen bladeren = vrouwelijk

Insectenkroeg

Water in oksel plant is insectenkroeg – misschien te zien bij vrouwenmantel, smeewortel, kaardenbol.

Wildemanskruid

Ranonkelfamilie (net als bosanemoon en boterbloem). In wild niet meer aanwezig. Vroeger langs Gelderse IJssel.

Ruige weegbree

Familie weegbree, Latijnse naam Plantago, vaak ingrediënt van homeopatische medicijnen. Ruige weegbree is zeldzaam en groeit op tamelijk droge, grazige kalkhoudende plekken. Lijkt op brede weegbree, maar heeft ruig behaarde bladeren en roze bloem.

Recept voor Weegbreeelotion: Hak voldoende verse weegbreebladeren fijn om een kleine pot te vullen. Voeg zo veel glycerine toe dat de bladeren zijn bedekt. Laat het mengsel twee weken staan en roer af en toe. Zeef de oplossing en bewaar het in een donkere fles.

Moeraswolfsmelk

Stengel hol – lucht naar wortels- staan in zuurstofarme bodem. De plant melkt heel erg als je er een blad aftrekt (zie verhaal cypreswolfsmelk)

Brug over:

Kruisbladwalstro:

Zeldzame plant, sterk afgenomen in het wild. Staat op de Rode Lijst. De plant komt voor op voedselrijke grond bij heggen, bosranden, op dijken en in bermen. Uit de wortel kan een rode kleurstof gewonnen worden. Vroeger werd de plant voor wondbehandeling gebruikt.

DIJKHELLING

Lijkt in de zomer op een Alpenweitje. Wilde marjolein, Echt Walstro, Kattendoorn, Agrimonie, Ratelaar.

Wilde Peen/ Pastinaak

Wilde Peen = wilde wortel, is tweejarig. Dunne witte wortel. Koninginnepage komt graag op deze bloem af. Zaad Wilde Peen en Gekweekte Wortel kan gekruist worden, daarom werd wilde peen uitgeroeid.

Pastinaak = pinksternakel of witte peen is een inheemse groente die al heel oud is en wordt de laatste tijd opnieuw in ons land verbouwd. De witte wortel is minder zoet dan de gewone wortel, de smaak heeft iets weg van knolselderij. Pastinaak is niet zo zeer vitaminerijk alswel mineraalrijk.

Karthuizer anjer

Zeer zeldzame anjer. Naam komt van Kartuizer Monniken die zeep maakten van deze plant en een middel tegen reuma. Komt voor in Midden- en Zuid Europa en in kloostertuinen en vroeger bij de IJssel (1972 voor het laatst waargenomen). Zonnige, droge, matig voedselarme grond, vaak kalkrijk. (*verhaal blijkt niet waar, Dhr. Kartonius heeft deze plant ontdekt!*) Waardplant voor de mot.

Pijpbloem

Pijpbloemfamilie, kruidachtige overblijvende plant op droge voedsel- en kalkrijke grond langs hekken, bosranden en dijken. Oorspronkelijk in het Middellandse Zeegebied. Twee tot 8 bloemen per bladoksel.

Licht fruitige geur. De bloem is een insectenval, waaruit insecten door de haren in de kroonbuis niet meer kunnen ontsnappen. Pas als de bloem bestoven is verslappen de haren en kan het insect er weer uit.

Brede wespenorchis

Orchidee die via wortelstokken verspreid wordt, deze verplaatst zich steeds door de heemtuin. De bloem is geheel groen of groen met rood/lila. De bloem is geurloos. De bloem van de gewone brede wespenorchis is aangewezen op bestuiving door insecten. De aar wordt soms door bladluizen aangetast. Er zijn dan talloze mieren hierop aan te treffen. Voorwaarde blijft een onbewerkte en onbemeste (zeker géén kunstmest) bodem.

STEENRUIGTE

Warmteminnende planten, stenen houden warmte vast.

Wede

Gele bloemen, maar de plant bevat de kleurstof indigo (= blauw) die als kleurstof in de lakenindustrie werden gebruikt. De wede wordt geoogst, in stukken gesneden en vervolgens in een rottingsproces ingevoerd.

Gele Morgenster

Bloeit alleen in de morgen

DISTELHOEKJE

Schaafstro of schuurriet

Paardenstaartfamilie, zonder blad of heel klein. Zeldzaam in zuid en noordoost Nederland. Komt op sommige plaatsen, bij rivieren en op dijken veel voor (Fortmond).

Van Schaafstro gebruikte men vroeger de ruwe, kiezelige stengels als polijstmiddel, o.a. voor muziekinstrumenten ook maakte men van pijpjes Schaafstro nagelviiltjes. Schaafstro werd in Nederland als zandbinder op dijken en wallen aangeplant. De stengels werden geoogst en naar Engeland uitgevoerd (vandaar de naam Dutch rush). Schaafstro is een langzame groeier.

Helmkruid

Enige bloem met bruine bloemen. Helmkruidfamilie.

Duizendblad:

Het blad geneest wondjes, stelpt bloed. Dit kruid is over de hele wereld beschreven. In het Duits: Zimmermanskraut (Jozef – timmerman verwondde zich, duizendblad erop – stelpte bloed)

Smeerwortel

Aftreksel van wortel smeren op botbreuken en kneuzingen – geneest. Ruwbladigen, algemeen langs bermen, dijken en slootkanten. Bloemen klokvormig – tros. Hommels prikken gaatje in achterkant bloem om zo nectar te halen. Jac. P. Thijsse (bekend plantenkenner) noemde dit “diefstal na inbraak” (zonder de bloem te bestuiven).

Cichorei

Wortels als voorloper van witlof. Peekoffie: vanaf 1775 gebruikt als koffiesurrogaat. Spreuk "Bij iemand die een wortel van cichorei bij zich draagt en in zijn slaap geboeid wordt vallen de boeien vanzelf los".

Bijvoet

Geurige plant met roodbruine of gele kleine bloemen. Groeit op braakliggend terrein, in bermen. Verdrijft motten en onder het kussen beschermt het tegen nachtmerries. Als wierrook te gebruiken. Kauw tijdens een vermoeiende wandeling op een bijvoetblad en uw vermoeidheid zal afnemen. Misschien helpt het ook om een takje in de schoen te doen!

Hertshoornweegbree (*Plantago coronopus*)

Kustplant op ziltige gronden. Komt alleen voor in zoute milieus. Veel te zien in onze wegbermen door overvloedig zout strooien.

BEDANKT VOOR UW AANDACHT

U KUNT EEN FOLDER MEENEMEN EN VERGEET U ONZE GIFTENPOT NIET?

Schaafstro

Rondleiding 12 juli 2009

Meidoorn

Eerst blad dan bloem. Bloeit in mei. Mei- maia- Maria – vaak bij Mariakapelletjes ter bescherming – doorns beschermen. Zou ontstaan zijn uit bliksemschicht.

Lekkere thee van meidoornblad, citroenmelisse, salie, blad zwarte bes

Bitterzoet en bosrank

Klimmers. Bitterzoet – stengel = zoethout, bessen zijn giftig. Bosrank – lianen – Tarzan – te zien bij infohuisje

Schaafstro of schuurriet

Paardenstaartfamilie, zonder blad of heel klein. Zeldzaam in zuid en noordoost Nederland. Komt op sommige plaatsen, bij rivieren en op dijken veel voor.

Van Schaafstro gebruikte men vroeger de ruwe, kiezelige stengels als polijstmiddel, o.a. om muziekinstrumenten en vaatwerk mee schoon te maken, ook maakte men van pijpjes Schaafstro nagelvijltjes. Schaafstro werd in Nederland als zandbinder op dijken en wallen aangeplant. De stengels werden geoogst en naar Engeland uitgevoerd (vandaar de naam Dutch rush). Schaafstro is een langzame groeier.

Brede wespenorchis

Orchidee die via wortelstokken verspreid wordt. Is te zien in de heemtuin. Laatst 25 stuks geteld. De bloem is geheel groen of groen met rood/lila. De bloem is geurloos. De bloem van de gewone brede wespenorchis is aangewezen op bestuiving door insecten. De aar wordt soms door bladluizen aangetast. Er zijn dan talloze mieren hierop aan te treffen. Voorwaarde blijft een onbewerkte en onbemeste (zeker géén kunstmest) bodem.

Sleedoorn

Eerst bloem dan blad. Vruchten zijn zuur – bekkentrekkers. Wel lekkere jam van vruchten te maken. Geeft bescherming – doorns

De doorns werden vroeger gebruikt door de slager om worst bij elkaar te houden. De doorns bleven hard bij koken/braden i.t.t. andere doorns.

Kattenstaart, Lythrum Salicaria

Salicaria betekend op wilg gelijkend, dit vanwege de gelijkenis van het blad. Aan waterkanten en in vochtige gras en rietlanden, graag in het gezelschap van wilg. De bloemen zijn paars en openen zich steeds meer naar boven toe.

Uitwendig is ze te gebruiken op wonden om bloedingen te stelpen en de genezing te bevorderen. Je kunt het hele kruid inclusief de wortel gebruiken.

Watermunt

Verschillende varianten op munt. Lekker thee van te maken.

Kattendoorn, Ononis spinosa

Omdat ezels graag aan het kruid knabbelden kreeg het de geslachtsnaam 'Ononis', van het Griekse 'Onos' wat ezel betekent. De soortnaam 'spina' staat voor doorn = ezeldoorn. Groeit op zandige kalkrijke grond, wegbermen.

Uitspraak: "De schors van de wortel, in wijn geweekt, verhoogt de urineproductie, voorkomt nierstenen en brengt zweren tot staan". Ook werkzaam tegen keelontsteking, reuma en jicht. Thee van blad en bloem. Plant stinkt, dus of de thee lekker is...???

Echt walstro

Echt walstro heeft een karakteristieke, kruidige geur. Deze plant komt het meest voor in de duinen, maar groeit ook in het rivierengebied, aan zandige delen van de IJsselmeerkust en in Zuid-Limburg. Echt walstro heeft een voorkeur voor een droge, zonnige standplaats op humusarme zandgrond. De soort is erg gevoelig voor bemesting en het verspreidingsgebied wordt daarom nog steeds kleiner als gevolg van de zure regen. Voor een mooi kleurtje aan de boter werd er wat gele walstrobloemen aan toegevoegd. Ook bevat walstro een ferment dat de melk stremt.

Wilde peen/ Pastinaak

Wilde peen = wilde wortel, is tweejarig. Dunne witte wortel. Koninginnepage komt graag op deze bloem af. Zaad wilde peen en gekweekte wortel kan gekruist worden, daarom werd wilde peen uitgeroeid.

Pastinaak = pinksternakel of witte peen is een inheemse groente die al heel oud is en wordt de laatste tijd opnieuw in ons land verbouwd. De witte wortel is minder zoet dan de gewone wortel, de smaak heeft iets weg van knolselderij. Pastinaak is niet zo zeer vitaminerijk als wel mineraalrijk.

Akker – spelt, bolderik, ganzerik, ridderspoor,

Kleine kaardebol

Familie grote kaardebol, familie kamperfoelie. Zaden worden verspreid door middel van klissen. Putters komen graag in de winter af op zaden. Zeer zeldzaam in Nederland, behalve in Limburg.

Cypreswolfsmelk

Melk in stelen = giftig. Wolf is gevaarlijk. Cypres = naaldachtigen (naaldboom).

Mottenkruid

Maagdenpalm

Teken van vriendschap, liefde. Takje bij je houden voor voorspoed en welvaart (kalmoes is tegen honger en armoede – middelen in crisistijd)

Stinzenhoek

Stinzen = planten van buitenplaatsen = gekweekte planten

Stinzenmilieu is tot stand gekomen door een jarenlange invloed van de mens: spitten, schoffelen, harken, toevoeging en andere "roeringen des gronds" hebben dezelfde luchtige bodemstructuur tot gevolg. In dit cultuurrijke, milieu spelen ook mollen en regenwormen een belangrijke rol bij het in stand houden van de luchtige bodemstructuur.

Planten hebben veel licht nodig daarom bloeien ze al voor het blad aan de bomen is. Het zijn ook bolgewasjes – deze kunnen snel opkomen in het voorjaar.

Longkruid

Blad is gevlekt als longblaasjes. Vroeger dacht men dat het kruid dan geneeskrachtig was voor waar het op leek. Vandaar longkruid. Roze (nieuwe) en blauwe (oude) bloemen

Grote valeriaan

Kalmeringsmiddel – wortel wordt gebruikt.

Citroenmelisse

Blad geurt naar citroen – lekkere thee. Tak op tafel tegen insecten

Roomse Kervel

Schermbloemig. Anijsachtig, anders dan de gewone kervel. Bloedzuiverend en tegen blaas en nierstenen. Veel vitamine C. Wortels kunnen ook gegeten worden: rauw geraspt of als kookgroente

Grote klis, Donzige klis

Grote klis: De plant heeft van haken voorziene bloemhoofdjes, die gemakkelijk overal aan blijven kleven. Ze zijn daarmee vaak een geliefd speelgoed voor kinderen. Vermoed wordt, dat deze forse plant oorspronkelijk uit Azië afkomstig is. In Japan is de wortel nog altijd een geliefde groente. De Grote klis werd reeds in de oudheid gebruikt om zijn bijzondere en gezonde eigenschappen. Zo is de plant ondermeer huidzuiverend.

Donzige klis: De bloeiwijze is schermvormig en van boven vrijwel vlak. De paarse bloemhoofdjes zijn bolvormig en 1½ tot 3 cm groot. ze hebben een vrij lange steel. Er zijn alleen buisbloemen. Het omwindsel is dicht spinnenwebachtig-wollig behaard, maar wordt na de bloei spoedig kaal. Zeldzaam op rode lijst. Staat langs veerweg in Wijhe.

Kaardebol, Insectenkroeg

Water in oksel plant is insectenkroeg – te zien bij kaardebol

Heggerank

Bladvorm - bloemen

Guichelheil

Guichel = gek, heil = genezen. Kruid tegen zenuwziekten. Werk als barometer – bloemen open = mooi weer, dicht = slecht weer

Trilgras

Gras beweegt in de wind, daarom ook naam bevertjes

Agrimonie

De Agrimonie behoort, evenals de Kerspruim, de Appel en de Hondсроos, tot de grote Rozenfamilie.

Een verklaring van de naam Agrimonie die je vaak tegenkomt, is dat deze is samengesteld uit de Griekse woorden *agrios* en *monias*, wat 'veld', 'akker' en 'eenzaam' betekent. Deze plant groeit nooit massaal ergens, behalve in deze heemtuin.....

Bloeiaar als een torenspits en zijn vruchtjes als kleine kerkklokjes brengt vrede bij mensen.

Helmkruid

Enige bloem met bruine bloemen. Helmkruidfamilie.

Duifkruid

Kaardebolfamilie. Aantal exemplaren zeer sterk afgenomen in Nederland. Nog wel op Dijk bij Olst. Veel planten lijken op deze bloem zoals de **Knautia = Beemdkroon** Groeit op dijken en kalkrijke plaatsen.

Zandblauwtje

Klokjesfamilie. Ook in dijken/bermen

Hazenpootje

Groeit vaak op zandopspuitingen. Bloem = zacht als haasje.

Vrome hoekje

Was ooit "Roomse hoekje"- dit gaf problemen met sommige protestanten, daarom omgedoopt tot Vrome hoekje

Lieve Vrouwebedstro

In matras kraamvrouw. Tegen vlooien. Cumarine = giftig.

Kruid is door Jozef geplukt voor het kraambed van Maria in de stal. Vandaar de naam Lieve vrouwebedstro

Vrouwenmantel

Vocht op bladeren – schoonheidsmiddel. Ronde vormen bladeren = vrouwelijk

Kleine Pimpernel

Rozenfamilie – bloedkruid. Kalkhoudende droge grond. Vrij zeldzaam. Bloedstelpend. In de Middeleeuwen namen soldaten voor de strijd een aftreksel van pimpernel. Berm – Den Nul staat het veel.

Grote Pimpernel

"Drink Brunel en pimpernel dan sterft met niet zo snel". Zeldzaam, Zonnige gemengde grond. Pimpernel- piperinus = peperkorrel – vorm bloem

Heelblaadjes (Pulicaria dysenterica)

Compositenfamilie (zoals paardebloem)

De plant werd vroeger gebruikt ter bestrijding van dysenterie, vandaar de soortnaam dysenterica.

Leverkruid of Koninginnekruid

De bladeren en bloemtoppen van het Leverkruid worden medicinaal gebruikt. Leverkruid behoort tot dezelfde familie als Echinacea en de Margriet. Geneeskrachtig bij griep, verkoudheid.

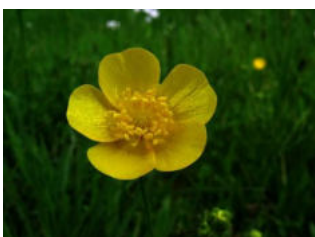

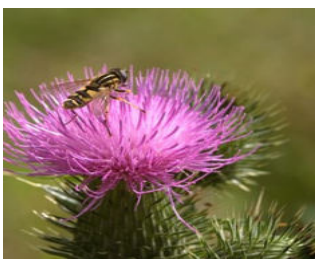

9.2 Voorbeelden zoektochten voor kinderen

KABOUTERSPEURTOCHT

Heemtuin "V eermans Hof IJssel flora"

Zoek 10 kabouters met een bloemetje op hun buik. Plak, als je een kabouter gevonden hebt, de sticker achter het zelfde bloemetje. Als je alle kabouters gevonden hebt kun je wat lekkers en drinken halen.

KINDERONTDEKTOCHT HEEMTUIN "VEERMANS HOF IJSSELFLOORA" WIJHE 28 JUNI 2009

1. Kinderen welkom heten in de Heemtuin. Wie weet hoe deze tuin eigenlijk heet? Waarom die **naam**?
  2. **Wat kun je hier zien?** Bijzondere planten uit de IJsselstreek waarvan sommige soorten er bijna niet meer zijn, maar hier nog wel. Ook leven er veel dieren in deze tuin.
  3. We gaan kijken welke **kleuren** de **bloemen** hebben in de tuin. We lopen de **hele tuin even door** en noemen kleuren: roze, geel, paars, wit, geel.....
  4. Waarom hebben bloemen kleuren? De gekleurde bloemen trekken insecten aan. Waarvoor? Om de **bloemen te bestuiven** - uitleggen - stuifmeel op stamper - laten zien bij een bloem - waar weer zaadjes uitkomen voor nieuwe bloemen. Bloemen laten zien waarbij dit gemakkelijk gaat en waarbij insecten er moeilijk bij kunnen komen (oplossing gaatje in bloem) - **pijpbloem** (gaatje in bloem - zuigt de bij honing aan de buitenkant van de bloem eruit en bestuift de bloem dus niet)
  5. **Breedbladwespenorchissen** (dit is een bijzondere orchidee). Heeft groene bloemen die niet opvallen. Aantal tellen. Let op! Ze staan ook in het pad!
  6. **Stenuilenkast**
Zie je poep? Is de kast bewoond? Waarom denk je dat? **Plaat steenuil laten zien op infobord.**
  7. **Sloot** - als er water in zit - even kijken of er ook salamanders en kikkers te zien zijn (of dat ze net wegspringen) - **Aquariumbak** - welke beestjes zitten erin? Iets vertellen over de beestjes.
-
8. De **dennenboom** vlakbij het akkertje. In deze boom heeft een ransuil gezeten. Waaraan kun je dat zien? (wat zijn braakballen?). A. Veren in de takken, B. Poep op de stam van de boom. C. Braakballen onder de boom. D. Nest in de boom
  9. **Vleermuizenkast**. Zie je poep? Is de kast bewoond? Waarom denk je dat?
  10. Welke soorten **fruit en groente** zitten verstopt in plantennamen? Idem **gevaarlijke dieren**?
  11. **Insectenkast** Wat zie je erin? Wat is er gebeurd met de glazen buisjes (kijk met een loep): dichtgemetseld door? eitjes in gelegd door? zie je er nog meer in?
  12. Plantennamen waarin **dierennamen** verborgen zitten. Op zoek naar:
Adderwortel - wortel lijkt op een soort slang
Kattenstaart - waar lijkt de bloem op?
Wolfsmelk - lijkt niet op een wolf - zit wel giftige melk in - laten zien - vroeger dachten de mensen dat de wolf (die gevaarlijk was) dat had gedaan
Hazepootje - bloem lijkt op een zacht pootje van een haas
  13. **Welke insecten** ben je onderweg allemaal tegengekomen? (lieveheersbeestje, bij, hommelmier, mier, spin, kever)

PUZZELTOCHT HEEMTUIN "VEERMANS HOF IJSSELFLORE" WIJHE

1. Zoek 3 planten met een naam waarin een gevaarlijk dier verstop is.

---

2. Welke plant in het "Vrome Hoekje" vind de vrouw lief????

---

3. Zoek de pimpernel. Welke twee soorten zijn er?
  - a. lange en dikke
  - b. grote en kleine
  - c. smalle en brede
  - d. ronde en vierkante

4. Welke soorten fruit zitten verstoppt in twee plantennamen?

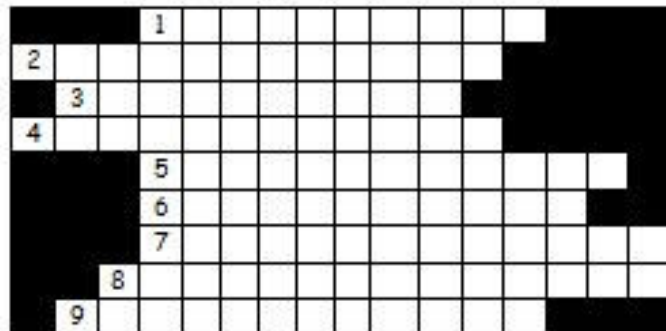
---

5. Tel het aantal bleedbladwespenranchissen. Let op: ze staan ook in het pad en onder de heg!

---

6. Planten met diereennamen. Vul de namen van planten in, in de tabel achter het goede nummer. Als je het goed doet ontstaat van boven naar beneden, bij de pijl, een naam van een plant. Zoek de goede naam. Welk dier zit in de plant verstoppt die je van boven naar beneden bij de pijl kunt lezen? .....

1. Hond
2. Adder
3. Beer
4. Mot
5. Slang
6. Haas
7. Ooievaar
8. Koekoek
9. Muis

7. Welke granen groeien er in de akker? .....

---

8. Er is een grassoort die veel in de Heemtuin voorkomt. De bijnaam is bevertjes. Omdat de "bloemen" veel bewegen in de wind. Wat is de echte naam van dit gras? .....

9. Welke plant(en) in de tuin hebben "lianen"? (je weet wel van Tarzan) .....

9.2.1 Voorbeelden en opdrachten educatie basisscholen

Werkgroep Heemtuin “Veermans Hof IJssel flora”

IVN-afdeling “De Grutto”

Onderwerp:
Educatie in de heemtuin

Aan de scholen “De Bongerd” en “St. Jozefschool”,

Evenals de voorgaande twee jaren willen wij als leden van de werkgroep “Veermans Hof IJssel flora” in de heemtuin een lesprogramma aanbieden voor de groepen 4/5.

Er is een lesbrief die in de school behandeld kan worden als voorbereiding op een activiteit in de heemtuin.

De “St. Jozefschool” heeft twee jaar geleden al meegedaan met de groepen 4 en 5, voor “De Bongerd” is deze activiteit voor de eerste keer. We hopen dat u dit jaar (weer) belangstelling hebt voor deze les in de open lucht.

Voor het doen van de educatieve activiteit in de “Veermans Hof IJssel flora”, aan de Bongerd in Wijhe, wil de werkgroep uw groep uitnodigen op:

Vrijdag 8 juli 2011

9.00-9.45: St. Jozefschool groep 4

10.00-10.45: St. Jozefschool groep 5

11.00-11.45: De Bongerd groep 5

Wilt u per e-mail laten weten of ons voorstel u goed uitkomt?

U krijgt 2 weken van tevoren een lesbrief waarmee u de kinderen op school kunt voorbereiden op het uitstapje naar de heemtuin. Kinderen weten dan wat ze kunnen verwachten in deze tuin. We zouden graag zien dat de kinderen zelf ontdekken dat vlakbij huis veel te beleven is op natuurgebied.

De activiteit zelf bestaat uit:

- een korte rondleiding
- opdrachten met planten
- opdrachten met dieren

Deze opdrachten gaan ze in kleine groepjes uitvoeren onder leiding van leden van de heemtuingroep.

Wilt u per e-mail doorgeven hoeveel leerlingen in deze groepen zitten, zodat wij voor voldoende materiaal kunnen zorgen.

Mochten er nog vragen zijn, dan kunt u mij mailen of bellen.

Met vriendelijke groet, namens de werkgroep heemtuin “Veermans Hof IJssel flora”,

Bep Teunissen
ejhteunissen@hetnet.nl
Tel. 0570522029

Werkgroep Heemtuin "Veermans Hof IJssel flora"

Aan de leerkrachten van de groepen 4 en 5/6 van OBS
en groep 4 van St. Jozefschool,

Lesbrief voor de excursie in de Heemtuin op 10 juni

Ter voorbereiding op de educatieve activiteit willen we u vragen van te voren uitleg te geven aan enkele begrippen die gebruikt zullen worden tijdens de rondleiding.

We zullen de kinderen zo verdelen tijdens de activiteit, dat er drie groepjes ontstaan. Elk groepje krijgt een andere opdracht: 1. een korte rondleiding 2. opdrachten met planten 3. opdrachten met dieren. Na een kwartier zullen we wisselen.

Kunt u ter voorbereiding uitleggen wat bedoeld wordt met:

- Heemtuin: tuin waarin planten die in onze omgeving voorkomen, verzameld worden.
  - Uitsterven: planten die dreigen uit te verdwijnen, b.v. door dijk aanleg
  - Berm: strook gras langs de kant van de weg of een sloot
  - Biotop: omgeving waar planten en dieren voorkomen, die te maken hebben met elkaar b.v. door grondsoort, als voedsel of voor bestuiving
- Eetbare planten / gebruiksplanten: b.v. om thee van te zetten of als geneesmiddel.

Tijdens het bezoek aan de heemtuin zullen we wijzen op specifieke plekje, waar bepaalde planten groeien.

Deze plekjes (biotopen*) zijn: **1.** de berm, **2.** een steenhoop **3.** het akkertje, **4.** het vrome hoekje en **5.** een stukje zandgrond. Ook zal aandacht besteed worden aan **6.** waterplanten en slootkant en **7.** het stukje bos.

Van te voren kan eventueel alvast bedacht worden wat er in de verschillende biotopen te zien zou kunnen zijn.

We zullen wijzen op de bijenflat, uilenkast, vogelhuisjes, vleermuizenkast en boomstronk voor insecten.

Kunt u zorgen dat de kinderen schrijfmateriaal bij zich hebben? Voor invulformulieren en karton als ondergrond wordt gezorgd.

Op internet zal een boekje komen voor verwerking na het bezoek aan de heemtuin.

Voor vragen kunt u altijd contact met ons opnemen.

De tijden waarop u verwacht wordt zijn al in de vorige e-mail doorgegeven.

Bijgevoegd is een kaart van de heemtuin waarop de bovengenoemde biotopen* door de kinderen kunnen worden aangegeven / ingekleurd.

Met vriendelijke groet,

Annet van der Veen,
Namens de werkgroep Heemtuin "Veermans Hof IJssel flora"

PLANTENZOEKTOCHT
HEEMTUIN "VEERMANS HOF IJSSEFLORA"
WIJHE

1. Zoek minstens 3 planten met een naam waarin een gevaarlijk dier verstopt is.

.....
.....
.....
.....

2. Welke plant in het "Vrome Hoekje" vindt de vrouw lief????

.....

3. Zoek de pimpernel. Welke twee soorten zijn er? Kruis het goede antwoord aan

- a. lange en dikke
- b. grote en kleine
- c. smalle en brede
- d. ronde en vierkante

4. Welke soorten fruit en groente zitten verstopt in minstens 3 plantennamen?

.....
.....
.....
.....

5. Tel het aantal breedbladwespenorchissen. Let op! Ze staan ook in het pad

.....

6. Welk gras trilt in de wind?

.....

7. Welke plant(en) in de tuin hebben "lianen"? (je weet wel van Tarzan)

DIERENZOEKTOCHT HEEMTUIN "VEERMANS HOF IJSSELFLOORA" WIJHE

Zoek de plekken op waar dieren in zitten:

1. **Vleermuizenkast**
Zie je poep? ..... Is de kast bewoond?.....

Waarom denk je dat?.....
2. **Insectenkast**
Wat zie je erin? .....

Wat is er gebeurd met de glazen buisjes (kijk met je loep):
  - a. dichtgemetseld door .....
  - b. eitjes in gelegd door .....
  - c. wat zie je er nog meer in? .....
3. **Vogelnestkastjes**
Hoeveel nestkastjes zijn er in de heemtuin? .....
4. **Kijk met je loep in de gaatjes van de insectenstam. Wat zie je?**

.....

.....
5. **Steenuilenkast**
Zie je poep? ..... Is de kast bewoond?.....

Waarom denk je dat?.....
6. **Zoek de dennenboom vlakbij het akkertje op. In deze boom heeft een ransuil gezeten. Waaraan kun je dat zien? Kruis de goede antwoorden aan**
  - a. veren in de takken
  - a. poep op de stam van de boom
  - b. braakballen onder de boom
  - c. nest in de boom
7. **Welke insecten ben je onderweg allemaal tegengekomen? (kruis aan)**
  - a. lieveheersbeestje
  - b. hommelmot
  - c. bij
  - d. spin
  - e. mier
  - f. kever
  - g. ....

Plantenzoektocht Heemtuin "Veermanshof IJssel flora" Wijhe

Naam: .....

- 1 Kijkeens in het Stinzenhoekje. Zie je bloeiende planten? Ja/nee
Hoe komt dat?

.....

- 2 Nu lopen we naar het uitgezette vierkant. Tel de planten die daar in staan.
Hoeveel verschillende soorten zie je?

.....

.....

- 3 We gaan naar de slootkant, daar staat de Kattestaart. Hoe ziet die er uit?

.....

Waarom zou die graag aan de slootkant groeien?

.....

- 4 Kijkeens bij de steenhoop:

Wat gebeurt er met stenen als de zon er op schijnt?

.....

Wat weet je nu over de wortels van deze planten?

.....

- 5 Nu gaan we naar de zandberm.

Zoek het Hazepootje op. Waarom zou die zo heten?

.....

Er vlakbij staan Muizenootjes. Voel er eens aan. Waarom heet dit plantje zo?

.....

- 6 Hoeveel Papaverplanten (Klaproos) kun je tellen?

.....

- 7 Helemaal vooraan in dit laantje is het Vrome Hoekje.

Schrijf 2 namen op van planten die met de kerk of de Bijbel te maken hebben

1. ....

2. ....

Opdrachten rondleiding

groep 7/8 Hosthoek 23 april 2010

Om de opdrachten goed uit te kunnen voeren kun je het beste groepjes van 3 of 4 personen maken.

Opdracht 1

Zoek in de heemtuin de bordjes met de namen van de verschillende leefomgevingen van planten. Bijvoorbeeld: bos, berm, akker enz.

Bedenk waar deze leefomgevingen bij ons in de buurt voorkomen.

Biotoop	Bij ons in de buurt
Slootkant	
Weide	
Ruigte	
Rivierduin	
Akker	
Bos	

Opdracht 2

In welke leefomgeving vind je nu de meeste bloemen?

Bijvoorbeeld op de rivierduin, in het bos, op de akker of in de bermen.

Waarom denk je dat dit zo is?

Opdracht 3

Er zijn 3 inventarisatie hokken uitgezet in de tuin. Deze hokken zijn 50 bij 50 cm.

Noteer het aantal verschillende planten dat je in elk van deze hokken telt.

Je hoeft niet de soortnamen te noteren maar alleen hoeveel verschillende planten je kunt vinden. Elk groepje zoekt een ander hok. Je krijgt per hok 5 minuten om te tellen.

Hok	Aantal verschillende soorten planten
1. Rivierduin	
2. Bos	
3. Weide	

10.1 Voorbeelden Persberichten

PERSBERICHT maart 2013

Heemtuin Wijhe komt weer in bloei!

Door de lentezon komt heemtuin “Veermans Hof IJselflora” aan de Bongerd in Wijhe langzamerhand weer tot bloei. De heemtuin is vanaf 15 maart weer elke dag geopend. Vanaf deze tijd komen er weer allerlei voorjaarsbloemen in bloei. Het Zomerklokje, Longkruid, Holwortel en de Wilde narcis fleuren de tuin binnenkort al weer op. U kunt er vrij rondwandelen of vanaf een bankje genieten van de tuin.

Holwortel

Dit seizoen zijn er van mei tot en met juli rondleidingen, waarin u informatie over de heemtuin en de planten die er bloeien krijgt. Deze worden aangekondigd op de website www.ivn-wijhe-olst.nl en in de pers.

Op 15 maart komen een ploeg van Salland Wonen en een ploeg van de gemeente Olst-Wijhe, in het kader van NL Doet, de heemtuin een voorjaars schoonmaak geven.

Vanaf donderdagmorgen 21 maart en woensdagavond 3 april wordt er weer wekelijks in de tuin gewerkt door leden van IVN-afdeling “De Grutto”. Zo nu en dan wordt er ook een zaterdag gepland. Nieuwe hulpen in de tuin, die onder leiding de werkzaamheden in de heemtuin leren kennen, zijn altijd welkom, óók als u maar zo nu en dan kunt. U kunt altijd een keer komen kijken hoe dit gaat.

Voor aanmelden en informatie kunt u mailen naar Annet van der Veen, heemtuin@ivn-wijhe-olst.nl of bellen. Voor het aanvragen van rondleidingen voor groepen kunt u bellen met Bep Teunissen .

PERSBERICHT juli 2012

Rondleiding Heemtuin Veermans Hof IJselflora

Dit jaar zal “Veermans Hof IJselflora”, doordat het zomerseizoen laat op gang komt, in juli en misschien nog in augustus prachtig in bloei zijn. Op vrijdagavond 6 juli, aanvang 19.30 uur, wordt voorlopig de laatste rondleiding in de heemtuin van dit seizoen gehouden. Een gids neemt u mee door de heemtuin. Een vrijwillige gift wordt op prijs gesteld. Meer informatie kan aangevraagd worden op heemtuin@ivn-wijhe-olst.nl of 0570-523937. De heemtuin is te vinden aan de Bongerd in Wijhe, vlak naast de Katholieke kerk. Zie ook de website: www.ivn-wijhe-olst.nl

PERSBERICHT

Heemtuin winterklaar maken op Landelijke Natuurwerkdag! Zaterdag 3 november

Vele handen maken licht werk! Op Landelijke Natuurwerkdag, 3 november, kan iedereen, GROOT en klein komen helpen heemtuin "Veermans Hof IJssel flora" in Wijhe aan de Bongerd weer winterklaar te maken.

Je kunt alleen komen, maar ook samen bijvoorbeeld: ouder + kind, broer + zus, vriend en vriendin, het maakt niet uit! Ook als je maar 2 uurtjes kunt komen ben je welkom!

De werkzaamheden bestaan uit het wegharken van het blad en afvoeren van het maaisel naar de afvalbult. Ook wordt er gesnoeid, naambordjes worden gesorteerd en schoongemaakt, perken afgestoken etc.

Doe laarzen aan, neem een (blad)hark mee en als je hebt werkhandschoenen. De heemtuingroep zorgt voor koffie/thee/limonade met wat lekkers erbij!

Je kunt komen helpen tussen 9.00-11.30 uur en/of 13.00-15.30 uur. Als je tussen de middag wilt blijven lunchen, graag even opgeven.

Aanmelden kan bij Annet van der Veen, heemtuin@ivn-wijhe-olst.nl (tel.), of liever nog officieel via de site van Landelijke Natuurwerkdag: www.natuurwerkdag.nl

10.2 Voorbeelden Klussenlijsten

Klussenlijst 15 maart 2013:

Salland Wonen 9.00-11.30 (12.00 uur) uur, 8-10 personen

- Oude plantenresten verwijderen van de perken – achter wilg brengen
- Blad verwijderen van alle perken, behalve stinzenhoek – achter wilg brengen
- Perken afsteken: Eerst met hand gras langs kant weghalen, split er wegharken, daarna afsteken en split weer terugharken
- Opslag kleine boompjes met de hand verwijderen
- Paden netjes maken – schoffelen, groenafval weghalen van paden en harken split
- Split opbrengen op paden indien nodig
- Parkeerplaats schoonvegen + fietsenrek neerzetten
- Routepalen plaatsen
- Infobord voor klaarmaken (nieuwe info erop) en op hangen

Klussenlijst 15 maart 2013:

Gemeente 13.00-15.30 (16.00) uur, 8-10 personen

- Werk wat 's morgens niet afgekomen is afmaken
- Onder heggen schoonmaken, zowel in de tuin als buiten de tuin
- Mos verwijderen uit graspaden en langs sloot (kant Weijtendaal) en tuintje van Jan
- Infoborden schoonmaken (glasreiniger + doek mee voor de ramen)
- Bruggen en hekken schoonmaken met water (jerrycan) + borstels
- Insectenhotel, cadeau van IVN-bestuur, ophangen
- Eerste naambordjes plaatsen

10.3 RONDBRENGEN FOLDERS HEEMTUIN 2024

Adres	Aantal	Wie brengt?
VVV Wijhe— Historische vereniging	100	
Boekwinkel Jansen en Jacobs	50	
VVV Olst—Holstohus	100	
Infocentrum Den Nul, meerdere malen in seizoen	100	
Horecaboot, haven Wijhe	50	
B&b Schalkwijk Stationsweg Wijhe	25	
Camping ” ’t Haasje”, Fortmond	50	
Camping “Het Klaverblad”, Holstweg 41, Den Nul	25	
Camping “De Tesseplekke” – Veessen	25	
Camping “De Marsbelte”, Velsdijk 14, Wesepe	25	
Parabool, Broekland	25	
Camping “Zuidvelde”, Randerstraat 3, Olst	25	
Camping “Aantven”,Molenweg 7, 8121 PP Olst	25	
Camping Hellendoorn (weet Anneke)	25	
Het Hoekske, Ringmus 35, Olst	25	
Noaberhuus, Langstraat, Wijhe	25	
Kulturhus, Heino (weet Todien)	50	
Weijtendaal (Anneke)	25	
Limousin-oost (Todien)	25	
IJsselzicht Zwolle (Todien)	25	
Dorpshuis Herxen	50	
Marjan Veneberg, Molenenk 3, Wijhe B& B	15	
Oudheidkamer. Langstraat Wijhe	50	
Camping Joxhorst, Ramelerdijk 7, Broekland	25	
B&B Kappeweg, naarst Klein Canada	25	
Tuincentrum Holsto Olst	50	

11 Overeenkomsten grond heemtuin Gemeente Olst/Wijhe, Weijtendaal

Overeenkomst tot ingebruikgeving grond.

Ondergetekenden:

1. De heer G.J. Polderman, burgemeester van Wijhe, krachtens artikel 78 van de Gemeentewet, handelende ter uitvoering van het besluit van de raad van de gemeente d.d. 26 november 1992, ter ene zijde;

en:

2. a. de heer B.D. Poppen, [redacted] te Wijhe;
b. mevrouw J.S. Timmer, [redacted] te Wijhe;
ten deze handelende als respectievelijk voorzitter en secretaris van de Vereniging Natuur en Milieu, ter andere zijde;

zijn overeengekomen als volgt:

Partij ter ene zijde verklaart in gebruik te hebben gegeven aan partij ter andere zijde, die verklaart in gebruik te hebben genomen, een gedeelte grond, zoals nader is aangegeven op bijgaande gewaarmerkte situatieschets,

één en ander onder de volgende bepalingen:

1. de ingebruikgeving geschiedt tot wederopzegging;
2. de grond mag uitsluitend als heestuin in gebruik worden genomen en dient voortdurend in goede staat van onderhoud te verkeren;
3. de huurprijs bedraagt f 10.-- per jaar, ieder jaar te voldoen vóór 1 april van het lopende kalenderjaar;
4. op de grond mogen enkel opstallen worden geplaatst met uitdrukkelijke toestemming van het college van Burgemeester en wethouders;
5. voor de gemeente geldt een opzegtermijn van 1,5 jaar, of zoveel eerder als mogelijk is; er bestaat bij opzegging geen enkel recht op schadevergoeding;
6. bij opzegging zal het college van burgemeester en wethouders actief meehelpen bij het zoeken naar vervangende grond.

Aldus opgemaakt en ondertekend
te Wijhe, op .18. JANUARI 1993

Partij ter andere zijde

Partij ter ene zijde,
de burgemeester van Wijhe,

de voorzitter

de secretaris

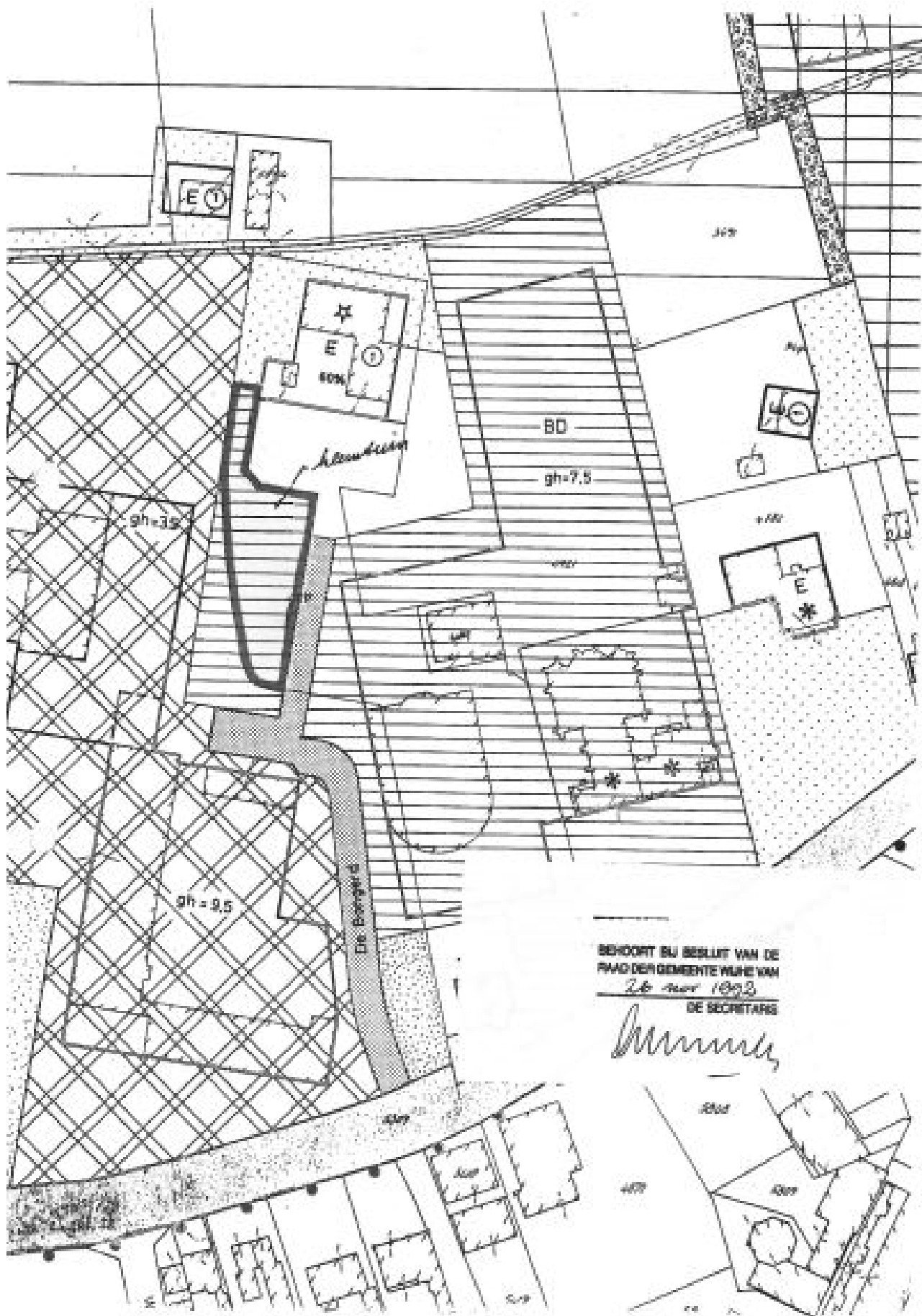

GEREGISTREERD DE

VIER-VOND
TE ENELLE
IN 1993 GED. 12-02-1993
IN REG. 4 ONDER NUMMER 4.30437.001
REKVALIEMPT = 0000
WOORDEN VAN REGISTRATIE = FL 4444,50
DE DIRECTIEUR. DE ONTFAANDE.

H. van den

Overeenkomst tot ingebruikname van grond.

Ondergetekenden:

1. de heer J.A. Bakker, voorzitter van de Raad van Bestuur van stichting Zorg-Samen

Het Zand

en

2. de heer/mevrouw *J. v.d. Werff*

de heer /mevrouw .....

Handelend als respectievelijke voorzitter en secretaris van de *I.V.V.-afdeling 'de Gulle' Wijk-Old*
Vereniging natuur en milieu.

Zijn overeengekomen als volgt:

Partij 1 verklaart in gebruik te hebben gegeven aan partij 2, die verklaart in gebruik te hebben genomen een gedeelte grond, zoals nader is aangegeven op bijgaande gewaarmerkte situatieschets,

Één en ander onder de volgende bepalingen:

1. de ingebruikname geschiedt tot wederopzegging;

2. de grond mag uitsluitend als heemtuin in gebruik worden genomen en dient voortdurend in goede staat van onderhoud te verkeren, waarbij partij 1 zich verplicht om het onderhoud op haar kosten uit te voeren en partij 2 zich verplicht om bij gebreke daarvan melding te doen bij partij 1;

3. de huurprijs bedraagt € 5,- per jaar, ieder jaar te voldoen vóór 1 januari voor het lopende kalenderjaar;

4. op de grond mogen geen opstallen worden geplaatst;

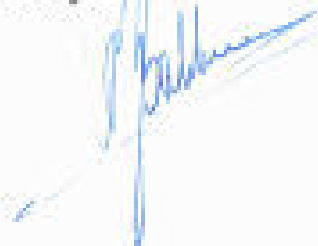
5. voor partij 1 en 2 geldt een opzegtermijn van 1 jaar, of zoveel eerder als mogelijk is, waarbij de opzegtermijn aanvangt op de eerste van de maand daarop volgend. De opzegging dient schriftelijk te geschieden;

6. er bestaat geen enkel recht op schadevergoeding;

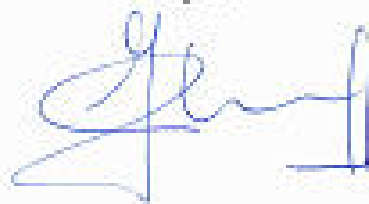
7. met de aanplant op de grond mag het zicht voor onze cliënten op de heemtuin op geen enkele wijze belemmerd worden;

Aldus opgemaakt en ondertekent op: *13* 2013

Partij 1.

Partij 2.

Aan : Mevrouw van der Werff
Van : H.J.M. van der Maaten(HvdM)
Betreft : Aanvullende afspraken
Datum : 16-12-13

MEMO

Geachte mevrouw van der Werff,

Zoals afgesproken ontvangt u langs deze weg een memo met de aanvullende afspraken die wij hebben gemaakt op vrijdag 13-12-13 j.l. tijdens het tekenen van de overeenkomst tot ingebruikname de Heemtuin te Wijhe.

Gemaakte afspraken:

1. Plaatsing van het hekwerk en het verwijderen van de haag zal gecoördineerd worden door HvdM, uitvoering voor 15 maart 2014.
2. Voor verdere afspraken t.a.v. het tuinonderhoud(betreft deel van huidige gazon) zal mevr. van der Veen contact opnemen met dhr.Sandink(Manager TD Zorgspectrum Het Zand).
3. HvdM zal een terugkoppeling verzorgen naar mevrouw Spin zorgmanager locatie Het Weytendaal voor wat betreft de nieuwe situatie die nu is ontstaan tav de Heemtuin.
4. Afgesproken dat als IVN de media gaat benaderen om tekst en uitleg te gaan geven omtrent de nieuwe situatie dat vooraf hierover contact wordt gezocht met mevr.Mali van secr. RvB.
5. Eind september 2014 zal er een evaluatiemoment gepland worden om zaken met elkaar te delen, hiervoor zal mevr. van der Veen een afspraak maken met dhr.Sandink.

Gegevens [redacted] (secretariaat RvB Zorgspectrum Het Zand)

Tel. nr. [redacted] *Rvb@hetzand.nl*

Gegevens [redacted] (Manager TD Zorgspectrum Het Zand)

Tel.nr. [redacted] [redacted]

Hopende u hiermede voldoende te hebben geïnformeerd.

Heemtuin "Veermans Hof IJselflora"

De Bongerd,
8131DG Wijhe

Onderwerp: schuurtje heemtuin

Wijhe, 5-11-2022

Op 4 november 2022 heeft Mevrouw A. J. van der Veen gesproken met Dhr. H. Zwijnenberg, de buurman van "Veermans Hof IJselflora", wonende op de Bongerd 4 te Wijhe, over het schuurtje in de heemtuin. Het was voor de huidige heemtuinwerkgroep niet duidelijk wie de eigenaar van het schuurtje was.

Dhr. H. Zwijnenberg vertelde mij het volgende:

- In 1993 is het schuurtje in de heemtuin gelijk met de aan het schuurtje grenzende garage van Dhr. H. Zwijnenberg gebouwd op grond van de gemeente Olst-Wijhe
- "Veermans Hof IJselflora" huurt de grond van het rechter (oostelijke) deel van de heemtuin, waar ook het schuurtje op staat, van de gemeente Olst-Wijhe.
- Dhr. H. Zwijnenberg heeft toentertijd de fundering gelegd en de heren Hemeltjen en Spithoven hebben vervolgens het schuurtje getimmerd met hout wat Dhr. H. Zwijnenberg geleverd heeft.
- Dhr. J. Veerman, de oprichter van de heemtuin "IJselflora", later "Veermans Hof IJselflora", heeft Dhr. H. Zwijnenberg 2000 gulden betaald voor alle materialen van het schuurtje.

Door bovenstaand verhaal is nu duidelijk dat de heemtuin "Veermans Hof IJselflora" eigenaar van het schuurtje in de heemtuin is.

Wijhe, 5-11-2022

A.J. van der Veen

H. Zwijnenberg

12 Inventaris Schuurtje januari 2023

4-1-2022

Aantal	Gereedschap	Status	Wens
1	afvalemmer	Oud	
veel	Bamboestokken 1,20 m.		
2	batsen	2 nieuw	
veel	Betonijzerstaven	Nieuw, veel	
3	beugelzagen (bomen)	oud	
2	bezems	nieuw	
1	bijltje	nieuw	
4	bladharken	3 nieuw, 1 oud	
5	borstels	3 Oud, 2 nieuw	
1	bosmaaier, veiligheidsbril. Snijdraad, 2 Aspen	Gebruikt	
2	combinatietangen	1 nieuw, 1 oud	
	EHBO spullen	Nieuw en oud	Elk jaar vervangen indien nodig
1	elektrische heggenschaar	oud	
13	emmers + 1 kleiner wit		
1	fietspomp	Oud	
2	garken		
3	gieters	1 oud, 1 nieuw	
2	graskantafsteker	1 Nieuw, 1 oud	
2	Graskantknippers		
1	Grasmaaier met accu	NIEUW per seizoen 2024	
2	grepen	1 oud 1 nieuw	
2	grondboor, versch diameter	Nieuw	
2	grondkrabber (drietand)	oud	
2	grote kabelhaspels	oud	
1	Hak/hark Gardena zonder steel		
4	hamers	Oud	
4	handharkjes	Nieuw en oud	
4	handkrabbers	Nieuw en oud	
7	handschepjes (3 plastic, 4 metaal)	Nieuw en oud	
15 paar	tuinhandschoenen	Nieuw en oud	
5	handschoffeltjes	Nieuw en oud	
1	handzeisje	nieuw	
5	harken + 1 Gardena zonder steel	3 nieuw, 4 oud	
5	heggenscharen, waarvan 1 klein	2 nieuw, 1 oud	
3	hooiharken	Nieuw	
2	hooivorken (2 tanden)	oud	
1	kettingslot, 2 ijzeren bankjes	Nieuw	
2	keukentrapjes	1 nieuw, 1 oud	
1	kluisje	Nieuw	
1	Koevoet		

2	kruiwagens met luchtbanden	oud	
4	kruiwagens met massieve wielen	oud	
1	ladder, 2 delen	ziet er nieuw uit	
1	liniaal	Oud	
2 paar	meidoornhandschoenen (lange van leer)		
1	moker (lange steel)	Oud	
ong.350	naambordjes	Nieuw en oud	
1	nijptang	Nieuw	
1	Onkruidbrander + wagen + 2 gasflessen	Nieuw	
7	onkruidstekers	Nieuw en oud	
1	oranje snoer	redelijk nieuw	
1	plaat/blikschaar	Nieuw	
20	Plantensteunen metaal	Nieuw	
9	Plastic knielkussentjes	Oud en nieuw	
	Poetslappen	Nieuw	
1	pootstokje	Oud	
	Potloden, viltstiffenvoor, punaises, gastenboek	Nieuw	aanschaffen gastenboek
2	ringsleutels kruiwagens	Nieuw	
	Rood tape voor merken gereedschap		
2	scharen	1 nieuw, 1 oud	
4	schoffels	5 oud, 4 nieuw	
5	schroevendraaiers, 1 els (priem)	2 nieuw en bruikbaar, rest oud	
1	slijpsteen zeisje	Nieuw	
1	Snoeischaar/zaag op lange steel Wolf	Gebruikt	
8	snoeischaren	2 nieuw Felco	
2	spitvorken	Nieuw 2018	
1	staalborstel	Nieuw	
5	steekschop (spade) waarvan 1 klein	Nieuw en oud	
4	stoffers en blik (3 blikken)	Oud en 2 nieuwe sets	
3	takkenscharen (1x Bahco)	2 groot, 1 klein, redelijk nieuw	
2	takkenzaag + 1 jirizaag + 1 spanzaag Bahco	Nieuw	
1	Tuinklauw	Nieuw	
7	tuinstoelen + 3 krukken	Oud	
1	tuintafel	Oud	
1	verfkrabber	Oud	
1	vijl	Oud	
1	voegenkrabber	Oud	
1	vuilnisbak buiten, zink	Oud	
2	spuitbus olie voor gereedschap	Nieuw	
1	winkelhaak	Oud	
2	zagen voor hout	1 nieuw, 1 oud	